

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОСЯК НАТАЛІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 342.56 (477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ В УКРАЇНІ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Н. В. Косяк**

Науковий керівник: **Калиновський Богдан Валерійович,**
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Косяк Н. В. Конституційно-правові основи забезпечення обов'язковості виконання судового рішення в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису*.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2023.

У дисертації здійснено комплексне науково-теоретичне та практичне дослідження конституційно-правових основ забезпечення обов'язковості виконання судового рішення в Україні, наведено аргументацію актуальності зазначеної теми, виокремлено наявні проблеми в процесі виконання судового рішення. На підставі аналізу наукових доробків українських та іноземних учених-правників сформовано висновок про необхідність ґрунтовного дослідження питань, що виникають у процесі виконання судового рішення в Україні.

Виокремлено етапи становлення та розвитку обов'язковості виконання судового рішення від часів Київської Русі до сьогодення.

Визначено ознаки, що утворюють зміст судового рішення, сформульовано дефініцію поняття «судове рішення» як правозастосовного процесуального акта, який приймає суд у процесі здійснення правосуддя, ґрунтується на встановлених судом фактах і застосуванні норм матеріального та процесуального права, з метою вирішення конкретної справи по суті, забезпечення захисту прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів права, забезпечення дотримання законності й охорони правопорядку, що набирає законної сили у встановленому законом порядку і підлягає виконанню.

Доведено, що, попри галузеві особливості регулювання процесу виконання судового рішення, основною його метою є захист і відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, держави. Обґрунтовано розглядати виконання судового рішення як міжгалузевого інституту права.

Комплексне застосування сучасних методів дослідження конституційних засад обов'язкового виконання судових рішень дало змогу провести теоретичне

узагальнення досліджуваної наукової проблематики. На цій підставі здійснено комплексний аналіз й окреслено нові підходи до визначення та характеристики конституційних основ як здійснення правосуддя загалом, так і виконання судових рішень в Україні. Урахування нових стратегій здійснення судочинства, зокрема виконання судових рішень, практики їх здійснення та іноземного досвіду надало можливість запропонувати шляхи та конкретні засоби розв'язання теоретичних і практичних проблем обов'язкового виконання судових рішень, підвищення ефективності діяльності приватних і державних виконавців.

З'ясовано сутність і зміст виконання судового рішення й обґрунтовано його ознаки. Сформульовано авторську дефініцію поняття «виконання судового рішення», що є завершальною процесуальною стадією судового процесу, передбачає обов'язкове вчинення діянь (дії чи бездіяльності) зобов'язальним суб'єктом з реалізації приписів судового рішення, що набрало законної сили, у добровільному чи примусовому порядку, з метою захисту й відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Визначено головні проблеми, що суттєво обмежують дієвість механізму, передбаченого Законом України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень», серед яких найбільш гостро є недостатність фінансування такої категорії видатків бюджету, як виконання судових рішень, гарантованих державою. Встановлено, що неможливість належного виконання судових рішень вбачається в прогалинах на законодавчому рівні, а саме у відсутності закріплення механізму його виконання через Державний бюджет України. Доведено, що Верховний Суд здебільшого не застосовує норми Конституції України у випадках, коли йдеться про подальший перерозподіл бюджетних коштів у зв'язку з ухваленням рішення.

Розглянуто інституційний механізм виконання судових рішень в Україні, обґрунтовано необхідність удосконалення законодавства, зокрема шляхом закріплення в Конституції України положень щодо базових засад інституту виконання судового рішення, серед яких: верховенство права; законність; справедливість, неупередженість й об'єктивність; розумність строків

провадження; забезпечення права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних виконавців, приватних виконавців.

Проаналізовано новий інститут приватних виконавців. Запровадження 2016 року інституту приватних виконавців загалом позитивно позначилося на стані виконання судових рішень, причому їх кількість щорічно збільшується. Констатовано, що в Україні відбувся перехід до комбінованої системи забезпечення виконавчого провадження, тож обґрунтовано доцільність зосередити увагу не стільки на питаннях підпорядкованості, скільки на проблемах повноцінного вдосконалення діяльності приватних виконавців, розширення їхніх повноважень. Аргументовано, що сфера повноважень приватних виконавців має поширюватися, зокрема, на виконання рішень адміністративних судів і ті рішення, боржником у яких є органи державної влади й органи місцевого самоврядування.

Доведено, що питання примусового виконання судових рішень чіткіше регламентовано в законодавстві України, натомість добровільне виконання судових рішень потребує належного нормативного регулювання. Констатовано наявність значної кількості нормативно-правових актів, які фрагментарно регламентують процедуру добровільного виконання судових рішень. Обґрунтовано доцільність розроблення та прийняття окремого закону, що визначив би порядок, форми і строки добровільного виконання судового рішення як майнового, так і не майнового характеру, передусім суб'єктами публічної влади.

Висвітлено іноземний досвід виконання судового рішення, вивчено законодавство й опрацьовано практику функціонування виконавців судових рішень у таких країнах: Австрії, Данії, Італії, Нідерландах, Німеччині, Польщі, Румунії, Словаччині, Сполучених Штатах Америки, Угорщині, Хорватії, Фінляндії, Франції, Швеції. У різних державах сформовано моделі виконавчих органів, основою яких є централізовані та децентралізовані відповідні системи. На основі апробованих ефективних іноземних практик виконання судових рішень запропоновано зміни до національного законодавства, спрямовані на вдосконалення інституційної системи виконання судових рішень. На підставі

досвіду Франції запропоновано дозволити діяти судовим виконавцям як одноособово, так і в складі об'єднань судових виконавців, також доведено доцільність запровадити і в Україні можливість колективної відповідальності за невиконання судового рішення щодо юридичних осіб, які, згідно зі статутом, більшість важливих рішень приймають колегіально, передусім у справах нематеріального характеру. Використавши досвід Німеччини, обґрунтовано пропозицію на законодавчому рівні чітко виписати процедуру участі судів у процедурі виконання рішень.

Аргументовано, що від стану виконання рішень ЄСПЛ як міжнародної судової інстанції залежить рівень забезпечення прав людини в Україні, ефективність здійснення правосуддя, імідж держави на міжнародній арені. Доведено, що побудова оптимального механізму виконання рішень ЄСПЛ в Україні, зокрема стосовно забезпечення їх обов'язковості, є одним із важливих завдань, що стоять перед всіма органами публічної влади.

На основі європейського досвіду забезпечення якісного виконання рішень ЄСПЛ, зокрема Федеративної Республіки Німеччини, обґрунтовано доцільність закріпити на законодавчому рівні положення щодо можливості часткової компенсаційної виплати за рахунок вилучених коштів місцевих бюджетів у разі, якщо порушення норм Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року здійснили органи місцевої публічної влади.

Доведено необхідність встановлення особливого механізму виконання рішення Конституційного Суду України, який забезпечить контроль щодо недопущення подальшого використання акта чи норми, які визнано неконституційними, органами державної влади й органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами. Важливим засобом забезпечення реалізації рішень Конституційного Суду України має стати підтримання високого авторитету органу конституційної юстиції, підвищення рівня правосвідомості та правової культури уповноважених на здійснення державних і самоврядних функцій, політиків та громадян. Виконання рішень Конституційного Суду України – конституційний обов'язок Української держави, зокрема її глави,

вищих, центральних і місцевих органів державної влади, місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб, усіх громадян України.

Автор доводить, що Конституційний Суд України під час розгляду та прийняття рішень і висновків має закласти в них чіткі правові позиції, які будуть однозначними, аргументованими, своєчасними та сприйнятими суспільством як справедливі. Обґрунтовано положення, що в рішеннях і висновках Конституційного Суду України мають бути максимально прописані дії суб'єктів щодо його виконання, також доречно обґрунтовувати строки виконання таких рішень. Встановлено, що якість рішень і висновків Суду та їх виконання безпосередньо залежать від умов функціонування Суду, відсутності політичного тиску, професійності суддів і прозорості системи формування складу Суду, утвердження в суспільстві національних цінностей, дотримання стабільного зовнішнього курсу України на інтеграцію з Європейським Союзом та Організацією Північноатлантичного договору, підвищення рівня правової культури та свідомості громадян.

Здійснено аналіз судової практики й констатовано, що під час розгляду судами України справ щодо визнання рішень іноземних судів на території України та звернення до їх виконання постає чимало проблемних питань, серед яких: неоднакове тлумачення судами окремих положень процесуального законодавства, що суперечить принципу правової визначеності; ненадання суду заявником доказів щодо набрання рішенням іноземного суду законної сили; надання до суду неналежно оформлених документів; пропущення законодавчо встановлених строків звернення до суду з клопотанням про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду.

Обґрунтовано пропозицію розглядати судовий контроль за виконанням судового рішення в Україні як одну з конституційних гарантій здійснення правосуддя в нашій державі, що полягає в можливості реалізації сторонами права оскарження в судовому порядку незаконних дій чи бездіяльності виконавців, праві суду в межах адміністративної справи вимагати від боржника подання звіту про виконання судового рішення.

Ключові слова: Конституція України, верховенство права, конституційно-правові основи, судова влада, судові рішення, державний виконавець, приватний виконавець, обов'язковість виконання, правове регулювання, забезпечення, Європейський суд з прав людини, рішення та висновки Конституційного Суду України, судовий контроль.

ANNOTATION

Kosiak N.V. Constitutional and legal basis of ensuring obligation of judicial decision in Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – Law. National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2023.

A complex scientific, theoretical and practical research of the constitutional and legal foundations of ensuring the compulsory execution of a court decision in Ukraine was carried out in the dissertation. Also, the existing problems in the process of execution of the court decision are highlighted. What is more, the argumentation of the topicality of the mentioned topic is given. As a result of the analysis of the scientific works of Ukrainian and foreign legal scholars, we can state a dire need for thorough research of the issues that arise in the process of executing a court decision in Ukraine.

The thesis highlights the stages of formation and development of the compulsion to execute a court decision from the times of Kievan Rus to modern Ukraine.

In the dissertation, the features that make up the content of a court decision are defined. Moreover, the definition of the category "court decision" is formulated as a legally enforceable procedural act, which is adopted by the court in the process of administering justice. It is based on the facts established by the court and the application of the norms of material and procedural law, with the purpose of solving a specific case on the merits, ensuring the protection of the rights and legally protected interests of legal subjects, ensuring compliance with the legality and protection of law and order,

which comes into force in accordance with the procedure established by law and is subject to execution.

It was stated, that despite the branch features of the regulation of the process of execution of a court decision, its main goal is to protect and restore the violated rights, freedoms, and legitimate interests of individuals and legal entities, the state. It is reasonable to consider the execution of a court decision as an interdisciplinary institution of law.

The complex application of modern research methods of the constitutional principles of compulsory execution of court decisions made it possible to conduct a theoretical synthesis of the researched scientific issues. Their usage made it possible to carry out complex analysis and establish new approaches to the definition and characterization of the constitutional basis of both the administration of justice in general and the execution of court decisions in Ukraine. Taking into account new strategies for the implementation of legal proceedings, including the execution of court decisions, the practice of their implementation, and foreign experience allowed us to provide ways and concrete means of resolving theoretical and practical problems of compulsory execution of court decisions, increasing the efficiency of private and state executors.

The essence and content of the execution of the court decision was determined and its features were grounded. The author's definition of the category "execution of a court decision" has been formulated namely as the final procedural stage of the litigation process, which involves the compulsory performance of actions (action or inaction) by the subject to implement the prescriptions of the court decision that has come into legal force, voluntarily or under compulsion, in order to protect and restore the violated rights, freedoms and legitimate interests of individuals and legal entities.

The core problems that significantly reduce the effectiveness of the mechanism provided for by the Law of Ukraine "On State Guarantees for the Execution of Court Decisions" have been outlined. Among these problems, the most actual is the insufficient financing of such a category of budget expenses as the execution of court decisions guaranteed by the state. It was established that the impossibility of proper

execution of court decisions can be seen in gaps at the legislative level, namely in the absence of a mechanism for its execution through the State Budget of Ukraine. It has been proven that the Supreme Court does not generally apply the norms of the Constitution of Ukraine in cases about the further redistribution of budget funds in connection with the adoption of a decision.

After uncovering the institutional mechanism of the execution of court decisions in Ukraine, the scientific thesis shows off the need to improve the legislation, in particular by anchoring in the Constitution of Ukraine provisions regarding the basic principles of the institution of the execution of court decisions, namely: the rule of law; legality; fairness, impartiality, and objectivity; reasonableness of the proceedings; provision of the right to appeal decisions, action or inaction of state executors and private executors.

The new institute of private executors is thoroughly discovered in the scientific thesis. The introduction of the institute of private executors in 2016 generally had a positive effect on the state of execution of court decisions, their number is increasing annually. It is stated that in Ukraine there has been a transition to a combined system of execution proceedings. It seems appropriate to focus attention not so much on issues of subordination, but on the matters of fully improving the activities of private executors, expanding their plenary powers. The thesis provides an argument that the range of powers of private executors should be extended, including the execution of decisions of administrative courts and those decisions where the debtor is the state body and local authorities.

The dissertation proves that the issue of execution of court decisions is more clearly regulated in the legislation of Ukraine, while voluntary execution requires proper legislative regulation. The existence of a significant number of normative legal acts that fragmentarily regulate the procedure of voluntary execution of court decisions was established. The rationale for developing and adopting a distinct law that would determine the procedure, forms, and terms of voluntary execution of a court decision of both propriety and non-propriety nature, especially by subjects of public authority is explained.

In the dissertation, the foreign experience of the execution of the court decision was discovered. Also, we studied the legislation and, what is more, the practice of the functioning of the executors of court decisions in such countries as: Austria, Denmark, Italy, the Netherlands, Germany, Poland, Romania, Slovakia, the USA, Hungary, Croatia, Finland, France, Sweden, etc. In these countries, models of executive bodies are formed in such a manner that the centralized and decentralized corresponding systems are at the core. Based on proven effective foreign practices of execution of court decisions, changes to Ukrainian legislation aimed at improving the institutional system of execution of court decisions are proposed. For instance, it is proposed to allow executors to act both individually and as part of associations of executors as in France. Also, it's logical to implement in Ukraine the possibility of collective liability for failure to comply with a court decision for legal entities that, according to their charter, make the most important decisions collegially, especially in cases of a non-material nature. Using the German experience, the proposal at the legislative level to clearly specify the procedure for the participation of courts in the procedure of the execution of decisions is reasoned.

The thesis also proves that the level of ensuring human rights in Ukraine, the effectiveness of the administration of justice, and the whole image of Ukraine in the international arena depend on the state of implementation of the decisions of the European Court of Human Rights as an international court. It has been proven that the creation of an optimal mechanism for the implementation of the European Court of Human Rights decisions in Ukraine is one of the important tasks facing all public authorities.

On the basis of the European experience of ensuring the implementation of decisions of the European Court of Human Rights, in particular the Federal Republic of Germany, it is stated the expediency to anchor at the legislative level provisions on the possibility of partial compensation at the expense of seized funds from local budgets in the case that the norms of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950 were violated by the local authorities.

Also, it is stated the necessity of establishing a special mechanism for the implementation of the decision of the Constitutional Court of Ukraine, which will ensure control in preventing the further use of an act or norm that was recognized as unconstitutional, by state and local bodies, and their officials. It was established that a real tool for maintaining and implementing court decisions made by the Constitutional Court of Ukraine should be the high authority of the constitutional justice body, raising the level of legal awareness and legal culture of liable politicians and citizens. The implementation of the decisions of the Constitutional Court of Ukraine is a constitutional duty of the Ukrainian state, in particular its head, higher, central, and local bodies of state power, local authorities, their officials, and all citizens of Ukraine.

The author proves that the Constitutional Court of Ukraine, when considering and making decisions and conclusions, must set clear legal positions in them, which will be unambiguous, reasoned, well-timed, and perceived by society as fair. The provision that the decisions and conclusions of the Constitutional Court of Ukraine should prescribe the actions of the subjects regarding its implementation is substantiated. Also, it is appropriate to explain the time frames for the implementation of such decisions. It was established that the quality of the decisions and conclusions of the Constitutional Court of Ukraine and their implementation depends on a large extent of the conditions namely the court's functioning, the absence of political pressure on the court, the professionalism of judges and a transparent system of forming the composition of the court, the establishment of national values in society, compliance with Ukraine's stable external course towards integration with the European Union and the North Atlantic Treaty Organization, raising the level of legal culture and awareness of Ukrainian citizens.

In the thesis, an analysis of judicial practice was carried out. What is more, it was stated that during the examination by the Ukrainian courts of cases regarding the recognition of decisions of foreign courts on the territory of Ukraine and appeals to their enforcement many problematic issues arise. Among these matters, we can name such: unequal interpretation by courts of certain provisions of procedural legislation, which contradicts the principle of legal certainty; the applicant's failure to provide the court

with evidence regarding the acquisition of legal force by the decision of a foreign court; submission of improperly executed documents to the court; missing the legally established deadlines for applying to the court with a request for permission to enforce a decision of a foreign court.

The proposal to consider judicial control over the execution of a court decision in Ukraine is substantiated as one of the constitutional guarantees of the administration of justice in Ukraine. It consists of the possibility of the parties exercising the right to appeal for illegal actions or inaction of executors, and the right of the court in the framework of an administrative case to require the debtor to submit a report on the execution of the court decision.

Keywords: Constitution of Ukraine, rule of law, constitutional and legal grounds, judicial power, court decision, execution of court decision, state executor, private executor, compulsory execution, legal regulation, provision, the decision of the European Court of Human Rights, decision and conclusions of the Constitutional Court of Ukraine, judicial control.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Косяк Н. В. Судове рішення та рішення суду: співвідношення понять. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 38. С. 32–35. (Серія «Юриспруденція»).
2. Косяк Н. В. Виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини: проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 56. Т. 1. С. 45–50. (Серія «Право»).
3. Kryvolapchuk V., Kulyk O., Barko V., Kalynovskyi B., Kosiak N. Attitude of Young People to the Criminality Problem in Ukrainian Postmodern Society. *Postmodern Openings*. 2020). No. 11 (1Supl1). P. 93–115. (Web of Science).
4. Копытова О. С., Bratel O. H., Kulyk T. O., Kosiak N. V. Judicial supremacy in the period of transit of the legislation of the countries of transitional justice belonging to the continental legal system. *ASTRA Salvensis*. 2022. Year X, No. 1. P. 133–150. (Scopus).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Косяк Н. В. До питання виконання актів Конституційного Суду України. *Конституція України в умовах сьогодення* : зб. тез наук.-практ. круглого столу, присвяч. Дню Конституції України (м. Київ, 24 черв. 2019 р.). Київ, 2019. С. 106–109.
6. Косяк Н. В. Питання обов'язковості виконання рішень та висновків Конституційного Суду України. *Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 17 трав. 2019 р.) : у 2 ч. Ч. 1. Хмельницький, 2019. С. 253–256.
7. Косяк Н. В. Причини невиконання судових рішень органами публічної влади в Україні. *Правові засади організації та здійснення публічної влади* : зб. тез IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 2–6 берез. 2021 р.). Хмельницький, 2021. С. 289–292.

8. Косяк Н. В. Обов'язковість судового рішення як засада національного та європейського судочинства. *Сучасний стан і перспективи розвитку юридичної освіти в Україні в умовах європейської інтеграції* : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 22 квіт. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2021. С. 126–130.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	17
---------------------------------------	-----------

ВСТУП.....	18
-------------------	-----------

РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ГЕНЕЗА ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ.....	28
---	-----------

1.1. Генеза конституційного закріплення та забезпечення обов'язковості виконання судового рішення.....	28
--	----

1.2. Теоретичні основи судового рішення та обов'язковість його виконання.....	50
---	----

1.3. Доктринальні та методологічні засади дослідження обов'язковості виконання судового рішення.....	74
--	----

Висновки до розділу 1.....	93
----------------------------	----

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЗМІСТ ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ В УКРАЇНІ.....	96
---	-----------

2.1. Поняття та зміст виконання судового рішення в Україні.....	96
---	----

2.2. Правова регламентація обов'язковості виконання судового рішення в Україні.....	112
---	-----

2.3. Зарубіжний досвід і національна практика виконання судового рішення.....	149
---	-----

Висновки до розділу 2.....	166
----------------------------	-----

РОЗДІЛ 3. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ В УКРАЇНІ.....	171
--	------------

3.1. Забезпечення обов'язковості виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини.....	171
--	-----

3.2. Обов'язковість виконання рішень і висновків Конституційного Суду України.....	186
--	-----

3.3. Судовий контроль за виконанням судового рішення в Україні.....	204
Висновки до розділу 3.....	221
ВИСНОВКИ.....	226
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	236
ДОДАТКИ.....	276

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГПКУ – Господарський процесуальний кодекс України

ДВС – Державна виконавча служба

ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КАСУ – Кодекс адміністративного судочинства України

КПКУ – Кримінальний процесуальний кодекс України

КСУ – Конституційний Суд України

Пленум ВАСУ – Пленум Вищого адміністративного суду України

Стратегія – Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роках

ЦПКУ – Цивільний процесуальний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Основоположною конституційною засадою судочинства є обов'язковість судового рішення (п. 9 ч. 2 ст. 129 Конституції України), що є однією з визначальних складових принципу правової визначеності, а також права кожного на справедливий і публічний суд, закріпленого, зокрема, у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Зміни до Конституції України, внесені Законом України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII, щодо реформи правосуддя зумовили появу нових підходів до механізму реалізації конституційної засади – обов'язковості виконання судового рішення. В Основному Законі з'явилося нове положення про те, що відповідальність за виконання судового рішення покладено на державу, а контроль за цим процесом – на суд, що ухвалив відповідне рішення. Світовий досвід засвідчує, що судовий контроль є важливою конституційною гарантією забезпечення виконання судового рішення. Саме створення умов для своєчасного, через дотримання розумних строків, належного, у визначений судом спосіб і в повному обсязі, відповідно до визначених приписів резолютивної та мотивувальної частин судового рішення є головним завданням реалізації нових конституційних положень щодо правосуддя в Україні.

Акцентовано на необхідності максимального забезпечення судом у кожній справі, передусім зразковій, дотримання принципу обов'язковості судового рішення, оскільки невиконання рішень суду призводить до зниження довіри до судової влади, а також посилює переконання в тому, що вирішити спір (правову проблему), використовуючи звернення до суду, неефективно. В українській науці та практиці актуальним залишається питання забезпечення реалізації обов'язковості виконання судових рішень.

Право громадянина на судовий захист є одним з основних прав, гарантованих Конституцією України – законом прямої дії. Зокрема, ст. 124 Конституції України визначає, що судові рішення ухвалюють суди іменем

України, вони є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, об'єднаннями громадян та іншими організаціями, громадянами, юридичними особами на всій території України.

Проблематика дослідження конституційно-правових засад забезпечення обов'язковості виконання судового рішення має важливе теоретичне і практичне значення, актуалізується кризою сучасної демократії, необхідністю створення ефективної системи захисту прав і свобод людини, побудовану на принципах законності та рівності всіх перед законом. Факти світової історії доводять, що рівень демократизації суспільства визначається, зокрема, місцем суду в механізмі держави та його спроможністю бути гарантом захисту прав та свобод людини і громадянина. Конституційна засада обов'язковості виконання рішення суду є важливим елементом сучасної демократичної та правової держави.

Сучасний етап розвитку правничої науки вирізняється формуванням нових поглядів на юридичні аспекти забезпечення обов'язковості виконання судового рішення в Україні. Проблему виконання судового рішення ґрунтовно досліджували українські науковці, серед яких: Ю. Барабаш, Д. Белов, Я. Берназюк, Ю. Білоусов, Т. Богданевич, О. Бориславська, І. Берестова, В. Бринцев, А. Бушан, О. Васильченко, С. Гусарєв, М. Гультай, В. Дьордай, П. Євграфов, А. Зеленов, М. Козюбра, А. Колодій, М. Костицький, З. Кравцова, О. Кузьменко, М. Курило, Г. Майданевич, П. Макушев, М. Маркуш, В. Мороз, А. Назарко, А. Осауленко, М. Савчин, А. Селіванов, С. Серьогін, Д. Сіверін, Т. Слінько, В. Скомороха, О. Скрипнюк, Д. Смотрич, А. Солонар, С. Халюк, О. Хотинська, В. Федоренко, І. Француз, С. Шандрук, Н. Шелевер, С. Шевчук, С. Шкляр, Ю. Шемшученко та інші, проте чимало аспектів з проблематики конституційно-правових основ обов'язковості виконання судового рішення в Україні є невирішеними.

З огляду на це, у дисертаційній роботі сформульовано об'єкт, предмет, мету й завдання дослідження.

Зазначене засвідчує необхідність й актуальність дослідження конституційно-правових основ забезпечення обов'язковості виконання судового рішення в Україні, що доводить своєчасність і значущість роботи з позицій науки конституційного права.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дисертаційного дослідження відповідає вимогам ст. 7 Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 року № 2623-III; Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 6 травня 2015 року № 287/2015; Національній стратегії у сфері прав людини, затвердженій Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015; Плану законодавчого забезпечення реформи в Україні, схваленому постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 року № 509-VIII; Основним науковим напрямом та найважливішим проблемам фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук на 2019–2023 роки, затвердженим постановою президії Національної академії наук України від 30 січня 2019 року № 30. Тема дисертації затверджена Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 30 жовтня 2018 року (протокол № 17) та включена до Планів науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2018–2021 роки.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є формування науково-теоретичних засад і висвітлення генези обов'язковості виконання судового рішення, з'ясування конституційно-правового регулювання та забезпечення виконання судового рішення в Україні, а також розроблення рекомендацій для вдосконалення національного законодавства за досліджуваним напрямом і практики його реалізації.

Для досягнення мети було поставлено такі завдання:

— дослідити генезу конституційного закріплення та забезпечення обов'язковості виконання судового рішення;

- з’ясувати теоретичні основи судового рішення та обов’язковість його виконання;
- вивчити доктринальну основу обов’язковості виконання судового рішення та визначити методологічні засади дослідження;
- сформулювати поняття та висвітлити зміст виконання судового рішення в Україні;
- розглянути правову регламентацію обов’язковості виконання судового рішення в Україні;
- проаналізувати зарубіжний досвід виконання судового рішення та запропонувати рекомендації з удосконалення національної практики;
- встановити конституційно-правові основи забезпечення обов’язковості виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини;
- обґрунтувати обов’язковість виконання рішень і висновків Конституційного Суду України;
- означити сутність судового контролю за виконанням судового рішення в Україні й окреслити шляхи його вдосконалення.

Об’єктом дослідження є виконання судового рішення як один з аспектів забезпечення ефективної системи захисту прав і свобод людини.

Предметом дослідження є конституційно-правові основи забезпечення обов’язковості виконання судового рішення в Україні.

Методи дослідження. Досягнення визначеної наукової мети стало можливим завдяки використанню обраної авторської методології, представленій системою філософських, формально-логічних, теоретико-правових підходів і методів. Методологія роботи ґрунтується на загальнофілософських і спеціальних методах пізнання, серед яких: діалектичний – використано в процесі наукового пізнання поняття та змісту виконання судового рішення (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1); історичний та історико-правовий – надали можливість простежити становлення й розвиток міжнародно-правової та вітчизняної регламентації обов’язковості виконання судового рішення (підрозділи 1.1, 1.3); порівняльно-правовий – дав змогу проаналізувати конституційно-правову регламентацію та практику

виконання судового рішення в Україні та зарубіжних країнах (підрозділи 2.3, 3.1); системний – посприяв чіткому з'ясуванню сутнісних взаємозв'язків між елементами здійснення судочинства загалом, зокрема між окремими системами, що наявні в межах кожної стадії судочинства, що стосується і виконання судового рішення (розділ 3); спеціально-юридичний – використано під час аналізу змісту чинного законодавства у сфері правового регулювання окремих видів і форм обов'язковості виконання судового рішення (підрозділи 2.2, розділ 3); герменевтичний – став у нагоді під час дослідження виконання судового рішення як інституту права й законодавства України шляхом тлумачення правових норм, якими він закріплений (підрозділи 1.2, 2.1, 2.3); функціональний – застосовано для комплексного дослідження закономірностей та особливостей забезпечення виконання судового рішення в Україні (розділ 3); висунення і перевірка гіпотез – для пошуку шляхів удосконалення нормативно-правового й інституційно-організаційного забезпечення обов'язковості виконання судового рішення (підрозділи 3.1, 3.3); статистичний – дав змогу прослідкувати окремі тенденції виконання судових рішень національних судів та ЄСПЛ (підрозділи 3.1, 3.3); формально-логічний метод використано як універсальний спосіб аргументації наукових висновків і положень (висновки до розділів, загальні висновки).

Науково-теоретичною базою дослідження є міжнародні та національні правові акти, судові рішення, статистичні й аналітичні матеріали Конституційного Суду України, судів загальної юрисдикції та виконавчих служб, наукові праці вчених у галузі конституційного права, міжнародного права, адміністративного права, кримінального права, теорії держави та права й інших галузей юридичної науки з конституційно-правових основ забезпечення обов'язковості виконання судового рішення в Україні.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є одним із перших комплексних наукових досліджень конституційно-правових основ обов'язковості виконання судового рішення в Україні. У процесі дослідження обраної теми було сформульовано авторські висновки, пропозиції та рекомендації, які становлять наукову новизну. Найбільш значущими з-поміж них слід виокремити такі:

вперше:

– запропоновано конституційно-правовими основами забезпечення обов’язковості виконання судового рішення в Україні вважати систему правових норм і принципів, закріплених у Конституції та конституційних законах, що забезпечують процедуру виконання судових рішень в Україні;

– обґрунтовано пропозицію розглядати судовий контроль за виконанням судового рішення в Україні як одну з конституційних гарантій здійснення правосуддя в Україні, що полягає в можливості реалізації сторонами права оскарження в судовому порядку незаконних дій чи бездіяльності виконавців, праві суду в межах адміністративної справи вимагати від боржника подання звіту про виконання судового рішення;

– аргументовано, що сфера повноважень приватних виконавців має поширюватися, зокрема, на виконання рішень адміністративних судів і ті рішення, де боржником є органи державної влади й органи місцевого самоврядування. Здебільшого рішення суду, які не виконують чи виконують зі значним порушенням строків виконання, є рішеннями щодо нарахування чи перерахунку пенсії, допомоги на дітей, виплат постраждалим унаслідок Чорнобильської катастрофи, учасникам бойових дій тощо. Усі ці рішення підлягають виконанню саме державними виконавцями. З огляду на правовий статус приватних виконавців, аргументовано доцільність надання їм додаткових повноважень, що відповідає принципу верховенства права;

– обґрунтовано положення про закріплення на законодавчому рівні відповідальності за використання акта чи норми, яка була визнана Конституційним Судом України неконституційною, органами державної влади й органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами;

– запропоновано виключити п. 2, 5, 6 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року № 1404-VIII;

– на основі європейського досвіду забезпечення якісного виконання рішень ЄСПЛ, зокрема ФРН, аргументовано доцільність закріпити на законодавчому рівні положення щодо можливості часткової компенсаційної виплати за рахунок

вилучених коштів місцевих бюджетів у разі, якщо порушення норм Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року здійснили органи місцевої публічної влади;

удосконалено:

– дефініцію «судове рішення», згідно з якою це правозастосовний процесуальний акт, який приймає суд у процесі здійснення правосуддя, ґрунтується на встановлених судом фактах і застосуванні норм матеріального та процесуального права, з метою вирішення конкретної справи по суті, забезпечення захисту прав й охоронюваних законом інтересів суб'єктів права, забезпечення дотримання законності й охорони правопорядку, що набирає законної сили у встановленому законом порядку та підлягає виконанню;

– науковий підхід, за яким виконання судового рішення спрямоване передусім на забезпечення права особи на судовий захист, відновлення її порушених прав, свобод і законних інтересів. Останнє ж може відбуватися і поза межами виконавчого провадження, що наявне тільки в разі примусового виконання приписів суду;

– дефініцію «виконання судового рішення», що позначає завершальну процесуальну стадію судового процесу, яка передбачає обов'язкове вчинення діянь (дії чи бездіяльності) зобов'язальним суб'єктом з реалізації приписів судового рішення, що набрало законної сили, у добровільному чи примусовому порядку, з метою захисту й відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб;

– на підставі вивчення законодавства і практики функціонування виконавців судових рішень в Австрії, Данії, Італії, Нідерландах, Німеччині, Польщі, Румунії, Словаччині, США, Угорщині, Хорватії, Фінляндії, Франції, Швеції сформульовано положення, що в різних країнах закріплено дві основні моделі виконавчих органів, основою яких є централізовані та децентралізовані системи;

дістало подальший розвиток:

– аналіз етапів становлення та розвитку виконання судового рішення. Запропоновано виокремити шість етапів становлення та розвитку обов'язкового виконання судових рішень, а саме: IX–XIII ст. – перехід від звичаєвого права

(самосуд, самозахист) до процесу формування правових засад діяльності суб'єктів виконання судових рішень (перший кодифікований акт «Руська правда», перші органи виконання судових рішень – пристави); XIV ст. – до XVI ст. – вплив на інститут виконання судових рішень Литовських статутів і магдебурзького права; XVII–XIX ст. – судово-правова реформа, створення інституціональної та процесуальної структури правосуддя, інституалізація виконавчого провадження; XIX–XX ст. (радянський період) – виконання судових рішень є частиною судового процесу, формальна законодавча лібералізація виконавчого провадження із широким застосуванням елементів тоталітаризму, формування підґрунтя для системи державної виконавчої служби; XX–XXI ст. (1990–2015) – судово-правова реформа незалежної України, реформування органів виконання судових рішень, демократизація заходів виконавчого провадження; з 2016 року й донині – продовження судово-правової реформи, нове законодавче врегулювання виконавчого провадження, упровадження інституту приватних виконавців;

– положення, що виконання судового рішення є невід'ємною частиною права кожного на судовий захист і передбачає обов'язкове вчинення діянь, що можуть бути здійснені як у формі дії, так і бездіяльності, зобов'язальним суб'єктом, є завершальною процесуальною стадією судового процесу;

– твердження, що якість рішень і висновків КСУ та їх виконання безпосередньо залежить від умов функціонування Суду, відсутності політичного тиску, професійності суддів та прозорості системи формування складу Суду, утвердження в суспільстві національних цінностей, дотримання стабільного зовнішнього курсу України на інтеграцію з Європейським Союзом й Організацією Північноатлантичного договору, підвищення рівня правової культури та свідомості громадян. Ці заходи формуватимуть повагу до рішень і висновків КСУ, забезпечать швидке та професійне їх виконання інститутами громадянського суспільства й державними інституціями.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості застосування наукових положень і висновків дослідження для вдосконалення

засад забезпечення обов'язковості виконання судового рішення в Україні, зокрема у:

- *правотворчій діяльності* – під час підготовки законодавчих і підзаконних нормативних актів для подальшого вдосконалення чинного законодавства щодо функціонування механізму виконання судового рішення;
- *правозастосовній діяльності* – для оптимізації роботи судових виконавців щодо обов'язковості виконання судового рішення (*акт впровадження приватного виконавця виконавчого округу міста Києва від 22 березня 2023 року*);
- *науково-дослідній роботі* – для подальшого доктринального осмислення обов'язковості виконання судового рішення;
- *правовиховній роботі* – для підвищення рівня правової культури та розвитку правового виховання суспільства;
- *навчально-методичній роботі* – під час викладання навчальних дисциплін і курсів: «Конституційне право», «Актуальні проблеми конституційного та муніципального права», «Конституційне процесуальне право». Також можуть бути застосовані під час підготовки окремих структурних частин підручників, навчальних посібників, курсів лекцій відповідних правових дисциплін, навчально-методичних матеріалів (*акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 19 липня 2022 року*).

Особистий внесок здобувача. Запропоновані в дисертаційному дослідженні висновки та рекомендації, що формують наукову новизну дослідження, розроблені відповідно до вимог законодавства України з дотриманням норм і стандартів академічної доброчесності. Підготовлені у співавторстві наукові статті становлять 25 % авторського доробку.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дисертаційного дослідження оприлюднено на наукових заходах: науково-практичному круглому столі, присвяченому Дню Конституції України «Конституція України в умовах сьогодення» (Київ, 24 червня 2019 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації» (Хмельницький, 17 травня 2019 року); Міжнародній науково-практичній

конференції, присвяченій світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка – засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова, «Правові засади організації та здійснення публічної влади» (Хмельницький, 2–6 березня 2021 року); науково-теоретичній конференції «Сучасний стан і перспективи розвитку юридичної освіти в Україні в умовах європейської інтеграції» (Київ, 22 квітня 2021 року).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено в восьми наукових публікаціях, а саме: 2 статті, опубліковані у журналах, що індексується в наукометричних базах Scopus та Web of Science, 2 наукові статті в українських виданнях, включених до переліку фахових для юридичних наук, а також у тезах 4 доповідей на наукових заходах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація містить вступ, три розділи, що мають дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел (397 найменувань на 40 сторінках), додатки (на 5 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 280 сторінки, із них основного тексту – 218 сторінок.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ГЕНЕЗА ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ

1.1. Генеза конституційного закріплення та забезпечення обов'язковості виконання судового рішення

У науковій літературі здійснені непоодинокі спроби періодизації питань пов'язаних із виконанням судових рішень. Так, досліджуючи адміністративно-правові засади діяльності Державної виконавчої служби Чумак О. виділяє три періоди становлення інституту примусового виконання судових рішень в Україні:

1) проведення судової реформи 1864 року, внаслідок якої інститут судових виконавців став набувати сучасних рис, тобто у складі судів були виділені окремі посадові особи, які займалися виключно виконанням рішень, та запроваджено процедуру звернення до суду для отримання виконавчого документа;

2) після судової реформи і до 1917 року;

3) радянський період – формування та становлення органів примусового виконання рішень в Україні радянського періоду відбувалось на підставі правотворчого досвіду Радянської Росії шляхом фактичного дублювання відповідних російських нормативно-правових актів [363, с. 10].

Така періодизація, на наш погляд, не дає можливості повністю дослідити розвиток виконання судових рішень. Це, перш за все зумовлено тим, що дана періодизація не охоплює усі історичні періоди державності України, зокрема і періоди коли українські землі були підпорядковані Великому князівству Литовському. З цього приводу, на наш погляд, заслуговує на увагу позиція П. Макушева, який також, досліджуючи історію примусового виконання судових рішень в рамках виконавчого провадження, акцентує увагу на доцільності виокремлення періодів, які охоплюють: X–XIII століття – період регулювання питань виконання рішень, що здійснювався на підставі окремих розрізнених

договорів владних суб'єктів; XIV–XVII століття – поява перших іноземних зводів норм – кодексів, що були прийняті для використання централізованою владою, що діяла в цей період на території України; XVIII століття – поява перших проєктів кодексів та кодексів, що визначали порядок проведення виконання рішень владних суб'єктів [162, с. 19].

Аналіз цієї позиції свідчить, що науковець виокремлює історичні періоди, які відзначаються важливими процесами пов'язаними з питанням виконання судових рішень. Однак, перш за все, в такому випадку мова йде про суто примусове виконання таких рішень, а по-друге, охоплює не тільки судові рішення, які він приймає в процесі здійснення правосуддя, але й рішення інших уповноважених органів влади.

Також періодизації розвитку примусового виконання судових рішень зосереджує свою увагу і А. П'ятницький. Однак, на відміну від В. Макушева, науковець пропонує виділити шість етапів розвитку цього інституту: 1) період існування Київської Русі (IX – XII ст.) характеризується першими спробами врегулювання питання примусового виконання рішень; 2) XV – початок XVII ст. пов'язується з Литовськими статутами та магдебурзьким правом, що характеризувались особливою жорстокістю; 3) 1864–1917 рр. – етап, коли діяли судові пристави як державні виконавці; 4) 1917–1991 рр. – зроблено значний крок уперед у забезпеченні громадянам процесуальних гарантій виконавчого провадження; 5) 1991–2015 рр. – приймається низка законів, норми яких покликані були врегулювати правовідносини у вказаній сфері; 6) окремий шостий етап розпочався із прийняттям нормативно-правових актів, що започаткували інститут приватних виконавців в Україні та визначили засади його функціонування [201, с. 38–39].

Окремі науковці при дослідженні періодизації становлення і розвитку виконання судового рішення виділяють такі три етапи: перший – охоплює XV ст. – першу половину XVI ст. і характеризується появою нормативно-правового регламентування виконання судових рішень. Основною рисою цього періоду, на думку науковця, є слабка організація форм виконання судових рішень, а також

низька кваліфікація осіб, які безпосередньо виконували судові рішення; другий – із середини XVI ст. до середини XVII ст. – відрізняється початком систематизації нормативно-правової бази функціонування інституту судових приставів і закріпленням основних форм виконання, які відповідали рівню розвитку суспільних відносин та цивільного судочинства того часу; третій – включає другу половину XVII ст. – першу половину XIX ст. і відрізняється відсутністю єдиного систематизованого законодавства, що регламентувало функціонування інституту виконання судових рішень, зміною заходів примусового виконання, які спрямовані на майно боржника, спробою перекласти функції судових приставів в 1775 р. на поліцію. Така періодизація, на наш погляд, також не охоплює усі періоди розвитку інституту виконання судового рішення. Зокрема, він не охоплює другу половину XIX ст. та сучасний період, який на наш погляд, потребує окремої уваги.

Ряд дослідників розкриваючи розвиток органів виконання судових рішень виділяють шість періодів: X – XV ст.ст.; кінець XV – кінець XVII ст.ст.; XVIII ст. – 1864 р.; 1864 – 1917 рр.; 1917 – 1991 рр.; з 1991 р. донині. Така періодизація, на відміну від вищезгаданих, охоплює фактично усі епохи розвитку національної державності та права. Крім цього, така періодизація дає можливість прослідкувати фактично усі особливості розвитку як судочинства в цілому, так й інституту виконання судового рішення.

З позиції Н. Стеценко доцільно виокремити чотири основні періоди розвитку інституту виконання судових рішень. Так, досліджуючи проблему інституту судових приставів за судовою реформою 1864 р., вчений пропонує періодизацію в основу якої покладено хронологічні періоди дії нормативно-правових актів: 1. «Руської правди»; 2. Литовських статутів; 3. звичаєвого права, що склалося в попередні століття, Литовських статутів, магдебурзького права, договірних статей між царським урядом і Гетьманщиною, Гетьманських універсалів, інших актів Гетьманської юрисдикції та російського законодавства періоду Гетьманщини; 4. законодавства Російської імперії [316, с. 49–50]. Однак

така періодизація фактично акцентує увагу на періодах перебування України під владою Польщі, Литви та Російської імперії і не охоплює усі періоди державності.

Цікаву періодизацію у дисертаційній роботі запропонував С. Якимчук, який за основу взяв не тільки історію розвитку державності, але й особливості створених в ці історичні періоди моделі виконавчого провадження. Зокрема, науковець обґрунтовує доцільність виділення п'ять етапів з XI ст. до сучасності: XI–XVII ст. (судова модель організації примусового виконання), XVIII – середина XIX ст.ст. (панує адміністративна модель), 1864–1917 рр. (змішана – судово-адміністративна модель), 1917–1997 рр. (судова модель), 1997 р. – сучасність (адміністративна модель) [231, с. 18–19].

Аналіз вищенаведених позицій науковців вказує на те, що зазвичай в основу періодизації становлення та розвитку виконання судового рішення покладалася розвиток держави та права, історична синхронність правосуддя та виконання судового рішення.

На відміну від вищезазначених науковців окремі дослідники, ставлячи за мету визначати більш глибоку історичну ретроспективу виконавчого провадження, пов'язуючи його інституалізацію з традицією не лише національного права, але й римського права. Так, виконавче провадження, як специфічний процес з примусової реалізації правовстановлювального акта, має свою генезу, а перші згадки про можливість примусового виконання майнових вимог кредитора до боржника та застосування санкцій за невиконання знаходяться і у стародавніх джерелах римського права – «Законах XII таблиць».

Слід наголосити, що Римське право, його базові правові засади, конструкції, ідеї позитивно вплинули на становлення правових систем більшості держав Європи, зокрема України. Національна правова система належить до романо-германського типу, яка сформувалася на основі саме римського права. Серед цінностей римського права слід виділити його понятійний та категоріальний апарат, який використовується і в сучасній юридичній науці. Так, термінологія українського права ґрунтується на засадах та цінностях, які були розроблені і впроваджені римською класичною юриспруденцією. Наприклад, такі поняття як

договір, зобов'язання, правила, інтерес, збитки, компенсація були досконало опрацьовані ще в Стародавньому Римі [261, с. 28].

На думку О. Підопригори та Є. Харитонova, довершеність системи римського права, що ґрунтувалася на ідеях природного права, засадах справедливості, порядності, доброчесності, зумовила періодично повторювані спроби відродити дух римського права, використати його найбільш вдалі знахідки та рішення [211, с. 3].

На відміну від держав Західної Європи, зокрема Італії, Франції, Німеччини, в Україні процес рецепції відбувався не так активно і тому не набув такого поширення, як у названих державах. Це було пов'язано із особливостями — прив'язаності слов'янського елемента до свого звичаєвого права і консерватизму українських племен, який став причиною того, що рецепція візантійського права була незначною» [362]. Це була переважно не пряма, а похідна рецепція, тобто нормативні акти відображали рецептовані іншими державами норми, ідеї, засади римського права [340, с. 150].

Першою найважливішою пам'яткою в історії права і держави України є «Руська правда» (1036–1037 рр.). Це перший писаний кодифікаційний акт руського феодального права, авторство якого пов'язують з іменами Ярослава Мудрого та його нащадків. Цей кодекс регулював широкий спектр суспільних відносин, також у ньому містилися норми, що безпосередньо стосуються особи, її прав і свобод. Сучасні науковці згадують про три редакції Руської правди: коротку, розширену та скорочену. У всіх її редакціях дослідники відзначають наявність елементарних норм, зорієнтованих на виконання судових рішень. Так, у першій статті Руської Правди (коротка редакція) поряд з грідином (дружинником) згадується ябедник — княжий суддя або, можливо, особа, що підтримує обвинувачення з функціями судового слідчого та виконавця, і мечник (княжий слуга, озброєний мечем), що виконує функції судового пристава. Мечники за звичаєм здійснювали виконання грошових стягнень за рішенням суду [98, с. 44–45].

Більшість науковців у статтях Руської Правди констатують відсутність відповідальності за невиконання судових рішень. Однак, Богонюк Г. звертає увагу на те, що і в Короткій (ст. 33), і в Розширеній (ст. 78) редакції містилися норми, що встановлювали відповідальність за самовільне застосування покарання без суду до осіб, які підпадали під князівську юрисдикцію [20, с. 4].

Примусовому виконанню судових рішень у Київській державі, за наявними джерелами, здебільшого був притаманний опосередкований вплив держави. У цей період не було розділення кримінального і цивільного судочинства. Однак, на відміну від кримінальних вироків, які виконувалися князем чи його урядовцями, виконання майнового рішення покладалося на [одну із] сторін процесу [322, с. 46]. Фактично до XIII ст. існувало самоздійснення права, що і характеризувалося провадженням власними силами кредитора [61, с. 123; 84, с. 7–8]. Подеколи спірна справа вирішувалась поєдинком [99, с. 35; 162, с. 21]. Відповідно, можна сказати, що фактично до 1270 року питання відновлення порушених прав покладалось переважно на самих осіб або на «Божу волю». В цей період були створені перші органи виконання судових рішень – пристави. Перша згадка про них була в договорі Великого Новгороду із князем Ярославом. Вони призначались князем. У їх обов'язки окрім забезпечення виконання рішень суду було здійснення приводу осіб, які викликались до суду.

Необхідно погодитись з П'ятницьким А., який відзначає, що «незважаючи на те, що саме за часів Київської Русі хоча прямо не вказувалось про існування органів виконання рішень суду, втім, можна констатувати, що, починаючи із прийняття кодифікованого збірника звичаєвого руського права — «Руської Правди», було розпочато процес формування правових засад діяльності суб'єктів примусового виконання судових рішень на українських землях в контексті державно-правового розвитку тієї епохи» [200].

Після розпаду Київської Русі (а в подальшому і Галицько-Волинського князівства) значна кількість земель сучасної України опинилися в складі Великого князівства Литовського. В.М. Іванов слушно називає період української історії з XIV ст. до XVI ст. «Литовсько-руською державою і правом».

Давньоруська державно-правова організація багато в чому була успадкована Великим князівством Литовським, Руським та Жемайтійським – яке в переважній більшості складалося з українців та білорусів. Відбувся подальший розвиток українського права, видатними пам'ятками якого, а також білоруського й литовського права, є Литовські статuti [92, с. 20; 144, с. 12–13].

У цей період значний вплив на правове регулювання виконання судових рішень здійснило законодавство держав (Польщі, Литви, Німеччини) під владою яких опинились українські землі. Чинне в цей період магдебурзьке право та Литовські статuti закріплювали окремі питання виконання судових рішень. Так, згідно актів магдебурзького права суб'єктом, який забезпечував виконання судового рішення, був судовий виконавець. Він обирався суддею з числа вільних громадян і мав право заарештовувати, накладати заборони як щодо осіб так і щодо майна тощо.

У Литовських Статутах, як стверджує. Букач М., містилась певна регламентація забезпечення виконання судового акту та передбачалась відповідальність за невиконання або перешкоджання виконанню останнього» [32, с. 16]. Так, у нормах I Литовського статуту 1529 р. було визначено, що рішення суду виконувалися дитячими, які служили при воєводах чи старостах. Однак, до їх послуг зверталися у випадках, коли було вчинено тяжкі злочини, або пан, якому належала особа, що вчинила злочин, не виконував власноруч рішення суду [204; 360, с. 57].

Виконання рішення суду в період Великого Князівства Литовського, як і у княжу добу, покладалася на кредитора самотійно на основі відпису чи випису з вироку за допомогою суду, на території якого знаходилося майно боржника. Якщо майно боржника знаходилося на території іншого суду, то виконання рішення передавалося до нього на підставі листа суду, який виніс рішення [41, с. 63]. Тобто вже на той час можна вести мову про територіальність виконання рішення [61, с. 123].

Важливе значення для становлення виконання судового рішення в Литовсько-Руській державі має еволюція судоустрою і судочинства цього

періоду, що була зумовлена еволюцією суспільного і державного життя князівства в цілому. В ранньофеодальній монархії в умовах широкої автономії для українських земель (друга пол. XIV – перша пол. XV ст.) функціонували суди, започатковані ще в Київській Русі: суд глави держави, регіональні, церковні і вічові суди; із посиленням і перемогою в державі централістських тенденцій, консолідацією станів і трансформацією форми правління у станово-представницьку монархію виникають нові види судів: доменіальні, третейські, суди для іногородців; подальший розвиток отримують суди в містах з магдебурзьким правом, церковні і копні суди. Таким чином, формується ціла низка судів, право суду в яких держава делегує верствам населення або приватним особам. Така судова система проіснувала до судової реформи 1564–1566 рр. [106, с. 9]. Відповідно, можна сказати, що на українських землях литовського періоду існували державні та недержавні суди. Вони діяли на непостійній основі, відбувались судові слухання тільки у разі потреби.

Після судової реформи 1564–1566 рр. у системі державних судів відбулись якісні зміни і вона набула такого вигляду: суд великого князя і його різновиди (центральный суд), земський, гродський, підкоморський суди (регіональні суди). Зміни в структурі державних судів поглибили відмінності між державними і недержавними судами і розпочали процес формування на українських землях судової влади [106, с. 10]. Судовими урядовцями в сфері примусового виконання були «увязчий», які вводили того, хто вигравав процес або набував маєток, у посідання [362, с. 208].

За процесуальним правом XIV – XVI ст.ст. сторони могли до винесення судового рішення дійти компромісу і вдатися до так званого єднання. Статут 1566 р. заборонив єднання у справах по тяжких кримінальних злочинах, але, як свідчать судові акти XV – XVI ст.ст., по цивільних справах воно практикувалося. Якщо позивач і відповідач не дійшли згоди, то суд виносив рішення [106, с. 15].

Північно-східні землі колишньої Київської Русі XIV – XVI ст. перебували у складі Московського князівства. В цей період відмічається спроба встановлення єдиних правових норм і одноманітності здійснення правосуддя. Так, у 1497 р.

великий князь Іван III та його боярська дума затвердили «Судебник», а у 1550 р. Іван Грозний видав «Царський судебник». Судебник 1497 р. згадував про судових виконавців – недельщиків, праведників, передбачав їх права та обов'язки. Особливістю виконання судових рішень за Судебником 1497 р. як в цивільному, так і в кримінальному судочинстві було те, що виконання судових рішень безпосередньо не лежало на судовій владі та не було функцією судової влади. Майже аналогічний стан правової регламентації містився і у Судебнику 1550 р. Крім засобів виконання судових рішень, які були передбачені Судебником 1497 р., ст. 55 Судебника 1550 р. передбачала утримання неспроможних боржників у боргових в'язницях, у яких за відсутності поруки боржник міг перебувати безстроково. Органами виконання судових рішень за ст. 44–50, 53 Судебника 1550 р. були пристави [360, с. 58].

У період Гетьманщини (1648–1781 рр.) судові рішення виконувалися безпосередньо судами або місцевими урядами. У всіх земських, підкоморських і городських судах існувала посада возних, яких обирали з числа значкових товаришів і сотенних старшин. Це були нижчі судові посади, пов'язані з судово-виконавчими та слідчими обов'язками судових приставів: вручення позовів, викликів у суд, проведення переклички сторін і свідків, приведення їх до присяги, уведення у володіння, засвідчення тілесних ушкоджень тощо. До 1763 р. подібні обов'язки виконували полкові канцелярії або особисті слуги полковників з дрібних шляхтичів та козаків [61, с. 123–124; 267, с. 55].

Доцільно згадати і про Березневі статті 1654 року, які хоча й не містили норм, що прямо стосувалися примусового виконання судових рішень, проте саме цей документ призвів до входження Гетьманщини на правах автономії до складу Росії. Внаслідок чого у Гетьманщині була закріплена правова система, яка склалася у період народно-визвольної війни 1648–1654 рр. і стала поєднанням норм Литовських статутів, магдебурзького права, нормативних актів гетьманської влади та звичаєвого права. Проте, звісно, найбільший вплив на становлення інституту судових виконавців здійснювався саме зі сторони Російської імперії [205, с. 142].

Необхідно погодитися з Макушевим П., який стверджує, що на території України з кінця XIV по першу половину XVII століття існувало два напрями виконання судових рішень: перший – судовими виконавцями були особи, що входили до складу судових органів і безпосередньо виконували судові рішення (державні виконавці); другий – судовими виконавцями були особи, яким ці повноваження делегувались земельними володільцями (приватні виконавці) [162, с. 24–25, 34].

Після 1648 р. підвищилася роль козацтва, що заснувало свої форми військового суду у вигляді судів сотень, полкових і Генерального суду, які увібрали в себе шляхетські суди, що діяли раніше. Рішення Генерального суду виконувались під безпосереднім контролем гетьмана за участі представника генеральної старшини, виконання рішень полкових судів покладалося на полковий уряд, виконання рішень сотенних судів здійснювалось сотенною старшиною та сотником. Приведення до виконання рішень сільських судів покладалося на отамана [384, с. 23].

Прийняття на Земському соборі «Соборного Уложения» 1649 р. встановило розвинену систему способів виконання судових рішень – продаж рухомого і не рухомого майна, правіж, видача головою до викупу, відрахування із жалування стрільців. Ці завдання як виконавці рішень суду виконували пристави та тижневики (недельщики). Вони здійснювали виконання судових рішень, мали статус державних чинів, що підпорядковувались місцевій владі. Уложення містило низку способів виконання судових рішень – звернення стягнення на рухомість та нерухомість, «правеж», видачу «головою до викупу», відрахування із жалування, а також виділяло спроможних, неспроможних боржників, неспроможних – невинних, винних, відстрочку виконання для невинних боржників під поручительство [98].

В цей же період військовий осавул фактично виконував функції виконавця рішень кошового отамана і військової ради на території Запорізької Січі у XIV–XVII століттях [99, с. 169; 162, с. 25].

Виконання судового рішення в 1700 р. регламентувалось Указом «Про посилення солдатів палацового караулу для розшукової роботи і надання до Судного приказу відповідачів та для стягнення з них митних грошей та позовів стягувачів». Фактично з прийняттям цього акту функції приставів були передані солдатам. Пізніше функції виконання судових рішень, згідно «Своду законів» 1835 року, передані загальній поліції – квартальним та становим приставам, які не залежали від судів і, окрім виконання їх рішень, мали й інші повноваження, що значно уповільнювало їх виконання [375, с. 14].

Отже, вище проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що, попри певні спроби врегулювати питання виконання судових рішень, акцент робився на самозахисті, можливості відшкодування завданої шкоди будь-яким способом, в тому числі і шляхом продажу боржника у рабство.

У першій половині XVIII ст. розпочався новий етап реформування органів виконання судових рішень. Виконання рішень поступово викоремилося в самостійну стадію процесу, а пристави стали царськими чиновниками. Законодавство передбачало розвинену систему способів виконання судових рішень: продаж рухомого і нерухомого майна, правіж, видача головою до викупу, відрахування із жалування, що стосувалося лише осіб військового звання. Рішення суду виконувалися судовими приставами. Якщо боржник не міг виконати рішення суду, він ставав жертвою жорстоких тілесних покарань [209].

У результаті судової реформи судоустрій був значно спрощений в основному за рахунок ліквідації станових судів. Відповідно до Статуту цивільного судочинства 1864 р. судова влада довірялася мировим суддям, з'їздам мирових суддів, окружним судам, судовим палатам і Урядовому Сенату як верховному касаційному суду (ст. 1) [180, с. 17].

Необхідно погодитись з Калініним Р., який звертає увагу на те, що відповідно до норм цього Статуту виконавче провадження розумілося не тільки як окрема стадія цивільного процесу, але адміністративно-правова складова виконавчого провадження, оскільки: 1) встановлена обов'язковість виконання рішень суду і створена система органів виконавчого провадження, діяльність яких

санкціонована державою; 2) детально регламентований адміністративно-правовий статус приставів, на яких, з урахуванням територіального принципу, був покладений обов'язок примусового виконання; 3) за виконання рішення стягувалася встановлена державою платня, яка йшла на утримання такого суб'єкта публічної адміністрації; 4) пристав мав право застосовувати заходи адміністративного примусу (наприклад, особисте затримання боржника) [100, с. 128]. Відповідно, можна сказати, що судово-правова реформа 1864 р. створила нову інституціональну та процесуальну структури правосуддя, а це вплинуло і на інституалізацію виконавчого провадження [383, с. 10–11].

Судова реформа 1864 р. функції виконання судових рішень фактично покладала на суд, який здійснював їх через судових приставів, які належали до судової системи. Однак, як наголошує Пастухов В., у цей період суд відсторонювався від забезпечення виконання своїх рішень, що фактично стало причиною винесення виконавчого провадження за межі судового інституту [203, с. 4].

Судовим приставам згідно Статуту цивільного судочинства 1864 р. було надано особливий статус – спеціальних службових осіб для виконання судових рішень. Такі посади діяли при касаційних департаментах сенату, судових палатах і окружних судах, а також при мирових суддях та їхніх з'їздах [53, с. 9]. Вони виконували судові рішення, доставляли судові повістки і папери, підтримували порядок в судових засіданнях. Діяльність судового пристава характеризувалась самостійністю, коли суд чи органи прокуратури не могли ініціювати контроль за здійсненням виконавчого провадження [171]. Функції нагляду за виконанням судового рішення судовим приставом фактично виконували стягував та боржник [162, с. 28–29]. Відповідно, можна сказати, що судові пристави отримавши офіційний статус стали фактично суб'єктами виконавчого провадження.

Необхідно погодитись з Якимчук С., яка наголошує на тому, що принциповою відмінністю виконання судових рішень за Статутом цивільного судочинства 1864 р. від дореформеного порядку було те, що Статут поширив на процес виконання дію принципу диспозитивності, тобто судові рішення

звертатися до виконання не інакше, як за бажанням стягувача. Стягувач без втручання суду обирав спосіб виконання стягнення, а також визначав майно боржника, на яке слід звернути стягнення за судовими рішенням [384, с. 30–31].

Попри прогресивний характер судово-правової реформи в цілому та виконавчого провадження, в процесуальній літературі того часу висловлювалась критика її результатів. Наприклад, на думку Енгельмана І., у Статуті цивільного судочинства було недостатньо норм про виконавче провадження. Основним недоліком, з точки зору вченого, було те, що судові установи недостатньо наглядали за примусовим виконанням судових рішень і це призводило до певної безконтрольності та уособлення судових приставів і суттєвих неприємностей для сторін [378, с. 420–419]. Однак, зважаючи на особливості цього історичного періоду розвитку державності, на наш погляд, інститут виконання судових рішень було достатньо детально врегульовано.

17 березня 1917 р. було створено Центральну Раду, яка взяла курс на установлення автономної Української Республіки з демократичним парламентським устроєм [321]. Серед подальших подій можна виділити кілька історичних фактів, які характеризували стан судової влади України. Так, Третій Універсал Української Центральної Ради (ухвалений 7(20) листопада 1917 р.) закріпив, що суд в Україні повинен бути справедливим, таким, що відповідає духові народу. Генеральне Секретарство судових справ відповідало за приведення «судівництва» у відповідність до правних понять народу. Враховуючи підпорядкованість Генерального Секретарства судових справ Генеральному Секретаріатові України (уряду), про незалежність судової влади говорити не доводиться [180, с. 19–20].

15 грудня 1917 р. Центральна Рада ухвалила Закон «Про утворення Генерального Суду Української Народної Республіки». Цей судовий орган складався з трьох департаментів: цивільного, карного й адміністративного – і виконував на території України всі функції, належні досі Урядовому Сенатові в справах судових і в справах нагляду над судовими установами та особами судового відомства. Члени Генерального Суду мали звання генеральних суддів,

яких обирала Центральна Рада на внесення Генерального Секретаріату. Генеральний Суд УНР знаходився в Києві. До складу Генерального Суду УНР входило 15 генеральних суддів, генеральний суддя, порядкуючий Генеральним Судом, 2 генеральні судді, порядкуючі департаментами, та ще 20 осіб допоміжного персоналу – писарі, регістратор, судові виконавці, скарбник, архіваріус [97]. Відповідно, судові виконавці входили до складу Генерального Суду УНР, що свідчить про те, що саме суд здійснював контроль за виконанням своїх рішень. Виконання судових рішень було частиною судового процесу.

Статут про державний устрій, права і вольності УНР (ухвалений 29.04.1918 р. Українською Центральною Радою) поряд з Всенародними Зборами (законодавча влада) та Радою Міністрів (виконавча влада) виокремлює і судову владу, яку очолює Генеральний Суд (вища судова інституція), обраний Всенародними Зборами, що виконує касаційні функції для всіх судів Республіки, судить членів Всенародних Зборів і міністрів. Закріплено і найважливішу ознаку судової влади — виключність: «Судова влада в рамках цивільного, карного і адміністративного законодавства здійснюється виключно судовими установами». Є прояви такої ознаки судової влади, як повнота: «Судових вирішень не можуть змінити ні законодавчі, ні адміністративні органи власті» [127, с. 57].

29 квітня 1918 р. в Києві проходив конгрес хліборобів, організований Союзом земельних власників. На ньому були присутні заможні селяни, поміщики, представники фінансово-промислових кіл. Конгрес вимагав утворення в Україні сильної влади у формі гетьманату. Гетьманом нового державного утворення було проголошено Скоропадського П.. У ніч з 29 на 30 квітня гетьманці захопили всі державні установи та найважливіші об'єкти. УНР перестала існувати, Центральну Раду та Раду Народних Міністрів УНР було розпущено.

Закони про тимчасовий державний устрій України Гетьмана Скоропадського П. (прийняті 29 квітня 1918 р.) не передбачали нічого для становлення судової влади як рівної гілки влади. Гетьман мав право полегшувати покарання, оголошувати загальне прощення вчинених злочинних подій із

скасуванням проти них переслідування та звільнення їх від суду і покарання, що порушувало повноту, виключність та самостійність судової влади. Вищим судовим органом був Генеральний Суд України. Всі генеральні судді призначалися Гетьманом [180, с. 20].

14 грудня 1918 р. війська Директорії оволоділи Києвом і Скоропадський П. змушений був зректися влади. Фактично Директорія була вищим органом влади. Вона безроздільно уособлювала законодавчу, виконавчу та частково судову владу. Директорія відновила судові установи, які діяли за часів Центральної Ради. 2.01.1919 р. було затверджено Закон про поновлення роботи Генерального Суду. Відповідно до цього Закону найвищий судовий орган країни отримав назву – Найвищий суд УНР [97].

Після встановлення в Україні радянської влади (Української Соціалістичної Радянської Республіки; далі – УСРР) у системі судоустрою, в тому числі і в механізмі виконання судових рішень, відбулися зміни. Так, Декретом Ради Народних Комісарів УСРР від 14 лютого 1919 р. «Про суд» у країні було організовано єдиний народний суд. Також 20 лютого 1919 р. було затверджено «Тимчасове положення про народні суди і революційні трибунали» [320], яке проголошувало, що скасовуються всі судові установи, які діяли до встановлення радянської влади, у тому числі і інститут судових приставів, вся судова влада на території УРСР належить народним судам, радам (з'їздам) народних судів і революційним трибуналам, а також визначало організацію, підсудність, судочинство кожного з цих видів судів. Крім того, ним створювався інститут судових виконавців для сприяння народним судам у діяльності з виконання судових рішень. На думку Штутіна Я., це положення відіграло велику роль в організації судової системи України в наступному [311, с. 64–65].

На підставі вищезазначених актів Касаційно-ревізійною інстанцією щодо вироків районних народних судів стали ради народних суддів, які склалися з усіх постійних народних суддів міста або повіту, а з 26 жовтня 1920 р. – і суддів губернії. 16 квітня 1919 р. в складі Народного комісаріату юстиції УСРР створено IX відділ – Верховний судовий контроль, якому надавалося право перегляду в

порядку нагляду всіх судових справ, і Х відділ – Верховний касаційний суд для розгляду скарг на вироки революційних трибуналів, який 27 квітня 1921 р. було реорганізовано у Верховний касаційний трибунал при Всеукраїнському центральному виконавчому комітеті (далі – ВУЦВК). 23 липня 1921 р. ВУЦВК замість Верховного касаційного трибуналу запровадив Єдиний Верховний трибунал УСРР, що став касаційним органом та органом нагляду за всіма чинними на території України трибуналами, а також як суд першої інстанції розглядав виключно важливі справи [97]. Відповідно, можна сказати, що у цей період діяло дві паралельні судові системи: перша охоплювала народні суди та губернські ради народних суддів, органами судового нагляду за якими був Верховний судовий контроль НКЮ УСРР; друга – революційні територіальні трибунали на чолі з Єдиним Верховним трибуналом при ВУЦВК.

У 1920 р. було затверджено Тимчасову інструкцію для судових виконавців, що значно обмежила перелік заходів примусового стягнення на майно боржника. Зокрема, дозволялося вчиняти такі заходи стягнення: звернення на рухоме майно та гроші боржника; звернення стягнення на винагороду, одержану боржником за місцем служби чи роботи; вилучення або передача певної речі; провадження виконавчих дій коштом боржника, які він не виконав у строк, встановлений судом; залучення стягувача для виявлення майна боржника [149, с. 222].

16 грудня 1922 р. Всеукраїнський центральний виконавчий комітет прийняв постанову «Про введення в дію Положення про судоустрій УСРР». Згідно із цим Положенням створювалася єдина судова система судів – народний суд, губернський суд та Верховний Суд. З 1923 р. судову систему Української Республіки очолив Верховний Суд УСРР [97]. Нормативні акти, що були прийняті у ці часи, підтверджували, що виконання судових рішень, які вступили в законну силу, виконуються судовими виконавцями і органами міліції та виконавчими комітетами Рад. Тільки пізніше, з прийняттям 29 жовтня 1924 р. Основ про судоустрій Союзу РСР і союзних республік [198], була відновлена єдина система органів виконання судових рішень. Відповідно до Основ органами виконання судових рішень були судові виконавці, які діяли під керівництвом губернських

судів, а посади судових виконавців відкривались при губернських, народних судах (ст. 19 Основ) [198]. На судових виконавців покладались обов'язки із забезпечення виконання судових рішень народних, окружних, крайових, обласних судів, а також судів автономних союзних республік. Їх процесуальний статус та процедура діяльності визначалась ЦПК УРСР 1924 р. [60; 88] та ЦПК УРСР 1929 р. [356, с. 324–340; 357].

23 жовтня 1925 р. нове Положення про судоустрій УСРР, яким встановлювалася єдина судова система республіки. 11 вересня 1929 року ВУЦВК прийняв нове Положення про судоустрій УСРР. гідно із цим Положенням Верховний Суд УСРР, як і раніше, очолював усю судову систему республіки [97]. Вважалося, що без виконання судових рішень не будуть виконані основні завдання судочинства, а отже, судовий захист стане неефективним [50, с. 76].

Народний комісаріат юстиції УРСР ухвалив «Наказ судовим виконавцям» у листопаді 1927 р. [151], який, не зважаючи на його підзаконний характер, по суті був кодексом судового виконання, оскільки він об'єднав усі нормативні акти про виконання судових рішень. Особливо важливим було те, що у ньому містилась загальна норма щодо переліку актів, які підлягали примусовому виконанню, що сприяло єдності практики виконання судових рішень, а також норми, які певним чином вдосконалювали процедуру виконавчого провадження та його інституалізацію у механізмі реалізації судових рішень [41, с. 51–54].

Прийняття Закону «Про судоустрій СРСР, союзних і автономних республік» від 16 серпня 1938 р. визначило судових виконавців виключним органом, що здійснює примусове виконання судових рішень і ухвал. Разом із тим було зроблено висновок, що судові виконавці перебувають при народних і обласних судах, а також Верховних Судах автономних і союзних республік, та встановлено, що вони призначаються наркомом юстиції союзної республіки, а в автономних – наркомом юстиції автономної республіки [93; 314, с. 131]. З метою організації діяльності виконавчого провадження було прийнято Інструкцію Народного комісаріату юстиції СРСР «Про порядок виконання судових рішень» від 28 вересня 1939 р. [187, с. 255]. Вона достатньо детально врегулювала порядок

застосування різних заходів примусового виконання рішення, звітність судових виконавців, оскарження їх дій до суду, при якому здійснювалося примусове виконання.

Отже, фактично з початку встановлення на українських землях радянської влади було прийнято низку нормативно-правових актів, які встановлювали правовий статус виконавців, особливості їх призначення, і також порядок виконання судових рішень.

У результаті проведення низки судових реформ у часи створення СРСР був фактично сформований інститут судових виконавців. Так, відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 30 квітня 1955 р. «Про порядок призначення судових виконавців» [187, с. 127] скасовувалися посади судових виконавців при всіх судах, за винятком народних, які призначалися управліннями Міністерства юстиції при обласних (крайових) Радах депутатів трудящих за поданням народних суддів. Однак, відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 4 серпня 1956 р. «Про розширення прав крайових, обласних судів і скасування управлінь Міністерства юстиції союзних республік при крайових, обласних Радах депутатів трудящих» [188, с. 441–442] судові виконавці призначалися народними суддями, що призвело до того, що судові органи стали відповідальними за виконання судових рішень. Така система виконання судових рішень фактично існувала до 1960-х років.

Подальше прийняття законодавчих актів, що регламентували здійснення галузевого судочинства, акцентувало увагу на виконанні судових рішень як стадії судового процесу. Так, розділ V «Виконання судових рішень» Основ цивільного судочинства Союзу РСР і союзних республік від 8 грудня 1961 р. [190, с. 346–374] містив засадничі положення щодо виконання судових рішень як самостійної стадії цивільного процесу. Цивільний процесуальний кодекс УРСР від 18 червня 1963 р. [354] також містив ряд положень, що визначали загальні положення виконання судових рішень, судові акти, які підлягали виконанню, а також процедурні питання. Відповідно до цих актів судові виконавці фактично були у складі суду.

У 1973 році відбувся наступний етап становлення служби судових виконавців, що був пов'язаний із прийняттям Міністерством юстиції СРСР Інструкції про порядок виконання судових рішень. На той час суддя здійснював контроль за процесуальними діями судового виконавця, а питаннями організації роботи останніх відав старший судовий виконавець. Виконавець процесуально залежав від судді, який виносив переважну більшість процесуальних документів в процедурі примусового виконання судових рішень, оскільки виконавче провадження було частиною судового процесу. Інститут судових виконавців, хоча і мав деякі недоліки, але проіснував майже 70 років [383, с. 82].

Необхідно зазначити, що наявна судова система, принципи правосуддя та особливості виконання судових рішень у радянський період фактично відповідали «духу» того часу. Радянська доктрина впровадила у правові традиції елементи тоталітаризму. Судовий виконавець став штатним працівником суду, який безпосередньо підпорядковувався судді. Ефективність виконання судового рішення зазвичай у цей період досягалась не професіоналізмом виконавців, а примусом, залякуванням тощо. Позитивним моментом цього періоду було закладення основ для формування системи державної виконавчої служби, були детально регламентовані певні процедури примусового виконання рішень. Можна відзначити і певні кроки щодо лібералізації виконавчого провадження, адже законодавство не містило прямих заходів примусового характеру щодо зобов'язального суб'єкта. Однак, і питання виконання рішення суду в добровільному порядку не розглядалися.

Прийняття Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, обумовило необхідність проведення судово-правової реформи, адже, Україна, як інші радянські республіки, отримала у спадок систему примусового виконання радянського зразка. Судові виконавці перебували при судах та закріплювалися за суддею, який затверджував більшість їх процесуальних дій.

Затверджена Верховною Радою України 28 квітня 1992 року Концепція судово-правової реформи передбачала вдосконалення судової системи, в тому

числі й інституту виконання судових рішень. Зокрема, головною метою судово-правової реформи і формування незалежної судової влади є перебудова судової системи, створення нового законодавства, вдосконалення форм судочинства [130].

24 березня 1998 року було прийнято новий Закон України «Про державну виконавчу службу» [241]. Ним було визначено основи організації та діяльності державної виконавчої служби, її завдання, правовий статус працівників органів державної виконавчої служби. Зокрема, встановлюється, що державна виконавча служба входить до системи органів Міністерства юстиції України і здійснює виконання рішень судів, третейських судів та інших органів, а також посадових осіб відповідно до законів України (ч. 1 ст. 1). Основним завданням державної виконавчої служби є своєчасне, повне і неупереджене примусове виконання рішень, передбачених законом [232]. Відповідно, державна виконавча служба набула особливого статусу.

З прийняттям Закону України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 року [232] закріплюються особливості процедури виконавчого провадження новоствореним органом – Державною виконавчою службою.

Отже, в перші роки незалежності України судові рішення, як і в радянський період, виконували судові виконавці, які контролювалися судами. Фактично з початку 1990-х до 2005 року проходив етап становлення українського законодавства про органи, які забезпечують виконання рішень господарських, адміністративних і загальних судів [71, с. 255]. Загалом реформування радянської системи виконання судових рішень було закономірним процесом, адже соціально-політичні зміни в державі вимагали демократичного підходу до цього процесу.

У 2005 році відбулась реформа органів примусового виконання, що початком оновлення усієї системи виконавчого провадження. Зокрема, наказом Міністерства юстиції України «Про ліквідацію відділів Державної виконавчої служби територіальних управлінь юстиції» від 19 серпня 2005 року № 1482/н [71, с. 257] у структурі міністерства було створено Департамент державної виконавчої служби. В подальшому склад, принципи діяльності та повноваження цього Департаменту були затверджені Постановою Кабінету Міністрів України

«Про затвердження Положення про Департамент державної виконавчої служби» від 3 серпня 2005 року № 711 [247]. У такому статусі Департамент ДВС проіснував недовго, оскільки на підставі ухваленого наприкінці 2006 року парламентом Закону України «Про внесення змін до законів України «Про державну виконавчу службу» та «Про виконавче провадження» щодо реформування органів державної виконавчої служби», вже у 2007 року він знову став департаментом у складі Мін'юсту України. Надалі Указом Президента України від 6 квітня 2011 року № 385/2011 «Про затвердження Положення про Державну виконавчу службу України», останній було надано статус центрального органу виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Мін'юст України [2].

Згодом неодноразово вносили зміни та доповнення до нормативно-правових актів, які регламентують здійснення виконавчого провадження, організацію діяльності державних виконавців тощо. Розроблялись та приймалися стратегії удосконалення судової системи в цілому, концепції реформування органів виконання судових рішень. Основною метою таких змін було намагання сформувати дієву систему органів виконання судових рішень, підвищити ефективність їх діяльності, забезпечити належне виконання судових рішень.

Новим етапом у сфері виконання судових рішень стало прийняття у 2016 році Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [253]. Цей закон фактично доповнив прийнятий у 2016 році новий Закон України «Про виконавче провадження» [233]. Їх прийняття стало вагомим кроком у вирішенні проблем пов'язаних із діяльністю щодо виконання судових рішень, забезпечення їх обов'язковості. Головною новацією прийнятих законів та основою концепції реформування, яка закладена ними, є запровадження інституту приватних виконавців, який функціонує поруч із державною виконавчою службою та виконує функції з примусового виконання рішень судів та інших органів.

Аналіз особливостей правової регламентації та діяльності органів виконання судових рішень в незалежній Україні дозволяє констатувати намагання

законодавця сформувати нову систему, яка б відповідала вимогам демократичного розвитку держави і враховувала європейський досвід інших держав.

Проведений аналіз становлення та розвитку виконання судового рішення дозволяє констатувати, що цей інститут пройшов досить тривалий шлях. Зокрема, можна виділити наступні етапи становлення та розвитку обов'язкового виконання судових рішень:

- IX–XIII ст. – перехід від звичаєвого права (зазвичай самосуд, самозахист) до процесу формування правових засад діяльності суб'єктів виконання судових рішень (перший кодифікований акт «Руська правда», перші органи виконання судових рішень – пристави);

- XIV ст. до XVI ст. – вплив на інститут виконання судових рішень Литовських статутів та магдебурзького права;

- XVII–XIX ст. – судово-правова реформа, створення інституціональної та процесуальної структури правосуддя, інституалізація виконавчого провадження;

- XIX–XX ст. (радянський період) – виконання судових рішень є частиною судового процесу, формальна законодавча лібералізація виконавчого провадження з широким застосуванням елементів тоталітаризму, закладення основ для формування системи державної виконавчої служби;

- XX–XXI ст. (1990–2015 рр.) – судово-правова реформа незалежної України, реформування органів виконання судових рішень, демократизація заходів виконавчого провадження;

- XXI ст. (з 2016 р.) – продовження судово-правової реформи, нове законодавче врегулювання виконавчого провадження, впровадження інституту приватних виконавців.

1.2. Теоретичні основи судового рішення та обов'язковість його виконання

Здійснювана в Україні судово-правова реформа перш за все направлена на формування дієвої, самостійної та незалежної судової системи, яка б діяла на основі європейських цінностей та отримала довіру від населення. Її основною метою є забезпечення належної охорони та захист прав і законних інтересів людини і громадянина, юридичних осіб та інших учасників судового процесу.

Здійснюючи правосуддя суд, як уповноважений на те орган державної влади, визначає наявність тих чи інших прав та обов'язків, відновлює їх у разі порушення, встановлює ступінь вини особи у вчиненому правопорушенні тощо. У результаті своєї діяльності суд виносить рішення, яке відповідно до ст. 129¹ Конституції України є обов'язковим до виконання [129].

Аналіз законодавства України вказує на застосування різних за своєю сутністю та змістом термінів для ідентифікації судових актів: судове рішення, рішення суду, вирок, постанова, судовий наказ, ухвала та ін. Так, Конституція України встановлює, що: правосуддя в Україні здійснюється виключно судами (ст. 124); судові рішення ухвалюються іменем України і є обов'язковими до виконання (ст. 129-1) [129]. Термін «судові рішення» застосовується і у статті 129 Основного закону держави [129]. Зокрема, у ній, закріплюючи одну із засад судочинства, законодавець встановлює гарантію забезпечення апеляційного і касаційного оскарження «рішення суду» та обов'язковість «судового рішення» (п. 7–8 ч. 1 ст. 129 Конституції України). Разом з тим, у Конституції України вживається й інша термінологія. Так, у статті 29, яка гарантує право особи на свободу та особисту недоторканність; статті 30, яка гарантує недоторканність житла; у статті 41, яка гарантує право власності; у статті 43, яка гарантує право на працю та інших статтях Основного закону держави як загальне вживається поняття «рішення суду» [129]. Водночас у статтях 62 та 63, які закріплюють презумпцію невинуватості, а також регламентують права підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та засудженого, йдеться про «обвинувальний вирок

суду» та «вирок суду» [129]. Відповідно, можна сказати, що в Основному законодавчому акті держави вживаються різні терміни щодо позначення остаточного акту суду. Разом з тим, аналіз конституційних положень, дозволяє стверджувати, що здебільшого вживається усе ж таки термін «судові рішення».

Термін «судові рішення» вживається і у Законі України «Про судоустрій та статус суддів» від 2 червня 2016 р. [260]. Саме цей законодавчий акт визначає особливості організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні в цілому. Зокрема, закріплюючи гласність та відкритість судового процесу в ст. 11 цього закону, вживається термін «судове рішення». Те саме ми зустрічаємо і у назві ст. 13 «Обов'язковість судових рішень». Разом з тим, зустрічається у цьому Законі і поняття «рішення суду» (наприклад, п. 7 ч. 1 ст. 97; ст. 1221 [260]).

Галузеве законодавство теж вказує на вживання різних за значенням термінів. Зокрема, у ЦПКУ [355]. Зокрема, ст. 258 ЦПКУ має назву: «Види судових рішень». Водночас категорія «рішення суду» теж зустрічається. Подеколи ці два терміни можуть вживатись у одній статті. Так, наприклад, у ч. 2, 6 ст. 37 ЦПКУ вживається поняття «судове рішення», а у ч. 1, 3–5 ст. 37 – «рішення суду». Подеколи ці два поняття вживаються у одній частині однієї статті. Наприклад, ч. 1 ст. 155 ЦПКУ зазначає: «Зустрічне забезпечення скасовується у випадку закриття провадження у справі з підстав, визначених пунктами 2, 5, 7, 8 частини першої статті 255 цього Кодексу, залишення позову без розгляду з підстав, визначених пунктом 6 частини першої статті 257 цього Кодексу, або після набрання законної сили рішенням суду про задоволення позову в повному обсязі, про що окремо зазначається в резолютивній частині відповідного судового рішення». Аналогічна ситуація простежується і у ГПКУ [56]. Так наприклад, у п. 7, 9, 12 ч. 3 ст. 3 ГПКУ вживається поняття «судове рішення», своєю чергою в ч. 4 ст. 22 цього Кодексу – «рішення суду». У ч. 1 ст. 142 ГПКУ вживаються обидва терміни. Те саме ми зустрічаємо і у ст. 241 КАСУ [108].

Аналіз вищезазначених законодавчих актів вказує на те, що поняття «рішення суду» зазвичай застосовується як різновид судового рішення, який

приймається судом першої інстанції при розгляді справи по суті. Так, наприклад, у ст. 232 ГПКУ про це чітко вказується, що різновидом судового рішення є «рішення суду». Крім цього, поряд з рішенням суду різновидами судових рішень є: у конституційному судочинстві – рішення, висновки і ухвали, забезпечувальний наказ КСУ (ч. 1 ст. 6 та ч.1 ст. 78 Закону України «Про Конституційний Суд України») [230]; у цивільному судочинстві – ухвали, рішення, постанови суду та судові накази (ст. 258 ЦПКУ) [355]; у господарському судочинстві – рішення, ухвали, постанови, судові накази (ст. 232 Господарського процесуального кодексу України) [56]; у адміністративному судочинстві – ухвали, рішення, постанови суду (ст. 241 КАСУ) [108]; у кримінальному судочинстві – вироки та ухвали, постанови (ст. 369 КПКУ) [146].

Необхідно звернути увагу на те, що у КПКУ [146] ст. 369 теж має назву: «Види судових рішень». Однак, на відміну від цивільного, господарського та адміністративного процесуального законодавства України, вона не передбачає прийняття судом рішення суду як різновиду судового рішення. Перш за все це зумовлено особливостями справ, які розглядаються в рамках кримінального провадження та суті прийнятих рішень по справі.

Аналіз положень процесуального законодавства України дозволяє стверджувати, що у ньому фактично відсутнє чітке роз'яснення застосованих понять, в тому числі і категорії «судове рішення». Виключенням є КАСУ [108] де у ст. 4 подається визначення застосованих термінів. Зокрема, під поняттям «судове рішення» розуміється рішення, постанова, ухвала суду будь-якої інстанції (п. 1, 2 ч. 1 ст. 4), своєю чергою термін «рішення суду» тлумачиться як рішення суду першої інстанції, в якому вирішуються позовні вимоги (п. 13 ч. 1 ст. 4) [108]. Таке тлумачення термінів в повній мірі не розкриває їх сутність, однак вказує, що законодавець у поняття «судові рішення» вкладає більш загальний зміст, що охоплює усі категорії актів, які приймає суд в ході судового провадження. Натомість поняття «рішення суду» – розглядає як різновид судового рішення, яке приймається в процесі судового провадження тільки судом першої інстанції.

Певну спробу подати більш ґрунтовне тлумачення поняття «судове рішення» було здійснено Вищим адміністративним судом України. Зокрема, у Постанові пленуму Вищого адміністративного суду від 20 травня 2013 р. № 7 [259] суд наголосив, що найважливішим результатом здійснення правосуддя адміністративними судами є ухвалення судового рішення. При цьому, на відміну від більшості законодавчих актів, Вищий адміністративний суд у п. 1 подав власне тлумачення поняття «судове рішення» під яким пропонує розуміти акт правосуддя, ухвалений згідно з нормами матеріального та процесуального права і згідно з конституційними засадами та принципами адміністративного судочинства, є обов'язковим до виконання на всій території України [259]. Дане тлумачення поняття «судове рішення», безперечно, теж не розкриває усю його змістовну глибину, однак вказує на те, що воно є загальним щодо різновидів актів адміністративного судочинства [140, с. 33].

Отже, проведений аналіз положень цивільного, господарського, адміністративного та кримінального процесуального законодавства України дозволяє стверджувати, що на законодавчому рівні як узагальнювального акта судочинства здебільшого застосовується термін «судове рішення».

Варто наголосити на існуванні в наукових колах позиції щодо застосування як узагальнювального поняття не «судове рішення», а «судовий акт». Так, досліджуючи судові акти в господарському процесі, Кот О. також наголошує на відсутності в процесуальному законодавстві України і в юридичній літературі єдиного терміну, яким позначаються акти, що виносяться господарським судом. У зв'язку з цим, автор наголошує на доречності у Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень замінити термін «судове рішення» терміном «судовий акт», що, на його думку, дозволить уніфікувати визначення родового поняття всіх актів органів судової влади незалежно від форми судочинства (конституційного, адміністративного, господарського, цивільного чи кримінального) [141, с. 9]. Така позиція фактично вказує на можливість застосування, як загального терміну, судового акту, як різновиду юридичного акта.

В енциклопедичній літературі юридичний акт трактується як волевиявлення держави (її органів, посадових осіб), формально обов'язкове для виконання. Соціальна роль такого акту полягає у тому, що через нього держава об'єктивує, виражає свою волю, доводить її до відповідних суб'єктів, створює формально обов'язкові передумови для узгодження з цією волею поведінки учасників суспільних відносин [36, с. 25]. Відповідно, таке загальне розуміння юридичного акту акцентує увагу на його важливості та обов'язковості. Саме за їх допомогою держава впливає на поведінку суб'єктів права і забезпечує реалізацію державних функцій, зокрема і здійснення судочинства. При цьому, за своєю юридичною формою юридичні акти можуть бути різноманітними – закони, укази, постанови, ухвали, рішення, вироки, накази тощо.

Доцільно також зазначити, що ЄДРСР до ст. 3 Закону України «Про доступ до судових рішень» [243] для вільного доступу до судових рішень судів України. Ведення ЄДРСР забезпечує Державна судова адміністрація України, а порядок ведення Реєстру затверджений Вищою радою правосуддя. Судові рішення, внесені до ЄДРСР, є відкритими для безоплатного цілодобового доступу на офіційному веб-порталі судової влади України. Тобто ЄДРСР – це автоматизована система збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень (ч. 2 ст. 3) [243]. Запровадження такої системи забезпечує широкий доступ громадян до судових рішень, що є) умовою для підвищення довіри до судів України, а також дієвою формою громадського контролю за законністю та обґрунтованістю судових рішень. Особливого значення дана система набула в період карантину. ЄДРСР стало оптимальним ресурсом як для правників так і громадян, які не виходячи з дому змогли ознайомитися з рішеннями та знайти судову практику для подальшого застосування її під час складання юридичних документів та визначення правильної правової позиції, правильного і повного їх виконання тощо.

Необхідно зазначити, що в процесі своєї діяльності суди виносять різноманітні рішення. Рішення, які вони виносять в процесі розгляду конкретної справи ми уже говорили вище. Однак, з метою забезпечення належного

судочинства, суди також виносять рішення організаційного характеру. Так, наприклад, відповідно до Регламенту Верховного Суду України з питань внутрішньої діяльності остатнього Пленуму Верховного Суду (далі – Пленум) приймає постанови, висновки [249]. Відповідно, за функціональним призначенням судові рішення можуть бути: винесені в рамках розгляду конкретної справи (ухвали, рішення, постанови, судові накази тощо); винесені з організаційних питань діяльності суду (рішення, постанови, висновки тощо).

Говорячи суто про судові рішення, які приймають суди в процесі розгляду конкретної справи, доречно їх розмежовувати залежно від виду судочинства: судові рішення в цивільному судочинстві, судові рішення в господарському судочинстві, судові рішення в адміністративному судочинстві, судові рішення в кримінальному судочинстві [154, с. 57].

З цього приводу необхідно погодитись з Грабильниковим А., який досліджуючи конституційно-правові основи судового рішення, дійшов висновку, що використання терміна «судове рішення» як узагальнювального для всіх актів суду є характерним не тільки для господарського процесуального законодавства. Така сама ситуація існує і в цивільному, адміністративному, кримінальному процесі. Такий стан речей можна пояснити прагненням законодавця уніфікувати термінологію, яка використовується в різних видах судочинства щодо актів судової влади [57, с. 81].

На цьому ж наголошують і автори посібника з написання судових рішень у цивільному і кримінальному судочинстві. Вони стверджують, що сьогодні можна говорити про певну уніфікацію підходів у вирішенні цього питання. З огляду на зміст чинного законодавства, найбільш коректним вважається застосування терміна «судове рішення» для ідентифікації усіх судових актів незалежно від виду юрисдикції [219, с. 13].

Разом з тим, положення вищезгаданих та інших нормативно-правових актів свідчать, що подеколи законодавець оперує категоріями «судове рішення» та «рішення суду» як однопорядковими. Це своєю чергою створює плутанину щодо застосування цих термінів і як наслідок нерідко здійснюється необґрунтована

підміна понять. Відповідно, виникає необхідність теоретичного обґрунтування понятійного апарату, яке застосовується у законодавстві. Адже, це є перепорою до належного виконання законодавством його завдань – регулювання відповідних суспільних відносин.

Певну увагу співвідношенню категорій «судове рішення» та «рішення суду» було приділено і науковцями різних галузей права. Їх аналіз вказує, що, досліджуючи особливості судочинства, науковці вживають різноманітні терміни, які позначають акти суду – судові рішення, вирок суду, ухвала суду, рішення суду, постанова суду та інші. Це вказує на існування різних підходів до дослідження актів суду, а подеколи на нерозуміння їх суттєвих відмінностей. З цього приводу необхідно погодитись з І. Андроновим, який наголошує на тому, що плутанина в термінології може призвести до різного тлумачення норм закону [8, с. 205]. Що своєю чергою може стати причиною неправильного застосування положень законодавчого акту та прийняття неправильного (неправомірного) рішення.

У більшості наукових джерел вчені наголошують на тому, що поняття «вирок суду», «ухвала суду», «постанова суду» фактично позначають різні види актів суду. Водночас спірним залишається поняття, що застосовується як загальне значення судового акта. Так, досить часто у наукових джерелах зустрічаються поняття «судові рішення» та «рішення суду». При цьому одні науковці ототожнюють ці поняття, а інші вказують на суттєву різницю у змісті цих категорій. Так, Тертишніков В. досліджуючи основи цивільного судочинства наголошує на тому, що використання загального поняття «судові рішення» є невдалим. Науковець звертає увагу на те, що у цивільному процесі рішення є індивідуальним процесуальним документом. Відповідно, він пропонує вважати, що судові рішення, в тому числі і судові ухвали є різновидом судових постанов [330, с. 208–209; 331, с. 165; 351]. Інші цивілісти також розглядають судові рішення як постанови суду, у яких дається відповідь на позовні вимоги і визначаються права та обов'язки сторін, що виникають із спірних правовідносин. Окремі науковці судове рішення як розглядають як постанови, у яких вирішується

по суті матеріально-правовий спір, який є об'єктом процесу з метою захисту прав та інтересів суб'єктів цього спору, в повній відповідності до справжніх обставин справи та законів [58; 154, с. 57].

Як постанову суду, але тільки першої інстанції, визначає судове рішення Юдельсон К. На думку вченого саме в такій формі виявляється владна воля суду стосовно заявлених вимог і заперечень із приводу захисту прав та інтересів сторін. Аналізуючи наведену позицію науковця, необхідно акцентувати увагу на тому, що судові рішення в цілому приймаються не тільки судом першої інстанції, але і другої та третьої інстанції. Зокрема, це чітко впливає із чинного законодавства, яке встановлює особливості здійснення цивільного, господарського та адміністративного судочинства. У ньому закріплюється, що розгляд справи по суті судом першої інстанції закінчується ухваленням рішення суду. Своєю чергою перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку закінчується прийняттям постанови (ст. 258 КПКУ; ст. 232 ГПКУ; ст. 241 КАСУ) [108]. Відповідно, постанова є формою (видом) судового рішення, яке приймається в процесі перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку.

У науці дискусійними є питання щодо визначення рішення суду як акта судового підтвердження наявності чи відсутності певних правовідносин і наказ суду. З позиції правника Гурвича М. рішення суду доцільно розглядати як акт визнання, підтвердження існування чи не існування спірного права, проте, на його думку, розгляд рішення як наказу суду суперечить його диспозитивній властивості, оскільки сторона може відмовитися від прав, що були ним захищені. Однак, необхідно зазначити, що у рішенні, наприклад, адміністративного суду є елементи імперативного характеру, примусової сили держави, але суть його не в цьому. Застосування примусової сили державою – це специфічна гарантія, що забезпечує реалізацію права і відрізняє його від інших соціальних норм. Одним із державних органів, який може застосовувати примусову силу, є адміністративний суд. Актом діяльності адміністративного суду є таке застосування його рішення. Воно спрямоване безпосередньо на виконання заходів примусу, в них

адміністративний суд від імені держави визначає сторони для виконання певних дій для реалізації їх спірних правовідносин. Визначення для сторін таких дій – це і є наказ адміністративного суду [315, с. 280].

Аналізуючи вищенаведені позиції науковців, можна сказати, що постанови є різновидом судових рішень. Це впливає, наприклад, із ст. 258 ЦПКУ [355]. Також постанова є різновидом судового рішення і у господарському, адміністративному і кримінальному процесуальному законодавстві. А судові накази в цивільному та господарському процесах. При цьому, судовий наказ є особливою формою судового рішення. Він є різновидом судового рішення в межах конституційного, цивільного та господарського судочинства. Зокрема, він видається у справах наказного провадження про стягнення з боржника грошових коштів або витребування майна за заявою особи, якій належить право такої вимоги. Своєю чергою рішення суду – це судові рішення, якими розв'язується матеріально-правовий спір між сторонами, підтверджується наявність або відсутність певних фактів, тобто справа вирішується по суті [202, с. 150]. Це впливає і із Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [260] де встановлюється, що «висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права» (ч. 5 ст. 13). Відповідно, зведення розуміння поняття «судові рішення» до судової постанови чи судового наказу є недопустимим.

Продовжуючи аналіз наукових джерел щодо співвідношення категорій «судові рішення» та «рішення суду», можна констатувати, що деякі науковці не розмежовують дані категорії і вживають їх як синоніми. Так, з позиції окремих вчених термін «рішення суду» вживається у двох значеннях: у першому, найбільш розповсюдженому, тобто це акт правосуддя в цивільних справах, яким вирішується спір між сторонами по суті; у другому значенні вказаний термін використовується як збірне (загальне) поняття щодо всіх процесуальних актів, які виносяться судами, тобто в значенні судження суду щодо всіх віднесених до його

компетенції питань та незалежно від форми вираження. Таке розуміння поняття «рішення суду» фактично вказує на можливість застосування його як узагальнювальної категорії. Відповідно, таке тлумачення «рішення суду» фактично ототожнює його із поняттям «судові рішення». Що, на наш погляд, є не зовсім вірним.

Більшість науковців досліджуючи акти судочинства стверджують, що поняття «судове рішення» та «рішення суду» по суті мають різний зміст. Так, у своїй науковій статті Самолук Ю. акцентує увагу на тому, що залежно від змісту питання, яке вирішується судом, існує три види судових рішень: ухвали суду, рішення суду та судовий наказ [296, с. 92].

Аналогічної точки зору притримуються й інші науковці. Зокрема, Пасайлюк І. досліджуючи рішення суду як об'єкт апеляційного оскарження, наголошує на тому, що рішення суду є актом суду першої інстанції. Відповідно, рішення суду першої інстанції, яке не набрало законної сили в повному чи частковому обсязі, є об'єктом апеляційного оскарження. Адже саме в рамках апеляційного провадження здійснюється перевірка законності та обґрунтованості рішень суду першої інстанції. При цьому, автор акцентує увагу на тому, що рішення суду є видовим поняттям (вужчим), оскільки лише ним вирішується справа по суті, а судове рішення – родове поняття (ширше), бо охоплює рішення суду і ухвали, які вирішують процесуальні питання, пов'язані з рухом справи [202, с. 153–155, 157].

Такої ж позиції притримується і Братель О. Науковець, досліджуючи рішення суду як процесуальний юридичний факт цивільного судочинства, теж вважає, що поняття «судове рішення» є ширшим за змістом та узагальнювальним для таких категорій як: рішення суду, ухвала суду, постанова суду і судовий наказ, визначені в законі як форми судових рішень [30, с. 57].

Вищенаведені позиції науковців вказують, що в рамках цивільного судочинства рішення суду є одним із різновидів (форм) судового рішення. Відповідно, категорія «рішення суду» є вужчою за своїм змістом від поняття

«судове рішення». Своєю чергою останнє поняття охоплює різні види (форми) судових актів, які приймаються у рамках цивільного судочинства.

Подібної точки зору притримуються й інші науковці. Зокрема, Олійничук Р. обґрунтовує, що поняттям «судове рішення» охоплюється як рішення суду так і інші акти судів – ухвала, постанова тощо [194, с. 126]. Досліджуючи характерні ознаки поняття «рішення адміністративного суду» Боднар С. теж наголошує на тому, що судове рішення є найзагальнішим актом правосуддя, правозастосовним процесуальним документом, яким адміністративні суди вирішують різні питання [21, с. 97].

Аналізуючи наведені точки зору вчених-адміністративістів, можна сказати, що, здійснюючи співвідношення категорій «судові рішення» та «рішення суду» вони виходять із аналогічних позицій, що і фахівці у сфері цивільного судочинства. Як і останні вони наголошують на загальності категорії «судове рішення», яке за своєю суттю охоплює усі види (форми) актів суду.

Своєю чергою з позиції конституційного процесуального права, Грабильников А. також стверджує, що поняття «судове рішення» є узагальнювальним для всіх актів суду, які приймаються як у рамках господарського, цивільного, адміністративного, кримінального процесів [57, с. 81].

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що більшість науковців наголошують на існуванні родовидових відносин між категоріями «судове рішення» та «рішення суду» незалежно від виду судового провадження.

Необхідно зазначити, що на родовидових відносинах між категоріями «судове рішення» та «рішення суду» наголошується і у енциклопедичній літературі. Так, під поняттям «судове рішення» здебільшого розуміється: універсальна назва акта, що постановляє суд на будь-якій стадії розгляду справи, в будь-якому виді провадження [36, с. 870]; збірне поняття, яке охоплює усі акти, прийняті судом (суддею) у результаті процесуальної діяльності [381, с. 265]. Своєю чергою під терміном «рішення суду» розуміється один із видів судового рішення, яке постановляють суди України за розглядом справ по суті у

конституційному, цивільному, господарському судочинстві [36, с. 781]. Відповідно, поняття «рішення суду» є видом щодо більш загального (родового) поняття «судове рішення».

Підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що у більшості нормативно-правових актах поняттям «судове рішення» вживається як узагальнене щодо видів (форм) актів, які приймають суди в рамках цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства. На цьому ж наполягають і більшість науковців. Однак, попри ніби загальне застосування цього поняття, у деяких нормативно-правових актах зустрічаються випадки понятійної підміни, де як синонім категорії «судові рішення» вживається поняття «рішення суду». Це вимагає від законодавця уніфікації законодавства України. Крім того, з метою дотримання принципу правової визначеності, доцільно на законодавчому рівні дати чітке тлумачення як самому поняттю «судове рішення» так і його різновидам.

Продовжуючи аналіз поглядів науковців щодо сутності та змісту поняття «судове рішення» необхідно зазначити, що ряд науковців розглядають дану категорію перш за все як владне волевиявлення суду. Так, на цьому наполягає вчений у сфері цивільного права Білоусов Ю. Зокрема, науковець вважає, що судові рішення – це акти здійснення правосуддя. Їх значення полягає в тому, що вони закріплюють владні волевиявлення суду щодо усіх питань розгляду та вирішення справи в суді. У них міститься державновладне, індивідуальне розпорядження з приводу встановлених судом фактів і правовідносин [352, с. 176].

В енциклопедичній літературі волевиявлення розглядається як втілення волі соціальних суб'єктів у соціальну дійсність, що передбачає здатність людини до вибору мети діяльності й мобілізації зусиль, необхідних для її реалізації; неодмінна ознака відносин, що регулюються правом; правомірне волевиявлення спрямоване на виникнення, зміну та припинення правовідносин і втілюється у правовій практиці, в наказах, юридичних актах, правилах та інших правозастосовних документах [36, с. 119]. Таке загальне розуміння волевиявлення

вказує на можливість суб'єкта наділеного владними повноваженнями видавати акти, що зумовлюють виникнення, зміну чи припинення правовідносин.

Судова влада України становить сукупність судових органів, які наділені державно-владними повноваженнями щодо здійснення правосуддя. Органи судової влади в процесі своєї діяльності вирішують правові конфлікти: між людьми, людиною й державою, різними структурами держави. Таким чином, судовій владі належить особлива роль – бути арбітром у спорах про право. Виходячи з цього, можна погодитись з Синицькою Я., яка наголошує на тому, що природа судової влади й ті риси, що характеризують правосуддя як форму реалізації судової влади, є вихідними положеннями, що визначають поняття «судове рішення» [302, с. 93].

Підтримуючи позицію, що судове рішення є результатом здійснення правосуддя Писаренко Г. наголошує на тому, що «суть судового рішення полягає у тому, що воно є основним і найважливішим актом правосуддя, ухваленим іменем України і спрямованим на захист прав, свобод та законних інтересів громадян, організацій, державних і суспільних інтересів, зміцнення законності і правопорядку, на запобігання правопорушенням, виховання у громадян і посадових та службових осіб поваги до Конституції України та законів України, честі і гідності людини» [210, с. 43–46].

Подібну точку зору висловлюють ряд науковців, на їх погляд сутність судового рішення визначається правовою нормою, що застосовується судом як державним органом з метою регулювання суспільних відносин, а відтак судове рішення можна вважати актом правосуддя, що здійснює захист конституційних прав шляхом застосування норм права для вирішення спору по суті та встановлення фактів, що мають істотне значення. Судове рішення передусім має розглядається саме як правозастосовний документ.

Правник Крупнова Л., також притримується подібної точки зору. Зокрема, вона пропонує «під судовим рішенням розуміти вольовий акт-документ правосуддя, який покладає на сторону/сторони відповідні обов'язки, виконання яких відбувається добровільно або у примусовому порядку [149, с. 25].

Відповідно, автор акцентує увагу на тому, що судові рішення є актом правосуддя, що зумовлює виникнення зобов'язань у певних суб'єктів права, які за необхідності будуть здійсненні у примусовому порядку.

Вчена Чурпіта Г. визначає судові рішення як акти правосуддя у справі, які ґрунтуються на встановлених у судовому засіданні фактах і застосуванні норм матеріального та процесуального права [347, с. 468].

Отже, можна сказати, що судові рішення є актом правосуддя в рамках якого вирішується певний соціальний конфлікт. Його прийняття є виключним правом суду.

На противагу такій позиції, низка інших науковців вважала, що судові рішення одночасно є й актом правосуддя, й процесуальним документом, в якому викладено цей акт (Самолук Ю. [296, с. 98], Пушкар Є. [268, с. 18]). Так, Самолук Ю., який досліджуючи спірні питання судових рішень в цивільному процесі, наголошує на тому, що судові рішення – це акти здійснення правосуддя, покликані забезпечити захист визначеного Конституцією України суспільного ладу і державності України, прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб, правопорядку. Значення судових рішень передусім полягає в тому, що вони закріплюють владні волевиявлення суду щодо всіх питань розгляду та вирішення справи в суді. Крім того, судові рішення – це й процесуальні документи, що мають визначені законом форму, зміст, встановлені вимоги щодо порядку набрання законної сили та оскарження [296, с. 98].

В енциклопедичній літературі правосуддя розуміється як правозастосовна діяльність суду з розгляду і вирішення у встановленому законом процесуальному порядку віднесених до його компетенції цивільних, господарських, кримінальних і адміністративних справ з метою охорони прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави [36, с. 697]. Таке загальне тлумачення правосуддя фактично акцентує увагу на тому, що воно здійснюється виключно судами. Це ж впливає із ст. 124 Конституції України [230], яка чітко встановлює, що правосуддя здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів іншим органам чи посадовим особам не допускається.

Безперечно, суддя, здійснюючи правосуддя в межах конкретної справи, зобов'язаний дотримуватися законодавчо закріплених вимог і процедур. Їх порушення може бути підставою для визнання судового рішення незаконним.

Аналіз вищенаведених поглядів науковців та законодавчих актів дозволяє зробити висновок про те, що правосуддя: а) здійснюється тільки судом; б) йому властивий законодавчо встановлений порядок його здійснення; в) здійснюється в процесі розгляду й вирішення цивільних, кримінальних, господарських і адміністративних справ; г) передбачає можливість застосування державного примусу.

Необхідно зазначити, що судові рішення набуває властивостей акта правосуддя з моменту набрання ним законної сили.

Під законною силою судового рішення вчені розуміють правову дію рішення, незмінність, безпосередній прояв дії норми права, стабільність і забезпечену законом обов'язковість дії, правову дію, яка проявляється в тому, що наявність або відсутність прав і фактів, що лежать у їх основі, встановлюються остаточно, права підлягають беззаперечному здійсненню на вимогу зацікавлених осіб [334, с. 156].

З позиції авторів колективної монографії «Актуальні питання цивільного судочинства у світлі судової реформи в Україні» законна сила судового рішення в цивільному процесі являє собою зовнішнє вираження, прояв судової влади держави через акт правосуддя (судове рішення) у цивільній справі [4, с. 143]. В цьому випадку науковець законну силу судового рішення розглядає як зовнішній прояв судової влади.

Необхідно погодитись з Якимчук С., яка наголошує на тому, що природа законної сили судового рішення має визначатися через властивість самого судового рішення: через незмінність (неможливість перегляду у звичайному порядку) та виключність (неможливість заявляти в суді ту саму позовну вимогу з тих самих підстав, а також оспорювати в іншому процесі встановлені судом факти і правовідносини). При цьому автор обґрунтовує точку зору, що *resjudicata* та законна сила судового рішення є синонімами, законна сила судового рішення та

його подальше виконання – взаємопов’язані поняття з точки зору підстав та дії судового рішення, а здійсненність, власне, є певною експлікацією обов’язковості [385, с. 14]. В цьому випадку автор фактично говорить про властивості, що є наслідком набрання судовим рішенням законної сили.

Законна сила судового рішення має два елементи: статичний і динамічний. Статичний елемент включає в себе такі властивості як незаперечність, виключність і преюдиціальність. Динаміку законної сили рішення суду визначає загальнообов’язковість. Судове рішення містить в собі наказ, спрямований на його реалізацію. Саме цей наказ обумовлює динаміку законної сили рішення, яка проявляється в такій його властивості, як загальнообов’язковість. З огляду на вищевказане, можна зробити висновок, що в науці є традиційним такий підхід, за якого обов’язковість судового рішення розглядається як наслідок вступу рішення в закону силу поряд з виключністю, незмінністю, преюдиціальністю та виконавчістю. Ці властивості знайшла своє закріплення у процесуальному законодавстві України (ст. ст. 122, 205 ЦПК України [355], ст. ст. 109, 157 КАСУ [108], ст. ст. 62, 80 ГПКУ [56]).

Своєю чергою незаперечність судового рішення доцільно розглядати як заборону апеляційного оскарження рішення у зв’язку із закінченням строку, наданого законом на апеляційне оскарження, за виключенням випадків, передбачених законодавством. Незаперечність судового рішення впливає, зокрема, із норм ст. 294 ЦПКУ [355], ст. 186 КАСУ [108], ст. 97 ГПКУ [56].

Рішення, що вступило в законну силу, носить характер преюдиціальності. Це означає, що істинність відносин і фактів, встановлених судом і зафіксованих в рішенні, не доводиться знову при розгляді інших цивільних справ, в яких беруть участь ті самі особи. Зміст преюдиції полягає в тому, що обставини, які необхідно встановити у справі, що розглядається, не досліджуються вдруге в силу їх встановленості в раніше винесеному рішенні, ці обставини кладуться в рішення без перевірки [13, с. 7]. Ця властивість судового рішення закріплена в ст. 61 ЦПКУ [355], ст. 72 КАСУ [108], ст. 35 ГПКУ [56].

Загальним правилом, яке ґрунтується на незмінності судового рішення, є те положення, що будь-які недоліки судового рішення можуть бути виправлені лише судами вищестоящих інстанцій в порядку апеляційного чи касаційного оскарження, або в порядку перегляду справ за нововиявленими чи винятковими обставинами. Однак така властивість як незмінність рішення суду має певні виключення. Процесуальне законодавство в окремих, спеціально вказаних в законі, випадках допускає можливість виправлення недоліків судового рішення судом, який його постановив. Такими випадками є: а) додаткове рішення суду (ст. 220 ЦПКУ [355], ст. 168 КАСУ [108], ст. 88 ГПКУ [56]); б) роз'яснення рішення суду (ст. 221 ЦПКУ [355], ст. 170 КАСУ [108], ст. 89 ГПКУ [56]); в) виправлення описок і явних арифметичних помилок у суд.

Отже, вищенаведене фактично вказує на те, що з набрання судовим рішенням законної сили він набуває нових якостей (властивостей). Саме ці властивості відображають особливості судового рішення, роблять його дієвим, загальнообов'язковим.

На цьому наголошує і Штефан М. Науковець підкреслює, що законна сила рішення суду означає набуття ним властивостей акта правосуддя, спрямованого на виконання завдань судочинства. На його думку, саме з набранням законної сили рішення набуває ознак загальнообов'язковості [374, с. 419–423]. Законна сила рішення суду не є необмеженою, вона має свої суб'єктивні та об'єктивні рамки, які встановлені законодавцем і відображають ті фактичні відносини, що вирішуються в судовому процесі й стосуються тих осіб, які його ініціювали та брали в ньому участь [348, с. 265].

Законна сила судового рішення – це наділення його тими ж якостями, тими ж властивостями, якими характеризується нормативний акт. Судове рішення наділено такою властивістю як обов'язковість. Відстоюємо думку, що названа властивість судового рішення безпосередньо є наслідком обов'язковості норми, яку застосовує суд. Вважаємо, що обов'язковість судового рішення аргументовано розглядати як похідну від обов'язковості норми права, яка була застосована судом при ухваленні рішення.

Продовжуючи дослідження сутності судового рішення необхідно зазначити, що сучасні процесуалісти у більшості своїй визначають його як акт судової влади. Так, наприклад, на погляд Комарова В. та Радченко П., судові рішення як акт судової влади – це правозастосовчий акт, ухвалений іменем України, оформлений у вигляді процесуального документа, що владно підтверджує правовідносини сторін на основі встановлених у судовому засіданні фактичних обставин справи [155, с. 627].

Цікавою є також позиція висловлена Фазикош Г. Науковець зазначає: «немає жодних підстав вважати, що юридична природа та соціальна сутність судового рішення в цивільному судочинстві відрізняється чимось від юридичної природи та соціальної сутності вироку суду в кримінальному судочинстві. І в першому, і в другому випадку це – акт реалізації судової влади, що має вигляд процесуального документа з однієї і тієї ж причини; це – єдино можлива і допустима форма його постановлення, оскільки процес є єдиною формою реалізації правосуддя. І в кримінальному, і в цивільному процесуальному праві до цього акта правосуддя пред'являються аналогічні вимоги: законність та обґрунтованість. В межах обох процесів він виноситься ім'ям України і йому притаманна обов'язкова сила» [338, с. 28].

Фактично таку ж точку зору висловлює у підручнику «Цивільне процесуальне право України» Штефан М. Вчений визначає поняття судових рішень, виходячи з основних складових судового засідання. Зокрема, з його позиції «судові рішення – це акти правосуддя у справі, які ґрунтуються на встановлених у судовому засіданні фактах і застосуванні норм матеріального і процесуального права» [374, с. 402].

Подібну точку зору висловлюють і фахівці у сфері господарського процесу та адміністративного судочинства. Так, адміністративісти Александрова Н. і Куйбіда Р. характеризують дане поняття з точки зору адміністративної суті судового процесу, зазначаючи, що в адміністративному процесуальному праві суд постановляє постанови, якими вирішує вимоги адміністративного позову по суті, усуваючи в такий спосіб публічно-правовий спір [197, с. 131]. У господарсько-

процесуальному праві, на думку Чернадчука В., Сухоноса В., поняття рішення пов'язується з його ухваленням відповідно до норм матеріального і процесуального права та фактичних обставин справи, із достовірністю встановлених судом [55, с. 161].

Вищенаведений аналіз поглядів науковців дозволяє стверджувати, що судові рішення є підсумком судової діяльності і містить остаточний висновок суду про права та обов'язки сторін, приписує їм певну поведінку на майбутнє. Відповідно, судові рішення – це акт судової влади, що здійснює захист порушених або оспорюваних прав громадян, юридичних осіб, суспільства та держави шляхом підтвердження наявності або відсутності правовідносин та припису суб'єктам певної поведінки в майбутньому [330, с. 209–210].

Розглядаючи різні аспекти діяльності судів окремі науковці наполягають на розгляді судового рішення не тільки як акту здійснення правосуддя, але й як процесуальної форми діяльності суду. Зокрема, Синицька Я. судові рішення в адміністративному судочинстві розглядає як процесуальний акт-документ, який ґрунтується на встановлених у судовому розгляді фактах і застосуванні норм права, яким вирішується по суті адміністративна справа щодо захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, що набирає законної сили у встановленому законом порядку і підлягає виконанню [302, с. 96].

Фактично такої ж позиції притримується і Труш М. У своєму дисертаційному дослідженні науковець стверджує, що судові рішення в адміністративному процесі потрібно кваліфікувати як універсальне поняття, що визначає основний акт реалізації легітимної судової влади у галузі адміністративного судочинства. В адміністративному процесі судові рішення є складовою адміністративної процесуальної форми, що має відносно сталу структуру, основним компонентом якої є провадження як самостійна судова

процедура. Процесуальний результат останнього закріплюється у відповідних процесуальних актах-документах – судових рішеннях [335, с. 12–13].

Заслуговує на увагу і позиція Тертишнікова В. Науковець, на відміну від Труш М., наголошує на тому, що поняття «судове рішення як процесуальний документ» є ширшим і охоплює поняття «судове рішення як акт правосуддя», оскільки як документ воно містить не тільки розпорядження суду щодо прав та обов'язків сторін, а й ряд даних інформаційного характеру, наприклад, про склад суду, час і місце розгляду справи тощо [113; 330, с. 143]. У цьому випадку необхідно акцентувати увагу на тому, що, здійснюючи правосуддя, судді вчиняють певні дії та приймають відповідні рішення, що фіксуються у процесуальних документах. При цьому, в залежності від виду правосуддя ці процесуальні документи можуть бути як конституційними, цивільними, адміністративними так і кримінальними. Так, Терела Г. розглядаючи питання юридичної техніки в адміністративному судочинстві під процесуальні акти-документи у адміністративному судочинстві пропонує розуміти систему офіційних актів, які закріплюють процесуальні дії суду та інших учасників судового адміністративного процесу на кожній його стадії (етапі), приймаються з дотриманням необхідної процесуальної форми та змісту з метою захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій [329, с. 112]. Відповідно, можна сказати, що процесуальний документ закріплює факт здійснення певної процесуальної дії, прийняття процесуального рішення відповідно до законодавчо встановленої процедури, форми та змісту. Він безперечно відіграє суттєву роль при здійсненні правосуддя, є засобом реалізації учасниками судового процесу своїх прав та законних інтересів, і гарантією їх захисту.

Аналіз процесуального законодавства свідчить, що кожен процесуальний документ суду має свою форму, зміст та структуру. У ньому містяться вказівки на назву процесуальних документів, зазначаються обов'язкові реквізити документів і

наголошується на їх законності й обґрунтованості (наприклад, ст. 372, 374, 419, 442 КПКУ [146]; ст. 18, 168, 260, 265 ЦПКУ [355]; ст. 171, 242, 246, 248 КАСУ [108] та ін.).

Необхідно зазначити, що саме прийняттям судового рішення завершується розгляд справи. Відповідно, можна сказати, що судове рішення виступає процесуальним актом, який підсумовує діяльність суду в межах певного провадження. Саме у судовому рішенні фіксується уся діяльність суду (дослідження та оцінка доказів, встановлення фактичних обставин справи, обґрунтування та застосування норми матеріального та процесуального права відповідно до аналізованих правовідносин, вирішується спір або питання захисту прав та законних інтересів фізичних чи юридичних осіб тощо). Воно повинно відповідати певним вимогам. Загальними вимогами можна назвати: правосудність (законність та обґрунтованість) судового рішення, повноту, зрозумілість, безумовність та альтернативність [152; 248]. До загальних вимог, яким мають відповідати судові рішення, можна віднести також повноту та справедливість. Деякі з цих вимог прямо передбачені законом, а інші напрацьовані правовою наукою та судовою практикою.

Суть судового рішення полягає у тому, що воно є основним і найважливішим актом правосуддя, ухваленим і спрямованим на захист прав, свобод та законних інтересів громадян, організацій, державних і суспільних інтересів, зміцнення законності і правопорядку, на запобігання правопорушенням, виховання у громадян і посадових та службових осіб поваги до Конституції України та законів України, честі і гідності людини [210, с. 45–46].

Отже, можна сказати, що судове рішення є не тільки актом здійснення правосуддя, але й процесуальним документом, що має визначену законом форму, зміст, повинен відповідати встановленим у законодавстві вимогам щодо порядку набрання законної сили та оскарження.

У науковій літературі також акцентується увага на тому, що судове рішення є не просто владний, процесуальний, індивідуальний акт суду, але є і актом застосування норм права. Так, Усенко В. та Грабовський А. говорячи про один із

видів судового рішення – рішення суду пропонують розглядати його як правозастосовний акт. При цьому, вони наголошують на тому, що рішення суду характеризується певними властивостями: а) постановляється тільки органом судової влади; б) має індивідуальний характер і конкретних адресатів; в) є юридичним фактом, що приводить до виникнення, зміни чи припинення правовідносин [353, с. 79]. У цьому випадку автори наголошують на окремих характеристиках, що притаманні актам правозастосування в цілому.

Як правозастосовний акт судової влади визначає судові рішення Комаров В. Вчений стверджує, що це акт, постановлений іменем України, оформлений у вигляді процесуального документа, яким владно підтверджується наявність чи відсутність спірних правовідносин, у результаті якого воно перетворюється на безспірне на підставі встановлених у судовому засіданні фактичних обставин справи [265, с. 194].

В теорії права правозастосовний акт зазвичай розуміється як зовнішній прояв владного рішення, що приймається компетентним суб'єктом у результаті розгляду конкретної справи. Характерними ознаками правозастосовного акту також є: персоніфікований характер; видаються у певній формі та передбаченому законом порядку; зумовлюють виникнення, зміну чи припинення правовідносин тощо [328, с. 180]. Відповідно, застосовуючи таке загальне розуміння правозастосовного акту, можна сказати, що судовому рішенню притаманні усі ознаки правозастосовного акту. Зокрема, як ми зазначали вище, судові рішення є владним рішенням суду, що приймається відповідно до норм матеріального та процесуального права, звернений до конкретних адресатів (учасників судового провадження), містить висновок суду щодо конкретної справи тощо.

Розглядаючи судові рішення як правозастосовний акт суду можна здійснити його видову характеристику за значенням у цивільному, господарському, кримінальному та адміністративному процесах: основні та допоміжні судові рішення. При цьому, основні – це ті, що містять роз'яснення самої справи в цілому (наприклад, вирок суду), а допоміжні – формулюються при встановленні фактичних обставин справи, забезпечують прийняття законного та

обґрунтованого остаточного судового рішення (наприклад, ухвала про обрання запобіжного заходу тощо).

Необхідно погодитись з Курило М., який наголошує на тому, що науковці різних процесуальних галузей права демонструють фактично однотипне уявлення про зміст судового рішення та ті вимоги, яким останнє повинно відповідати. Зокрема, на думку автора: а) судові рішення є процесуально-правовим документом, який має виключно письмову форму; б) судові рішення є юридичним фактом, зміст якого є обов'язковим для виконання всіма фізичними та юридичними особами без винятку на всій території України; в) ухвалення судового рішення здійснюється виключно судом відповідно до норм процесуальних кодексів (цивільного, господарського та адміністративного) іменем держави і проголошується від імені держави; г) у судовому рішенні зазначається суть матеріально-правового спору та порядок його вирішення відповідно до норм матеріального та процесуального права; д) судові рішення є структурованими, з притаманним кожній із його частин змістом; є) у судовому рішенні зазначається можливість його оскарження в інстанційно-процесуальному порядку [154, с. 58].

Акцентуючи увагу на уніфікації понятійно-категоріального апарату процесуального права Курило М. наголошує на тому, що уніфікація інституту судового рішення, безумовно, призведе до єдиного розуміння його змісту, структури, форми, підстав для його оскарження, скасування та ухвалення нових рішень. Такий підхід надасть можливість сконцентрувати вимоги до цього важливого процесуального документа в одному процесуальному кодексі з єдиним розумінням процесуально-правових понять та їх правозастосування [154, с. 60]. В цілому погоджуючись з позицією автора, на наш погляд, доцільно на законодавчому рівні чітко сформулювати тлумачення судового рішення та його різновидів, що, безперечно, забезпечить однозначне його розуміння та правильне застосування.

Враховуючи висновки отримані в ході аналізу різних точок зору науковців щодо сутності та змісту судового рішення пропонуємо такі його *ознаки*:

- є результатом здійснення правосуддя;
- має державно-владний характер, адже приймається тільки судом який вирішує справу по суті;
- приймається на основі норм матеріального та процесуального права;
- ухвалюється судом іменем України;
- має визначену законом форму, зміст та відповідає встановленим вимогам;
- є правозастосовним процесуальним актом;
- ґрунтується на встановлених судом фактах;
- має індивідуальний характер та містить висновок суду про права та обов'язки конкретних осіб;
- приймається метою є вирішення справи по суті, забезпечення захисту прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів права, забезпечення дотримання законності й охорони правопорядку:
- набуває властивостей акту правосуддя з моменту набрання ним законної сили і є обов'язковим для виконання;
- є завершальною стадією судового провадження.

Систематизувавши наведені ознаки, що утворюють зміст судового рішення, пропонуємо наступну дефініцію категорії «судове рішення» – це правозастосовний процесуальний акт, який приймається судом в процесі здійснення правосуддя, ґрунтується на встановлених судом фактах і застосуванні норм матеріального та процесуального права, з метою вирішення конкретної справи по суті, забезпечення захисту прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів права, забезпечення дотримання законності й охорони правопорядку, що набирає законної сили у встановленому законом порядку і підлягає виконанню.

1.3. Доктринальні та методологічні засади дослідження обов'язковості виконання судового рішення

Питання захисту прав, свобод та інтересів особи від порушень, перш за все судом є одним із дієвих засобів встановлення справедливості. Адже саме в рамках судового процесу досліджуються усі обставини справи, встановлюється істина. Однак, сам по собі судовий процес не є результативним без належного виконанням судового рішення, прийнятого за результатами розгляду й вирішення публічно-правового спору. Право на виконання судового рішення є складовою конституційного права особи на судовий захист. Питання виконання судового рішення безпосередньо пов'язано з його обов'язковістю. Невиконання судового рішення у встановлені або розумні строки відповідно до судової практики Європейського Союзу визнається нівелюванням права людини на судовий захист, встановленого статтею 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод [28, с. 15].

Питанням судочинства, стадіям судового процесу, в тому числі і виконанню судового рішення, приділяється значна увага вченими різних галузей права. Перш за все це зумовлено пошуком ефективних засобів вирішенню спорів, важливістю формування належного судочинства, а також необхідністю реформування галузевого законодавства з питань здійснення судочинства. Кожен з науковців, з огляду сфери свого дослідження, намагається не тільки окреслити наявні проблеми, але й сформулювати нові підходи до їх вирішення. Зокрема, питання ефективності здійснення правосуддя приділялась увага багатьох науковців (Бояринцева М., Константий О. [28, с. 15; 121]). Так, Бояринцева М. у своєму дисертаційному дослідженні наголошує на тому, що належне здійснення правосуддя залежить не лише від належного нормативно-правового врегулювання такої діяльності, оперативного розгляду та вирішення спору у судовому порядку, а й від забезпечення реалізації механізмів виконання судових рішень [28, с. 15]. Заслужовують на увагу і запропоновані науковцем напрями підвищення ефективності виконання рішень суду, реалізація яких, з позиції автора, залежить

від ефективності процесів з впровадження децентралізованої системи виконавчого провадження, сутність якої полягає у поєднанні діяльності державних та приватних виконавців.

Враховуючи різноманітність судових рішень, які приймають суди в процесі розгляду різної категорії справ, з метою вироблення загального розуміння сутності та змісту судового рішення в межах цього дисертаційного дослідження було опрацьовано та використано праці представників різних галузей права. Так, цікавими стали напрацювання фахівців адміністративного та цивільного права: Бояринцева М. [28], Кот О. [141], Майка М. [161], Труш М. [335], Фазикош Г. [338], Хотинська О. [344] та ін. Зокрема, у своєму дисертаційному дослідженні «Діяльність адміністративного суду в умовах імплементації Європейських принципів судочинства в Україні» Бояринцева М. стверджувала, що до обов'язкових ознак судового рішення доцільно віднести необхідність дотримання відповідної процедури його прийняття та відповідність досягненню цілі встановлення безспірності у юридичному конфлікті. Підкреслено, що лише судовий орган, на відміну від адміністративного органу, уповноважений таким чином вирішити юридичний конфлікт і прийняти рішення, яке має бути виконано учасниками спору, безспірно [28].

Комплексному дослідженню процедури виконання ухвал суду у цивільному процесі присвячено дисертаційне дослідження «Виконання ухвал суду у цивільному процесі» Майки М. У роботі науковець аналізує загальнотеоретичні аспекти виконання ухвал суду у цивільному процесі, здійснює класифікацію ухвал суду, визначає особливості виконання окремих видів ухвал суду у цивільних справах, а також зупиняється на характеристиці правового статусу суб'єктів виконання ухвал суду у цивільному процесі [161].

Поштовхом для наукового пошуку вирішення сучасних проблем обов'язкового виконання судових рішень стали перш за все праці науковців, які намагались комплексно розглянути дане питання Зеленов А. [90; 91], Якимчук С. [385; 386]. Так, у своєму дисертаційному дослідженні «Виконання судових рішень в адміністративних справах» Зеленов А. зосереджує увагу на порядку виконання

судових рішень в адміністративних справах, розкриває умови примусового виконання судового рішення, а також пропонує шляхи його вдосконалення. Водночас певну увагу науковець приділяє і питанням добровільного виконання судових рішень, виокремлює групи суб'єктів, які можуть виконувати судові рішення в адміністративних справах у добровільному порядку, а також визначає умови добровільного виконання суб'єктом владних повноважень судового рішення [91] .

Новий теоретичний підхід щодо осмислення виконавчого провадження як частини судового розгляду в аспекті реалізації конвенційного права на справедливий судовий розгляд (п. 1 ст. 6 ЄКПЛ) та практики ЄСПЛ щодо його тлумачення пропонує у своєму дисертаційному дослідженні «Виконання судових рішень як частина судового розгляду» Якимчук С. З позиції науковця ідея цього підходу полягає в розумінні єдності міжнародно-правових актів про права людини, фундаментації права на справедливий судовий розгляд і суттєвому розширенні сфери юстиціарного розуміння захисту цивільних прав і обов'язків як предмета конвенційного регулювання поза межами формально судового розгляду, що призводить, по суті, до об'єктивного формування самостійного сегмента інтеграційного юстиціарного правопорядку в національних системах судового захисту, дозволяє подолати традиційний підхід до судового процесу, який до недавнього часу обмежувався виключно судом та ухваленням судових рішень, та визнати виконавче провадження ключовим елементом ефективності судової системи [384, с. 9]. Крім цього, автор досліджуючи систему виконання судових рішень, наявні моделі виконавчого провадження наголошує на тому, що удосконалення законодавства про виконавче провадження має бути зорієнтовано на те, щоб організаційно виконавча служба має стати частиною судової влади [384, с. 185].

Дослідженню теоретико-правових та праксеологічних аспектів розбудови вітчизняної системи виконавчого провадження присвячено дисертаційне дослідження Крупної Л. Зокрема, у роботі проаналізовано основні підходи до визначення поняття «виконавче провадження», визначено принципи та складові

структури адміністративно-процесуальної діяльності у виконавчому провадженні. Також розроблено класифікацію адміністративних процедур виконавчого провадження та систематизовано чинники, які негативно впливають на їх ефективність та ін. [150].

Особливостям правового регулювання виконавчого провадження в Україні присвячено праці: Авторгов А. [1; 151], Гук Б. [63; 64], Фурса С. [342], Щербак С. [377] та ін. Так, Щербак С. пов'язувала виконання судових рішень з авторитетом судової влади, стверджуючи, що неналежне й несвоєчасне їх виконання є однією з причин падіння такого авторитету. На думку авторки, правозахисна функція у виконавчому провадженні проявляється у виконанні рішень юрисдикційних органів стосовно зобов'язаних за правовим актом осіб у примусовий спосіб [377].

Питання адміністративно-правового регулювання механізму примусових заходів виконавчого провадження у своєму дисертаційному дослідженні піднімає Гук Б. В роботі вчений розкриває правову природу виконавчого провадження як особливого інституту правового захисту порушених прав та інтересів особи. Розглядаючи виконавче провадження як процесуальну діяльність державних виконавців, Гук Б. доходить висновку, що виконавче провадження можна ототожнювати з терміном «примусове виконання рішень» або «виконавчий процес» [64].

На питаннях питання співвідношення добровільності та примусовості виконання судових рішень зупиняється у своєму дослідженні Француз І. У роботі здійснено аналіз поглядів учених на питання понятійного визначення «примусове виконання судових рішень», його ознак і сутності, а також надано характеристику положенням законодавчих актів, які закріплюють його умови та порядок здійснення. Проведено порівняльний аналіз зарубіжних систем примусового виконання судових рішень на підставі чого визначено переваги запровадження в Україні змішаної (публічно-приватної) моделі системи примусового виконання судових рішень [341, с. 9, 13].

Важливе значення для нашого дослідження мають наукові праці присвячені питанням діяльності державних та приватних виконавців, зокрема Гришка О. [62],

Макушева П. [162; 163], Перепелиці А. [208], Солонтар А. [312; 313] та ін. Так, систему, структуру та повноваження Державної виконавчої служби в Україні досліджує Макушев П. Науковець у своєму дисертаційному дослідженні «Державна виконавча служба в Україні: адміністративно-правове дослідження» розкриває особливості адміністративно-правового статусу державного виконавця, акцентує на доцільності вирішення питання відповідальності державних виконавців, зокрема пропонує удосконалити заходи дисциплінарного впливу до них. Крім цього, наголошує на тому, що реалізація Концепції розвитку Державної виконавчої служби має забезпечити приведення умов роботи державних виконавців у відповідність до міжнародних та європейських стандартів [162, с. 406, 409].

Окремої уваги заслуговують наукові дослідження зарубіжного досвіду виконання судового рішення Воронько О. [46; 47], П'ятницький А. [201], Смотрич Д. [310]. Одну із перших спроб комплексно дослідити міжнародний виконавчий процес було здійснено Мальським М. У своїй роботі автор розкриває сутність міжнародного виконавчого процесу, акцентує увагу на примусовому виконанні рішень судів чи інших органів (посадових осіб), ускладнених іноземним елементом. В цілому, науковець присвячує чимало своїх наукових праць аналізу як зарубіжного досвіду виконання судових рішень, окрему увагу приділяє виконавчому процесу досліджуючи його через призму практики Європейського суду з прав людини тощо [164–167].

У своєму дисертаційному дослідженні Воронько О. окреслює основні напрямки реформування процедур виконання судових рішень у цивільних справах у Франції та на підставі порівняльного аналізу системи заходів та способів визначає спільні риси виконання судових рішень у цивільних справах України та Франції. Автор також наголошує на тому, що запровадження інституту приватних виконавців стало важливим фактором зміни системи виконання в напрямку до європейської моделі. Також у роботі акцентується увага на тому, що астрент не є способом примусового виконання рішення. Застосування астренту

виступає додатковим мотиватором для боржника аби виконати рішення суду тощо [47, с. 3–4].

Особливості державної виконавчої системи в країнах світу досліджує у своєму дисертаційному дослідженні «Процесуально-правові засади виконання судових рішень в адміністративних справах» Смотрич Д. Зокрема, науковець поряд з аналізом сутності поняття «виконання судового рішення», аналізує суб'єктів виконання судових рішень у країнах світу [310, с. 146–147], наголошує на доцільності запровадження, враховуючи досвід Литви, інституту притягнення виконавців до відповідальності. [310, с. 159]. Окрему увагу автор приділяє вивченню зарубіжного досвіду урегулювання процедури примусового виконання судових рішень [310, с. 163–164]. Заслуговує на увагу і дисертаційне дослідження П'ятницького А., який досліджує французьку концепцію виконання судових рішень, що була взята за основу в Польщі [201, с. 175].

На монографічному рівні вагомий внесок у дослідження різних аспектів виконання судового рішення здійснили у своїх працях Андронов І. [4], Бойко В. [42], Голубєва Н. [4], Дільна З. [42], Ківалов С. [4], Константий О. [121–123], Омельченко М. [43], Штефан С. [43] та ін. Так, у монографії «Виконання судових рішень у кримінальному провадженні: теоретичний та практичний аспекти» Дільної З. та Бойко В. аналізуються теоретичні та практичні аспекти виконання судових рішень у кримінальному провадженні. Науковці не тільки зупиняються на дослідженні правової природи цієї стадії провадження, але й аналізують характер та зміст діяльності суду в стадії виконання судових рішень, особливості звернення до виконання різних видів судових рішень та приділяють увагу процесуальним особливостям порядку вирішення судом питань, пов'язаних із їх виконанням [42, с. 2]. Поряд з впливом реформи судоустрою на цивільне судочинство в цілому у своєму монографічному дослідженні «Актуальні питання цивільного судочинства у світлі судової реформи в Україні» Ківалов С., Голубєва Н., Андронов І. та ін. досліджують принципи цивільного судочинства та особливості імплементації практики Європейського суду з прав людини в цивільне процесуальне право України, окрему увагу приділяється підходам до

виконання судових рішень. Зокрема, науковці акцентують увагу на необхідності розширення повноважень приватних виконавців, а також позитивно відгукуються щодо запровадження страхування їх цивільно-правової відповідальності, що сприятиме флотуванню ефективного захисту сторони виконавчого провадження від можливих збитків спричинених неправомірними діями перших [4, с. 191–192].

Значну увагу питанням виконання судових рішень присвячено у науково-публіцистичних, навчальних та навчально-методичних працях (Баранкова В. [12; 40; 155; 265], Бігун В. [155; 265], Верба-Сидор О. [38], Грабар Н. [38], Демський Е. [70], Гусаров К. [39], Комаров В. [12; 113; 155], Кулик Т. [393], Осауленко А. [195; 388], Мазур Л. [39], Халюк С. [343; 395], Штефан М. [43] та ін.). Так, у навчальному посібнику «Виконавче провадження» за загальною редакцією Верби-Сидор О. характеризується правову природу виконавчого провадження, досліджено правовий статус органів і осіб, які здійснюють примусове виконання рішень юрисдикційних органів, проаналізовано підстави виконання та виконавчі документи, з'ясовано загальні правила здійснення виконавчого провадження. Особливістю цього навчального посібника є те, що автори поряд з загальнотеоретичним аналізом наводять приклади із судової практики на основі чого акцентують увагу на сучасних проблемах виконання судового рішення, формулюють власне бачення шляхів розвитку чинного законодавства, яке забезпечує правову регламентацію виконавчого провадження в Україні [38].

Грунтовність дослідження проблем обов'язкового виконання судових рішень, залежить від наукових методів пізнання, які були застосовані. Це дозволяє проаналізувати розвиток судочинства та його складової – виконання судового рішення в цілому, а також дає можливість наукового обґрунтування сутності та організації виконавчого провадження, особливостей добровільного та примусового виконання судових рішень тощо.

Вище проведений аналіз наукових та навчально-методичних праць вказує, що, попри наявність значної кількості праць, присвячених проблемам судочинства та виконавчого провадження, на сьогодні актуальним залишається

питання комплексного узагальнювального дослідження особливостей виконання судових рішень. Результативність цього наукового пошуку безпосередньо залежить від правильного застосування методології.

Саме застосування різних за своїм характером наукових методів дозволяє проаналізувати особливості обов'язкового виконання судових рішень в цілому, а також дає можливість наукового обґрунтування як сутності судового рішення так і шляхів формування ефективного судочинства, що на стадії виконання судового рішення забезпечує відновлення порушених прав і свобод людини тощо.

Наукові знання набуваються тільки за умови, якщо вивчення об'єкта проводиться відповідно до вимог теорії пізнання, а головним елементом цієї теорії є методологія, яка визначає змістовність та істинність одержаних результатів і висновків наукового дослідження [134, с. 54].

В енциклопедичній літературі методологія розглядається як система принципів і способів організації і побудови теорії і практики діяльності, а також вчення про цю систему [174, с. 354]. Таке розуміння методології фактично пов'язує її з діяльністю.

Необхідно зазначити, що у науковій літературі методологія трактується вельми неоднозначно. Так, на думку Орзіха М., методологія – це вчення про методи дослідження, про правила мислення. Головною метою методології є вивчення та застосування принципів, підходів, методів, методик, способів (прийомів), за допомогою яких на теоретичному рівні можливо здобути нові знання, а на емпіричному практично перетворити дійсність. Змістовне розуміння методології виходить з того, що в ній реалізується інструментальна, пошукова функція [263, с. 26].

Подібної точки зору притримуються і автори підручника «Загальна теорія держави і права» за редакцією Цвік М. З їх позиції у теорії права метод визначають як спосіб пізнання, формулювання наукових гіпотез, перевірки доказовості висновків за допомогою різних конкретних засобів та прийомів. Своєю чергою методологія є вченням про методи [85, с. 26].

Вищенаведені позиції підтримує і Скакун О. Науковець наголошує на тому, що методологія (вчення про методи) являє собою систему певних теоретичних принципів, логічних прийомів, конкретних засобів дослідження предмета науки. Теоретичні принципи — історизм, єдність логічного та історичного. Логічні прийоми — дедуктивний та індуктивний умовивід, аналіз і синтез, порівняння, узагальнення. Конкретні засоби дослідження — інструменти пізнання, що застосовуються для встановлення знання про досліджуваний предмет [305, с. 13].

З позиції Шейко В. та Кушніренко Н. методологія являє собою вчення про правила мислення при створенні теорії науки, це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної систематизованої інформації про процеси та явища [370, с. 56].

На пізнавальній функції методології наголошує Кампо В. З позиції науковця методологія наукового дослідження як складова будь-якої науки фактично забезпечує здійснення наукою основної — пізнавальної функції, яка полягає у розкритті закономірностей і тенденцій розвитку духовних та матеріальних явищ й процесів, інших питань, що нею вивчаються [102, с. 158].

Як інтегральне явище, що об'єднує в собі низку компонентів: світорозуміння і фундаментальні загальнотеоретичні концепції, загальні філософські закони й категорії, загальні й конкретно наукові методи пропонує розуміти методологію Керімов Д. [103, с. 46, 52]. Таке трактування говорить про розгляд методології як загальнонаукового феномену, що поєднує всю сукупність принципів, засобів і методів пізнання, які дозволяють дослідити будь-які суспільні явища.

На думку Шейко В. та Кушніренко Н. методологія — це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної систематизованої інформації про процеси та явища [370, с. 56].

Цікавою є також позиція Богданевич Т., яка методологію розглядає як сукупність конкретних прийомів, підходів, способів, дій, спрямованих на

отримання нових наукових результатів, досягнення поставленої мети та виконання запланованих завдань [19, с. 63].

Важливе значення методологія має і для пізнання різних правових явищ. Зокрема, необхідно погодитись з Кельманом М., який підкреслює, що саме методологія правознавства розробляє як теорію застосування різних підходів, так і ті наукові знання про предмет, які й надалі при їх використанні в інших дослідженнях набувають методологічного характеру [103, с. 11, 23]. В основі юридичної методології лежать, у першу чергу, світоглядні принципи і методи права [6, с. 41].

В енциклопедичній літературі методологія юридичної науки розглядається як система підходів, методів і способів наукового дослідження, теоретичні засади їх використання при вивченні державно-правових явищ [172].

Методологію юридичної науки Жаровська І. пропонує розглядати не тільки як сукупність її методів і знань про них, а як симбіоз предметних правових теорій, понять, принципів тощо, які за обсягом змісту наближаються до всієї юридичної науки, однак у методологію ці елементи системи юридичних наукових знань входять тільки тими їхніми властивостями (сторонами), які можуть і повинні використовуватися як методи наукового пізнання [83, с. 138]. Таке розуміння методології вказує на її багатогранність та різносторонність.

Вітчизняні і закордонні фахівці виділяють такі складові частини структури методології юриспруденції: сукупність теоретичних принципів, підходів, наукових методів пізнання державно-правових явищ; теоретичні положення юридичної науки (апарат категорій і понять, положення про особливості, структуру і типологію юридичного знання тощо; процедури, методика і техніка пізнавальної діяльності [67, с. 66; 292].

Основу методології юридичної науки становлять, зокрема:

- філософсько-світоглядні підходи (матеріалістичний чи ідеалістичний, діалектичний чи метафізичний, визнання чи заперечення об'єктивних соціальних, у тому числі державно-правових, закономірностей та можливості їх пізнання, здобуття істинних знань про них);

– загальнонаукові методи, тобто такі, які використовуються в усіх або у більшості наук (наприклад, методи: структурний, функціональний, сходження від абстрактного до конкретного; формально-логічні процедури – скажімо, аналіз, синтез і т. ін.); групові методи, тобто такі, котрі застосовуються лише у певній групі наук, наприклад, тільки у суспільствознавстві (скажімо, метод конкретно-соціологічного дослідження);

– спеціальні методи, тобто прийнятні для дослідження предмета якоїсь однієї науки: наприклад, в юриспруденції – з’ясування (тлумачення) юридичних норм, спеціальні прийоми узагальнення юридичної практики. Дослідницькі методи можна поділити також, дещо умовно, на емпіричні (спроби виявлення, фіксування, збирання, систематизації інформації про факти і явища) і теоретичні (спроби тлумачення, пояснення зібраних даних, побудови понять, концепцій, прогнозів тощо) [82, с. 58; 87, с. 50; 292, с. 66]

Обґрунтовано, на наш погляд, зауважує Костицький М., що коли йдеться про методологію в юридичній науці, необхідно відмовитися від ієрархій методологій, що визначається як філософська, загальнонаукова, конкретнонаукова. Методології слід «розташувати» по горизонталі, використовувати їх вчений може за власним вибором. Це може бути юснатуралістична, позитивістська, діалектична, синергетична чи інша методологія. Не обов’язково «зашорювати» себе однією методологією, можна використовувати методи з різних методологій (у розумних, звичайно, межах), тобто методика конкретного наукового дослідження може виглядати як мозаїка методів [133, с. 10].

Відомий дослідник теорії конституційного права Федоренко В. на основі аналізу історичного розвитку методології дослідження системи конституційного права від зародження конституційно-правової науки в XIX ст. – до сьогодення, зробив висновок, що формування сучасної наукової методології конституційного права в Україні відбувається кількома шляхами: трансформацією уже апробованих методів науки радянського державного права; запозиченням позитивно зарекомендованої наукової методології, яка не визнавалася в науці

радянського державного права, але практикувалася в зарубіжній науці конституційного права; залученням до методологічного апарату науки конституційного права методів, що використовуються в інших науках – соціології, політології, психології, статистиці, кібернетиці, теорії управління, синергетиці тощо.

Наслідком відповідних процесів стало формування принципово нових концепцій і теорій, включаючи й концепцію багатовимірної системи конституційного права України, для якої властива власна методологія її наукового дослідження [339, с. 13].

Вищенаведене вказує на те, що сутність методології правової науки, в тому числі і конституційно-правової, впливає із загального уявлення про методологію в цілому. Відповідно методологія конституційно-правової науки також охоплює систему підходів, методів і способів, що дозволяє дослідити сутність та особливості функціонування різних конституційно-правових явищ.

В цілому питання філософських, загальнонаукових, конкретно-наукові й спеціально-правових методів пізнання досить розгорнуто викладено в спеціалізованих працях Горбача Н. [54], Костюка В. [134], Костюка О. [135] та ін. Певну увагу у науковій літературі приділено і дослідженню методології обов'язкового виконання судових рішень. Однак її аналіз свідчить, що науковці по різному визначають структуру методології. Так, з позиції Француз І. методологічну основу дослідження примусового виконання судових рішень становить сукупність принципів наукового пізнання, методологічних підходів, філософських (світоглядних), загальнонаукових та спеціально-наукових методів. При цьому, науковець вважає за доцільне звернутись до феноменологічного, герметичного, аксіологічного підходів, які дали змогу сформулювати загальну стратегію наукового дослідження [341, с. 4]. Своєю чергою Смотрич Д. зосереджується на загальних та спеціальних методах наукового пізнання: гносеологічний; методи структурно-функціонального та статистичного аналізу; порівняльно-правовий метод; методи правового моделювання та прогнозування [310, с. 19–20].

На відміну від вищенаведених позицій Ляшенко Р. наполягає на доцільності виокремлення методу моделювання, який дозволяє всебічно дослідити можливі варіанти вироблення дефініції «приведення судового рішення у цивільних справах до примусового виконання» [157, с. 6].

Необхідно погодитись з тими науковцями, які досліджуючи різні аспекти виконання судового рішення акцентують увагу на тому, що окремо взяті методи не можуть забезпечити цілісного уявлення про досліджувану проблематику. Для цього доцільним використання комплексу методів та способів. Наявні наукові підходи до визначення методології та її структури є логічними, однак універсальної системи методів наукового пізнання, в тому числі і питань обов'язковості виконання судових рішень немає. Кожне дослідження вимагає застосування такого комплексу методологічних підходів, що дозволяє розкрити усі сторони досліджуваного питання. Відповідно, необхідно перш за все виділити ті наукові методи, які є найбільш доцільними у межах досліджуваного питання.

Методологічним підґрунтям нашого дисертаційного дослідження є система філософських, формально-логічних, теоретико-правових підходів і методів. В основу дослідження покладено принципи історизму, системності, об'єктивності, логічності тощо. Усі ці методологічні прийоми з метою досягнення об'єктивних результатів дослідження обов'язкового виконання судових рішень застосовувались комплексно.

Основою пізнання предмета нашого дослідження виступають загальнофілософські методи. Загальнофілософська методологія як концептуальний підхід наукового дослідження базується на загальнофілософських законах та категоріях і визначає загальну стратегію дослідження й інтерпретацію його результатів. Використання евристичних і прогностичних компонентів філософського осмислення природних та соціальних процесів і явищ є необхідною умовою конкретно-наукового пізнання. Саме філософська методологія становить категоріальну основу наукового пошуку і слугує передумовою оптимального спрямування наукового дослідження, забезпечуючи оперування теоретичною базою пізнання складних предметних

структур, які ще не досліджені чи недостатньо досліджені в соціальній практиці [183, с. 21–22]. Саме за допомогою філософських методів здійснюється перехід від конкретного до загального, розкривається зв'язок залежностей між явищами та сутностями, що дозволяє отримати істинні знання.

Традиційно до загальнофілософських методів пізнання належить діалектичний. Діалектика є універсальним методом пізнання та вимагає урахувати оточуючу дійсність, загальний взаємозв'язок і неодмінний розвиток суспільних явищ. Діалектичний метод створює основи всебічного дослідження явища – виявити їх зародження, генезис, еволюцію, характерні ознаки, змістовні характеристики та прояв форми. Окремої уваги потребує визначення значення для певного періоду існування явища, перспективи його розвитку та удосконалення як у правовій сфері, так і у формі взаємодії з зовнішнім середовищем. Як універсальний метод філософської свідомості та науки діалектика є логікою змістовного творчого мислення, що відображає об'єктивну діалектику самої дійсності [104, с. 150]. Застосування діалектичного методу пізнання у нашому дисертаційному дослідженні дало змогу обов'язковість виконання судового рішення розглянути крізь призму його зародження, становлення та розвитку як явища правової реальності і як об'єкта світоглядного та наукового пізнання. За допомогою цього методу пізнання здійснено характеристику категорії «судове рішення», «виконання судового рішення», а також зв'язок виконання судового рішення з іншими стадіями судового процесу.

Діалектична логіка також дозволила системно проаналізувати обов'язковість виконання судового рішення у площині: 1) герменевтичного підходу; 2) аксіологічного підходу; 3) діяльнісного підходу; 4) феноменологічному підходу.

У дослідженні обов'язковості виконання судових рішень особливе місце займає герменевтичний підхід. Сьогодні юридична герменевтика спрямована на усвідомлення особою при тлумаченні правової дійсності в цілому, а не тільки на розуміння сутності позитивних правових приписів. Зрозумівши правову норму, індивід засвоює її; для дотримання цієї норми необхідна вольова спрямованість, із

цієї точки зору правове мислення виражається у герменевтичному колі тлумачення і правозастосування [77, с. 9]. Предметом юридичної герменевтики є воля законодавця, викладена у нормативно-правовому акті, а методом – герменевтичне коло, що дозволяє врахувати всі аспекти формування, викладення і тлумачення волі законодавця.

В рамках нашого дисертаційного дослідження застосування саме герменевтичного підходу дозволило дослідити виконання судового рішення, як інституту права та законодавства України, шляхом тлумачення правових норм, якими він закріплений, а також відслідкувати зв'язок примусового та не примусового виконання судового рішення.

Аксіологічний підхід дав змогу охарактеризувати виконання судових рішень крізь призму його ціннісного виміру, що акумулює в собі засади справедливості, верховенства права та законності, забезпечує ефективність судочинства.

Діяльнісний підхід, як зазначає Гусарєв С. являє собою гармонійну сукупність установок, прийомів, ансамбль методів, серед яких метод діяльності вважається провідним, а інші стосовно нього виконують обслуговувальну роль. Цей підхід, на думку автора, дозволяє сконцентрувати увагу дослідника не лише на проблемі власне діяльності, а й на інших явищах, у співвідношенні або взаємодії з якими знаходиться діяльність [68, с. 165]. Цей підхід доречно використати в процесі характеристики процесу виконання судових рішень. Адже цей процес передбачає діяльність уповноважених на те суб'єктів права – учасників процесу виконання судового рішення (суддів, приватних та державних виконавців, позивача та відповідача тощо).

Серед різноманіття методологічних підходів щодо розуміння права в цілому значну увагу приділяють феноменологічному підходу. В основі феноменологічного розуміння – спеціальний метод феноменологічної редукції, яка здійснюється в два етапи: ейдичної редукції, на якому під сумнів ставиться цінність вихідного для багатьох наук вірування у реальність зовнішнього світу, і трансцендентальної редукції, коли під сумнів ставиться вірування в реальність

«Я» як частини реальності зовнішнього світу [143, с. 278]. Його родоначальниками вважаються Гуссерль Е., Brentano Ф. і Хайдеггер М. У межах феноменологічного підходу його засновники намагалися відійти від суб'єктивізму при визначенні всіх соціальних феноменів й наблизитися до об'єктивізму, який має трансцендентальний характер та не залежить від емпіричної дійсності [295, с. 41]. Таке розуміння феноменологічного підходу дозволяє використати його в процесі розкрити уявлення про виконання судових рішень як об'єктивно наявного самотійного явища правової реальності. Підсумовуючи вищевикладене, необхідно акцентувати увагу на тому, що використання діалектичного методу пізнання дозволило окреслити теоретичну та практичну складові виконання судового рішення, дослідити його як невіддільну частину судового процесу загалом.

Одним із найважливіших, для комплексного пізнання конституційних засад обов'язкового виконання судових рішень, є системний метод. Саме цей метод дозволяє розглянути правове явище як систему, елементи якої виконують певні функції та пов'язані між собою різноманітними зв'язками та відношеннями.

Системний метод виходить з того, що: – система є цілісним комплексом взаємозв'язаних елементів; – вона утворює єдність із середовищем; – як правило, будь-яка система є елементом системи вищого порядку; – елементи будь-якої системи є системами нижчого рівня [336, с. 27]. Головними категоріями, що використовують у системному дослідженні, є: елемент – частина – ціле; внутрішнє – зовнішнє; аналіз – синтез; статика – динаміка; склад – структура; зв'язки – відносини [75, с. 40].

Основною заслугою системного підходу є те, що він дає змогу зберегти і розвинути принцип цілісності у вивченні того чи іншого предмета дослідження, охопити не тільки основні, але й супровідні явища, отже, установити та проаналізувати весь цілісний процес виникнення та розвитку відповідного інституту, встановити його основні зв'язки, зони впливу тощо. Саме системний підхід найбільш повно відповідає реалізації у практичному житті вимог діалектичного закону про взаємний зв'язок, взаємну зумовленість явищ і

предметів у природі та суспільстві [48, с. 11–12]. Враховуючи вищезазначене, можна сказати, що використання системного методу сприяло чіткому розумінню сутнісних взаємозв'язків між елементами здійснення судочинства в цілому, в тому числі і між окремими системами, що є в межах кожної стадії судочинства, в тому числі і виконання судового рішення.

До методів, що застосовують і на емпіричному, і на теоретичному рівнях досліджень, відносять, як правило, абстрагування, аналіз і синтез, індукцію та дедукцію, моделювання та ін. Так, аналіз – це метод пізнання, який дає змогу поділити предмет на частини з метою його детального вивчення. Синтез, навпаки, є наслідком з'єднання окремих частин чи рис предмета в єдине ціле. Аналіз та синтез взаємопов'язані, вони являють собою єдність протилежностей. Залежно від рівня пізнання об'єкта та глибини проникнення в його сутність застосовуються аналіз і синтез різного роду. Своєю чергою індукція (від латинського – наведення) являє собою умовивід від часткового до загального, від окремих фактів до узагальнень, коли на основі знань про частини предметів класу робиться висновок про клас в цілому. Як метод дослідження індукція – це процес дослідного вивчення явищ, під час якого здійснюється перехід від окремих фактів до загальних положень. Дедукція (від латинського – виведення) – це такий умовивід, у якому висновок про певний елемент множини робиться на основі знання про загальні властивості всієї множини. Дедуктивним у найбільш поширеному розумінні є доведення або виведення твердження (наслідку) з одного або кількох інших тверджень (посилань) на основі законів логіки, що мають достовірний характер. Наслідок міститься у посиланнях приховано, тому він має бути одержаний з них шляхом логічного аналізу. Змістом дедукції як методу пізнання є застосування [51, с. 87–88]. Таке розуміння зазначених логічних методів пізнання дозволили: виокремити ознаки виконання судового рішення як процесу (метод аналізу); особливості правового статусу суб'єктів виконавчого провадження (метод синтезу); на підставі осмислення окремих понять (процес, діяльність тощо) отримати загальне уявлення про зміст виконання судового рішення тощо (індукційний метод); на підставі осмислення загальних категорій (наприклад,

процедура та ін.) розкрити зміст окремих понять (дедукція). Також необхідно виділити методи класифікації та групування, які використовувалися для видової характеристики судових рішень.

Важливе значення у дослідженні обов'язковості виконання судового рішення мають загальнонаукові методи пізнання. Це, зокрема, методи системно-структурного аналізу, функціональний, статистичний, моделювання та інші. Так, із застосуванням функціонального методу визначено функціональне призначення виконання судових рішень, з'ясовано місце державної виконавчої служби та приватних виконавців у виконавчому провадженні, їх права та обов'язки тощо.

Статистичний метод дозволив прослідкувати окремі тенденції виконання судових рішень національних судів та ЄСПЛ. Зокрема, цей метод застосовувався при аналізі даних щодо кількості звернень ЄСПЛ.

Історичний метод дозволив розкрити становлення та розвиток обов'язкового виконання судових рішень, виділити основні його етапи та окреслити окремі причини його недосконалості в різні історичні періоди.

Застосування порівняльно-правового (компаративістичного) методу при дослідженні конституційних основ обов'язкового виконання судових рішень надав можливість встановити загальні тенденції й закономірності їх розвитку на рівні національної правової системи України та правових систем зарубіжних держав, а також на міжнародно-правовому рівні. Порівняльно-правовий метод дослідження широко використовувався при вивченні досвіду зарубіжних країн та судової практики ЄСПЛ, що дало змогу визначити конкретні шляхи удосконалення законодавства та забезпечення ефективного виконання судових рішень. Порівняльно-правовий метод в процесі дисертаційного дослідження також використовувався для з'ясування спільного та відмінного між правовими явищами, наприклад, між категоріями «судове рішення» та «рішення суду», а також для зіставлення наукових підходів щодо розуміння явища «виконання судового рішення» та «виконавче провадження»

До спеціально-правових методів наукового пізнання, які сприяли дослідженню віднесено: формально-правовий метод, конкретно-правовий, прогностично-правовий, правове моделювання.

Використання формально-юридичного методу дало змогу, за допомогою аналізу чинних нормативно-правових актів, а також практики їх застосування уповноваженими органами, дослідити конституційні основи виконання судових рішень. Саме формально-юридичний метод допоміг розробити термінологічний апарат наукового дослідження, розкрити значення правових норм у становленні, закріпленні та розвитку конституційних основ виконання судового рішення, а також запропонувати науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення законодавства України. що регламентує здійснення виконавчого провадження.

Спеціально-юридичний (формально-догматичний) метод дав змогу дослідити теоретичні підходи до виконання судового рішення, виокремити характерні ознаки та запропонувати власну його дефініцію понять «судове рішення», «виконання судового рішення», «виконавче провадження».

Підсумовуючи вищевикладене необхідно зазначити, що комплексне застосування сучасних методів дослідження конституційних засад обов'язкового виконання судових рішень дало змогу провести теоретичне узагальнення досліджуваної наукової проблематики. Їх використання дозволило здійснити комплексний аналіз та формувати нові підходи до визначення й характеристики конституційних основ як здійснення правосуддя в цілому, так і виконання судових рішень в Україні. Врахування нових стратегій здійснення судочинства, в тому числі і виконання судових рішень, практики їх здійснення та зарубіжного досвіду дозволили запропонувати шляхи та конкретні засоби розв'язання теоретичних і практичних проблем обов'язкового виконання судових рішень, підвищення ефективності діяльності приватних та державних виконавців.

Висновки до розділу 1

Проведений аналіз становлення та розвитку виконання судового рішення дозволяє констатувати, що цей інститут пройшов досить тривалий шлях. Зокрема, можна виділити наступні етапи становлення та розвитку обов'язкового виконання судових рішень:

- IX–XIII ст. – перехід від звичаєвого права (звичай самосуд, самозахист) до процесу формування правових засад діяльності суб'єктів виконання судових рішень (перший кодифікований акт «Руська правда», перші органи виконання судових рішень – пристави);
- XIV ст. до XVI ст. – вплив на інститут виконання судових рішень Литовських статутів та магдебурзького права;
- XVII–XIX ст. – судово-правова реформа, створення інституціональної та процесуальної структури правосуддя, інституалізація виконавчого провадження;
- XIX–XX ст. (радянський період) – виконання судових рішень є частиною судового процесу, формальна законодавча лібералізація виконавчого провадження з широким застосуванням елементів тоталітаризму, закладення основ для формування системи державної виконавчої служби;
- XX–XXI ст. (1990–2015) – судово-правова реформа незалежної України, реформування органів виконання судових рішень, демократизація заходів виконавчого провадження;
- XXI ст. (з 2016 р.) – продовження судово-правової реформи, нове законодавче врегулювання виконавчого провадження, впровадження інституту приватних виконавців.

Судове рішення є не тільки актом здійснення правосуддя, але й процесуальним документом, що має визначену законом форму, зміст, повинен відповідати встановленим у законодавстві вимогам щодо порядку набрання законної сили та оскарження. У науковій літературі також акцентується увага на

тому, що судові рішення є не просто владний, процесуальний, індивідуальний акт суду, але є і актом застосування норм права.

Враховуючи висновки отримані в ході аналізу різних точок зору науковців щодо сутності та змісту судового рішення запропоновано такі його ознаки: результатом здійснення правосуддя; має державно-владний характер, адже приймається тільки судом який вирішує справу по сутні; приймається на основі норм матеріального та процесуального права; ухвалюється судом іменем України; має визначену законом форму, зміст та відповідає встановленим вимогам; є правозастосовним процесуальним актом; ґрунтується на встановлених судом фактах; має індивідуальний характер та містить висновок суду про права та обов'язки конкретних осіб; приймається метою є вирішення справи по суті, забезпечення захисту прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів права, забезпечення дотримання законності й охорони правопорядку; набуває властивостей акту правосуддя з моменту набрання ним законної сили і є обов'язковим для виконання; є завершальною стадією судового провадження.

Систематизувавши наведені ознаки, що утворюють зміст судового рішення, сформульовано дефініцію категорії «судове рішення» – це правозастосовний процесуальний акт, який приймається судом в процесі здійснення правосуддя, ґрунтується на встановлених судом фактах і застосуванні норм матеріального та процесуального права, з метою вирішення конкретної справи по суті, забезпечення захисту прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів права, забезпечення дотримання законності й охорони правопорядку, що набирає законної сили у встановленому законом порядку і підлягає виконанню.

Доведено, що питанням судочинства, стадіям судового процесу, в тому числі і виконанню судового рішення, приділяється значна увага вченими різних галузей права. Перш за все це зумовлено пошуком ефективних засобів вирішенню спорів, важливістю формування належного судочинства, а також необхідністю реформування галузевого законодавства з питань здійснення судочинства.

Здійснений аналіз наукових та навчально-методичних праць вчених вказує, що, попри наявність значної кількості праць, присвячених проблемам

судочинства та виконавчого провадження, на сьогодні актуальним залишається питання комплексного узагальнювального дослідження особливостей виконання судових рішень. Результативність цього наукового пошуку безпосередньо залежить від правильного застосування методології. Застосування різних за своїм характером наукових методів дозволило проаналізувати особливості обов'язкового виконання судових рішень в цілому, а також дає можливість наукового обґрунтування як сутності судового рішення так і шляхів формування ефективного судочинства.

Діалектична логіка дозволила системно проаналізувати обов'язковість виконання судового рішення у площині: 1) герменевтичного підходу; 2) аксіологічного підходу; 3) діяльнісного підходу; 4) феноменологічному підходу.

Застосування порівняльно-правового (компаративістичного) методу при дослідженні конституційних основ обов'язкового виконання судових рішень дав змогу встановити загальні тенденції й закономірності їх розвитку на рівні національної правової системи України та правових систем зарубіжних держав, а також на міжнародно-правовому рівні. Порівняльно-правовий метод дослідження широко використовувався при вивченні досвіду зарубіжних країн та судової практики ЄСПЛ, що дало змогу визначити конкретні шляхи удосконалення законодавства та забезпечення ефективного виконання судових рішень.

Комплексне застосування сучасних методів дослідження конституційних засад обов'язкового виконання судових рішень дало змогу провести теоретичне узагальнення досліджуваної наукової проблематики. Їх використання дозволило здійснити комплексний аналіз та формувати нові підходи до визначення й характеристики конституційних основ як здійснення правосуддя в цілому, так і виконання судових рішень в Україні. Врахування нових стратегій здійснення судочинства, в тому числі і виконання судових рішень, практики їх здійснення та зарубіжного досвіду дозволили запропонувати шляхи та конкретні засоби розв'язання теоретичних і практичних проблем обов'язкового виконання судових рішень, підвищення ефективності діяльності приватних та державних виконавців.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЗМІСТ ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Поняття та зміст виконання судового рішення в Україні

Право на справедливий суд займає основне місце у системі цінностей демократичного суспільства. Однак, забезпечення такого права без належного виконання судових рішень не можливо у повному обсязі.

Функціонування механізму судового захисту особи перш за все забезпечується можливістю відновити порушені права, свободи та законні інтереси особи. Відповідно, такий механізм повинен включати обов'язкове виконання прийнятих органами судової влади актів. Від цього безпосередньо залежить ефективність діяльності судової влади в цілому. Однак, як свідчить практика, виконання судових рішень в Україні перебуває на неналежному рівні. На це неодноразово у своїх рішеннях звертала увагу Рада Європи, зокрема і ЄСПЛ. На жаль, він доволі часто констатує наявність порушень права на судовий захист і справедливий судовий розгляд саме через невиконання або суттєву затримку виконання судових рішень.

Питання виконання судового рішення є предметом дослідження широкого кола науковців, що перш за все зумовлено, сутністю та різновидністю самого рішення, яке приймається в рамках судових проваджень по різних справам – адміністративним, цивільним, господарським, кримінальним. Така різноманітність та галузева специфічність впливає як на зміст самого судового рішення так і на особливості його виконання.

Аналіз наукової літератури вказує на відсутність єдності щодо сутності виконання судового рішення. Одні науковці зводять дане поняття тільки до діяльності уповноважених органів публічної влади, інші – розглядають його тільки в рамках виконавчого провадження тощо.

У словнику української мови сам термін «виконувати» означає здійснювати що-небудь, реалізувати завдання, наказ, задум і т. ін., проводити в життя [308, с. 411]. Таке розуміння аналізованого терміну пов'язано перш за все з активною поведінкою, яка передбачає здійснення певних дій. Крім цього, підкреслюється його сутність – досягнення результату.

В теорії права виконання зазвичай розглядається як одна із форм реалізації норм права, яка полягає в обов'язковому вчиненні діянь, що передбачаються нормами права та (або) укладеними на їх підставі договорами [368, с. 173]. Особливою рисою виконання норм права є активна поведінка суб'єктів: вони здійснюють дії, що відповідають юридичним нормам, тобто виконують покладені на них активні обов'язки [327, с. 332]. Виконання незалежно від того, яким шляхом воно досягається – в результаті активних дій або ж утриманням від них (бездіяльності), завжди пов'язано з втіленням у життя зобов'язуючих норм [229, с. 9]. Відповідно, можна сказати, що виконання як форма реалізації норм права містить певні зобов'язання, що здебільшого передбачає вчинення суб'єктом активних дій. Своєю чергою пасивна поведінка в процесі виконання може бути визнаною як протиправною. Однак, говорячи про виконання саме судового рішення, можна сказати, що останнє, будучи правозастосовним процесуальним актом суду, містить в собі зобов'язання, що може передбачати вчинення зобов'язальним суб'єктом певного діяння.

Продовжуючи наше дослідження, необхідно звернути увагу на те, що більшість науковців, досліджуючи різні аспекти виконання судового рішення наголошують на тому, що останнє зазвичай охоплює діяння окремих суб'єктів права. Так, Брайченко С. та Фоменко В. називають виконання судового рішення невід'ємною складовою права особи на судовий захист, яке охоплює нормативно визначений комплекс дій, які спрямовано на захист та відновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства та держави [29, с. 24]. Таке розуміння виконання судового рішення фактично акцентує увагу на його матеріально-правовій сутності – захист та відновлення

порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства та держави.

Демський Е. фактично підтримуючи точку зору Брайченко С. та Фоменко В. також акцентує увагу на тому, що виконання судових рішень вміщує в себе процесуальні дії суду, суб'єктів владних повноважень, їх посадових осіб, фізичних і юридичних осіб, що пов'язані між собою [70, с. 406]. В цьому випадку автор звертає увагу на те, що виконання судового рішення може потребувати від суду та учасників справи вчинення певних дій саме процесуального характеру.

Необхідно зазначити, що розгляд виконання судового рішення, як сукупності дій, можна зустріти і у судових актах. Так, такого висновку дійшов Конституційний Суд України у своєму рішенні № 18-рп/2012 від 13 грудня 2012 року. Зокрема, у ньому зазначено, що виконання судового рішення є невід'ємною складовою права кожного на судовий захист і охоплює, визначений у законі комплекс дій, спрямованих на захист і поновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави [283].

Однак, в науковому колі існує й інша думка. Так, цікавою є позиція Бойко І., яка розглядаючи питання виконання судового рішення під останнім в адміністративних справах пропонує розуміти вчинення дій, утримання від їх вчинення, прийняття рішень зобов'язаними суб'єктами – відповідачами по справі, позивачами або іншими особами, які уповноважені вчиняти дії та приймати акти на виконання остаточного судового рішення. При цьому, автор наголошує на тому, що виконання не зводиться лише до активної поведінки, тобто вчинення дій, здійснення виплат, прийняття рішень. Ним, з позиції автора, охоплюється й бездіяльність (утриманні від дій). Це підтверджується і чинним законодавством України [23, с. 113]. Відповідно, судові рішення може бути виконано як у формі активної дії так і бездіяльності.

Фактично такої ж позиції притримується Смотрич Д., який вважає, що у процесуальному аспекті під виконанням судових рішень слід розуміти реалізацію суб'єктом, на якого судовим рішенням покладено відповідні зобов'язання,

приписів резолютивної частини судового рішення, яке може виражатися у вчиненні таким суб'єктом певних дій, утриманні від їх вчинення або прийнятті певного рішення [310, с. 36]. Таке розуміння виконання судового рішення вказує на те, що саме в резолютивній частині судового акту може мати місце вказівка про заборону вчинення певних дій.

Необхідно звернути увагу на те, що про виконання судового рішення, яким відповідачеві заборонено вчиняти певні дії, йдеться, наприклад, у ч. 8 ст. 251 КАС України [108]. У ч. 1 ст. 150 ЦПКУ закріплено одним із видів забезпечення позову є заборона вчиняти певні дії [355]. Отже, у законодавстві закріплено норми, які передбачають виконання судового рішення у формі бездіяльності зобов'язального суб'єкта.

Вище проведений аналіз позицій науковців дозволяє зробити висновок, що виконання судового рішення є невід'ємною частиною права кожного на судовий захист і передбачає обов'язкове вчинення діянь, що можуть здійснюватись як у формі дії так і бездіяльності, зобов'язальним суб'єктом.

Аналіз наукової літератури вказує на те, що деякі науковці досліджуючи виконання судового рішення, наголошують на тому, що воно є стадією судового процесу (Баранкова В. [12], Зеленов А. [91], Кононенко О. [120], Притика Ю. [230] та ін.). Так, виконання судового рішення як стадію судового розгляду розглядає правник Зеленов А. При цьому, автор наголошує на тому, що саме виконанням судового рішення досягається одна з основних цілей відправлення адміністративного судочинства – захист прав приватної особи. Крім цього, право на виконання судового акта – це складова конституційного права особи на судовий захист, а виконання судового акта – найважливіший елемент механізму судового захисту прав і свобод особистості остільки, оскільки кінцева мета судового захисту – відновлення порушеного права, як правило, досягається після виконання судового акта. Важливість цього елементу надзвичайно зростає саме у сфері публічно-правових правовідносин, у відносинах між приватними особами (фізичними та юридичними) та представниками публічної влади [91, с. 73]. В межах стадії виконання судового рішення у справах адміністративної

юрисдикції здійснюється реальний захист прав і законних інтересів приватних осіб, а належний рівень практичного виконання рішень суду сприяє підвищенню довіри до судової влади та дії права в цілому [91, с. 258]. Таке розуміння виконання судового рішення фактично акцентує увагу на його основній меті – захист прав і законних інтересів особи, а також на стадійності судового процесу в цілому.

В енциклопедичній літературі стадію найчастіше визначають: як певний момент, період, етап у житті, розвитку кого- або чого-небудь, які мають свої якісні особливості [309, с. 635]; етапи в розвитку певного юридичного процесу – виборчого, законодавчого, цивільного, кримінального тощо [185, с. 293; 380, с. 608]. Наведені тлумачення поняття «стадія» вказують, що остання позначає окремі послідовні етапи юридичного процесу.

У загальній теорії права під стадіями, як правило, розуміються відносно самостійні цикли юридичного процесу, на кожному з яких вирішуються специфічні завдання, для чого здійснюються чітко визначені правовими нормами юридичні дії та видаються юридичні документи (правові акти). Таке розуміння стадії вказує на те, що вони є самостійними частинами процесуальної діяльності. Відповідно, кожна стадія процесу вирізняється своєю специфікою.

Дещо ширше поняття стадії юридичного процесу подають Горшенев В., Комзюк А., Бевзенко В., Мельник Р. З позиції науковців стадію юридичного процесу доцільно визначити як динамічну відносно замкнуту сукупність закріплених чинним законодавством способів, методів, форм, які виражають чи визначають чітке і неухильне здійснення процедурно-процесуальних вимог, що характеризують просторово-часові аспекти процесуальної діяльності і які забезпечують логіко-функціональну послідовність здійснення конкретних дій, спрямованих на досягнення остаточного, матеріально зумовленого правового процесуального результату [19, с. 167–168; 115, с. 44; 325, с. 130]. Таке розуміння стадії вказує на те, що стадія, як елемент юридичного процесу, передбачає вчинення певних послідовних дій направлених на досягнення поставленого (бажаного) результату.

Виконання судового рішення як стадію судового процесу розглядає більшість науковців. При цьому, значна їх частина стверджує, що виконання судового рішення доцільно розглядати саме як завершальну стадію адміністративного, цивільного, господарського та кримінального процесу (Боровська І. [26, с. 120], Гук Б. [64, с. 26], Демський Е. [70, с. 406], Перепелиця А. [208, с. 15], Талан Л. [324, с. 96–97], Хотинська О. [344, с. 51], Штефан М. [375, с. 5], Якимчук С. [383, с. 83] та ін.). Так, вчена Боровська І. у дослідженні, присвяченому виконанню судових рішень в адміністративних справах щодо захисту права на безпечне життя і здоров'я довкілля, зазначає, що виконання судових рішень в адміністративному судочинстві є завершальною стадією захисту порушених прав і законних інтересів, та своєю чергою відображає ефективність здійснення правосуддя на території держави [26, с. 120]. Дана позиція автора фактично вказує на те, що виконання судового рішення є завершальною стадією судового захисту порушених прав та законних інтересів. Однак, на наш погляд, таке тлумачення досліджуваного поняття не розкриває його сутність цілком.

Як особливу нормативно встановлену процедуру або сукупність процедур окремі науковці розглядають виконання судового рішення. При цьому, вчені акцентують увагу на тому, що головною метою таких процедур є забезпечення примусового виконання судових актів, а також актів інших органів. Таке тлумачення фактично вказує на розгляд виконавчого провадження як завершальної стадії судового процесу. Однак, виконання судового рішення не завжди передбачає застосування примусу, особливо при добровільному виконанню такого рішення.

Заключною стадією судового процесу розглядають виконання судового рішення фахівці цивільного та господарського права. Зокрема, як свідчить історія у науці цивільного процесуального права в період XVIII – першої половини XIX століть багато авторів розглядали виконання як складову частину судової діяльності. В юридичній науці радянського періоду більшість учених вважали виконавче провадження заключною стадією цивільного та арбітражного процесів.

Такий підхід обґрунтовувався тим, що норми, які регулюють діяльність суду і судових виконавців з виконання судових рішень, містяться в цивільному процесуальному кодексі [324, с. 96–97].

Сучасні фахівці цивільного та господарського права також виходять з того, що виконання судового рішення є завершальною стадією саме судового процесу. Стадія виконання є останньою, заключною й обов'язковою стадією цивільного процесу. Це впливає з того, що: по-перше, тому що вона є наслідком розгляду і вирішення цивільної справи; по-друге, захист суб'єктивних цивільних прав і законних інтересів знаходить у ній своє реальне втілення; по-третє, ця стадія не переходить ні в яку іншу стадію цивільного судочинства.

Точка зору щодо виконавчого провадження як заключної стадії цивільного процесу підтримується і Хотинською О. На її думку, правовідносини, котрі виникають у виконавчому провадженні, пронизує принцип диспозитивності, який характерний для цивільних процесуальних правовідносин і передбачає, що основною рушійною силою цивільного судочинства є ініціатива осіб, які беруть участь у справі. Дане твердження знаходить своє відображення у нормі Закону України «Про виконавче провадження», яка встановила, що державний виконавець відкриває виконавче провадження за заявою стягувача (п. 1 ч. 1 ст. 26) [344, с. 51].

Як заключну стадію судового розгляду розглядають виконання судових рішень і фахівці у сфері адміністративного судочинства. Зокрема, Константий О. розглядає виконання судових рішень саме як завершальну стадію адміністративного судочинства [121, с. 461]. Аналогічну позицію висловлює й Демський Е. [70, с. 400]. Своєю чергою Тищенко М. в структурі провадження у справах про адміністративні правопорушення виокремлює виконання постанови про накладення адміністративного стягнення та розглядає його як окрему стадію [3, с. 222]. Відповідно, така позиція науковця вказує на можливість, за аналогією, поширення питання виконання інших видів судового рішення, що були прийняті в рамках інших судових проваджень.

На думку Гришко О.: «виконання судових рішень становить завершальну стадію судового розгляду, ефективність якої визначає ефективність судової системи загалом. Невиконання чи неналежне виконання судових рішень та рішень інших органів зводить нанівець систему правосуддя в країні, порушує право кожного на справедливий суд, передбачене ст. 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод» [62, с. 2]. Таке розуміння акцентує увагу на важливості виконання судового рішення саме як останньої (завершальної) стадії судового процесу.

Фактично такої ж точки зору притримується і Майданевич Г., яка виконання судових рішень пропонує розуміти як засновану на нормах матеріального і процесуального права завершальну стадію судового провадження, змістом якої є діяльність уповноважених органів, їхніх посадових осіб, покликаних забезпечити права і законні інтереси громадян, юридичних осіб та держави шляхом виконання судового рішення [159, с. 120]. У цьому випадку, автор хоч і розглядає виконання судового рішення як завершальну стадію судового процесу, однак також підкреслює, що вона охоплює діяльність уповноважених органів та їх посадових осіб. Це, на наш погляд, дещо звужує розуміння досліджуваного поняття. Адже таке трактування охоплює тільки примусове виконання судового рішення, що здійснюється уповноваженими органами, а добровільне – ні.

На відміну від вищезазначених науковців Гук Б. акцентує увагу саме на примусовому виконанні судових рішень. З позиції науковця «примусове виконання рішень – це заснована на нормах матеріального і процесуального права юридична діяльність уповноважених органів (посадових осіб) з використання заходів державного примусу» [63, с. 102]. Однак, необхідно погодитись з Француз І. який, досліджуючи питання примусового виконання судового рішення, звертає увагу на те, що за своєю сутністю виконання судових рішень відбувається в добровільному або примусовому порядку [341, с. 1].

Досліджуючи виконання судових рішень у цивільних справах Якимчук С. також розглядає виконання рішення суду як завершальну стадію цивільного судочинства, у якій рішення, що набрало законної сили, звертається до виконання

та вирішуються питання, що виникають у зв'язку із зверненням рішення до виконання та його виконанням [383, с. 83]. Таке розуміння виконання судового рішення вказує на те, що воно є однією із стадій судового процесу. Однак, в цьому випадку автор акцентує увагу на тому, що виконанням підлягають тільки ті рішення, які набрали законної сили.

Питання законної сили судового рішення уже розглядалось нами у попередніх підрозділах цього дисертаційного дослідження. Відповідно, базуючись на уже наявних висновках, можна констатувати, що властивості, якими наділяється судове рішення, яке набрало законної сили, дозволяє забезпечити реалізацію приписів які воно містить.

Цікавою для нашого дослідження є точка зору Бойко І., яка наголошує на тому, що виконання ухвал адміністративного суду не становить завершальну стадію судового процесу, оскільки при цьому не завершується вирішення адміністративної справи, а лише розв'язуються процесуальні питання розгляду справи» [23, с. 112]. У цьому випадку науковець, акцентує увагу на тому, що безпосередньо прийняття судового рішення не є завершальною стадією судового процесу. Це тільки вирішення конкретної справи по суті. Завершальною ж стадією є саме виконання такого судового рішення. Таке твердження суперечить вищенаведеним поглядам науковців та наведеним нами на їх підтримку аргументам.

Підтвердженням позиції більшості науковців є також трактування поняття «виконавчого провадження», яке подавалось у ст. 1 не чинного на сьогодні Закону України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 р. № 606 [232], де виконавче провадження розглядалось як завершальна стадія судового провадження і примусового виконання судових рішень та рішень інших органів, їх посадових осіб. У чинному Законі України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII подається фактично таке ж тлумачення [233]. Зокрема, у ст. 1 цього Закону виконавче провадження розглядається: по-перше, як вид діяльності уповноважених органів та осіб, які здійснюють примусове виконання юрисдикційних рішень, а по-друге – це чітко визначена та

регламентована діяльність, яка здійснюється в межах повноважень та визначених правових форм.

Аналіз положень вищезгаданих Законів України «Про виконавче провадження» вказує на те, що законодавець кожного разу акцентує увагу на виконавчому провадженні як конкретному правовому явищі, що має свої завдання. При цьому виконавче провадження наявне тоді, коли йдеться про суто примусове виконання судового рішення.

Крім цього, аналіз процесуального законодавства України вказує на те, що у питанні виконання судового рішення основна роль відводиться саме суду. Зокрема, згідно зі ст. 373–376 КАСУ саме суд вирішує питання про: видачу виконавчого листа, про виправлення помилки в ньому або визнання його таким, що не підлягає виконанню; про зупинення виконання судового рішення; про поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого листа до виконання [108]. Відповідно, винесенням судового рішення по конкретній справі не завершується участь суду у відновленні порушених прав, свобод та законних інтересів осіб. Забезпечення виконання судового рішення, а відповідно і відновлення порушених прав, є обов'язком суду, який він здійснює в рамках конкретної справи.

Верховний Суд так само погоджується з тим, що виконання рішення, ухваленого будь-яким судом, є складовою частиною «судового розгляду», про що неодноразово було зазначено в його постановках [223; 224]. Аналогічна думка була висловлена і Вищим адміністративним судом України. Так, Пленум ВАСУ у постанові «Про практику застосування адміністративними судами законодавства у справах з приводу рішень, дій або бездіяльності державної виконавчої служби» зазначив, що виконання рішення є невід'ємною частиною судового процесу [254].

Судова практика ВАСУ також вказує на те, що при розгляді справ про невиконання рішень з адміністративних справ виконання судового рішення розглядається як складова частина судового процесу. Так, в ухвалі по справі № К/9991/35375/11 ВАСУ дійшов такого висновку, вказавши на процедуру судового контролю у межах адміністративного судочинства, що наведена ст. 382

КАС України, зокрема, що питання про невиконання судового рішення повинно бути розв'язано шляхом ініціювання заходів судового контролю, передбачених ст. 267 КАС України (у попередній редакції), а не у спосіб пред'явлення окремого позову та вирішення спору як нового [227]. Свідченням пов'язаності процедури виконання і судового провадження також є подальша практика суду касаційної інстанції у системі судів адміністративної юрисдикції [91, с. 70; 225; 226].

Європейський суд з прав людини, здійснюючи тлумачення поняття розумного строку розгляду справи, окреслив, що початок його плину пов'язаний з надходженням до суду позовної заяви, а завершення – з виконанням рішення суду. ЄСПЛ неодноразово у своїх рішеннях зазначав, що провадження в суді та виконавче провадження є відповідно першою і другою стадією загального провадження (див. «Скордіно проти Італії» [390]), а отже виконавче провадження не має бути відокремлене від судового і ці обидва провадження мають розглядатися як цілісний процес (див. «Естіма Джордж проти Португалії» [389], «Сіка проти Словаччини» [391]). Таке тлумачення неодноразово було викладено Страсбурзьким судом також у справах проти України («Ромашов проти України» [277], «Дубенко проти України» [276], «Бакай та інші проти України» [274], «Сокур проти України» [278], «Стаднюк проти України» [279]).

Цікавим з цього питання є практика ЄСПЛ, який для цілей гарантування права на справедливий суд, закріпленого в ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [118], виконання рішення, ухваленого будь-яким судом, розцінює як складову частину «судового розгляду». Про це ЄСПЛ зазначив, зокрема, у своєму рішенні «Горнсбі проти Греції» (п. 40) наголосивши на тому, що ефективний захист сторони у судовому процесі та відновлення законності передбачають, що адміністративні органи зобов'язані виконати рішення цього суду (п. 41) [271]. Відповідно, ЄСПЛ акцентує увагу на тому, що для забезпечення захисту законних прав та інтересів особи судове рішення повинне бути виконаним.

Підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що виконання судових рішень є завершальною процесуальною стадією судового процесу, передбачає

обов'язкове вчинення діянь (дії чи бездіяльності) зобов'язальним суб'єктом в добровільному чи примусовому порядку.

Продовжуючи дослідження поняття «виконання судового рішення» необхідно зазначити, що в науковій літературі досить часто останнє розглядають як виконавче провадження. Так, Бойко І., яка наголошує на тому, що розглядаючи виконання судового рішення як виконавче провадження, останнє, згідно із Законом України «Про виконавче провадження» [233], становить певну сукупність дій. При цьому, науковець наголошує, що таке поєднання цих понять є тільки у випадку примусового виконання судового рішення. Адже при добровільному виконанні судового рішення не залучаються спеціально уповноважені суб'єкти і, відповідно, не відкривається (здійснюється) виконавче провадження [23, с. 112].

Зеленов А., частково поділяючи позицію та Бойко І., також наголошує на спорідненості «виконавче провадження» та «виконання судового рішення» понять. Однак, на думку науковця, ця спорідненість не означає тотожності змісту окреслених термінів. На думку автора, останнє ширше за змістом, оскільки охоплює й добровільний спосіб виконання. Примусове виконання судового рішення відбувається у формі виконавчого провадження, що здійснюється державним виконавцем. Але включає й інші процесуальні дії, зокрема такі, що вчиняються судом, який не є учасником виконавчого провадження. До того ж примусове виконання судових рішень в адміністративних справах може відбуватися поза межами виконавчого провадження, за правилами, встановленими іншими законодавчими актами (не законодавством про виконавче провадження) [91, с. 70–71].

На цьому ж наголошують і Комаров В., Баранкова В., Бігун В. та інші науковці. На їх думку виконавче провадження характеризується тим, що воно може бути порушено і не у зв'язку із судовим розглядом справи, оскільки закон доручає органам виконання виконувати і акти інших органів (адміністративних органів, нотаріату, третейських судів та ін.). Виконавче провадження забезпечує досягнення матеріально-правової мети судової та несудової юрисдикційної

діяльності. Зв'язок виконавчого провадження з попередніми стадіями судового процесу визначається єдністю цілей, які закріплені законом для всього судочинства в цілому і полягають у захисті прав та охоронюваних законом інтересів [39, с. 8; 51].

Заслуговує на увагу і позиція Якимчук С., яка досліджуючи місце виконавчого провадження у цивільному судочинстві, акцентує увагу на тому, що у сучасних умовах концепція виконавчого провадження має виводитися з урахуванням міжнародних зобов'язань щодо імплементації п. 1 ст. 6 ЄКПЛ і захисту порушених прав у межах європейських стандартів судового захисту, тобто в контексті концепції права на справедливий судовий розгляд (права на суд). Цей пункт є принциповим, оскільки ЄСПЛ виходить з того, що належний судовий захист напряду залежить від ефективності виконавчого провадження, яке завершує цикл захисту права. І тому виконавче провадження функціонально залежне від судової влади і органічно відбиває інтереси правосуддя, яке реалізується в порядку цивільного судочинства. Крім того, єдність цивільного судочинства і виконавчого провадження визначається предметом регулювання п. 1 ст. 6 ЄКПЛ та правотлумачною практикою ЄСПЛ, і це дозволяє розглядати цивільний процес як певний правозастосовчий цикл, який поєднує розгляд справи по суті, ухвалення судових рішень та виконання судових рішень як цивілістичну процедуру, а отже, як частину судового розгляду [385, с. 12].

Аналізуючи вищенаведені позиції, а також Закон України «Про виконавче провадження» можна стверджувати, що дійсно виконавче провадження є тоді, коли йдеться про примусове виконання судового рішення, а також рішень інших уповноважених суб'єктів.

Аналіз наукової літератури вказує, що окремі науковці розглядають виконавче провадження і як самостійний вид провадження відокремлений від судової діяльності, що пов'язано зі зміною у правовому регулюванні [300]. Окремі автори, не аналізуючи правову природу виконавчого провадження (адміністративного чи цивільного), також не розглядали його як судовий процес. Так, Стефанюк В. розумів виконання судового рішення як окреме провадження,

що не входить до судового процесу [315, с. 45]. Аналогічну позицію нині займає і Коломоєць Т. [91, с. 66; 112, с. 219]. Такий підхід зумовлений особливістю правового регулювання примусового порядку виконання судових рішень, а також особливістю правового статусу суб'єктів, які його забезпечують.

Вищенаведене дозволяє зробити висновок, що виконання судового рішення перш за все направлене на забезпечення права особи на судовий захист, відновлення її порушених прав, свобод та законних інтересів. Останнє ж може відбуватись і поза межами виконавчого провадження, яке наявне тільки під час примусового виконання приписів суду.

Цікавою є також позиція деяких науковців, що висловлюються про доцільність виокремлення виконання судового рішення як окремої галузі права. Так, Педан А. висуває припущення про те, що існування комплексної галузі права за назвою «виконання судових рішень» передбачене в загальній системі права України, де конкретній сфері судочинства притаманні специфічні особливості реалізації виконавчого провадження [207, с. 131].

Таке розуміння по суті базується на теоретичному розумінні структури системи права, а також наявності певного предмета та метода правового регулювання та відповідного спеціального законодавства про виконавче провадження. Однак, на наш погляд, така теза не зовсім є аргументованою, адже не відображає правову реальність структурно-функціональної характеристики, місця і природи виконавчого провадження.

У теорії права під галуззю права розуміють об'єктивно сформовану відносно самостійну сукупність норм права, що складає якісно однорідну сферу правового регулювання суспільних відносин певного роду. Кожна галузь права має свої специфічні риси. Зокрема, необхідно погодитись з авторами підручника з теорії держави та права за редакцією Бандурки О., які чітко виділяють характерні риси, які складають неповторний галузевий режим кожної галузі права. Так, основа існування галузі права – якісна однорідність, єдність та своєрідність суспільних відносин, що складають предмет правового регулювання кожної галузі, та, відповідно, – якісна однорідність, єдність та своєрідність самого

правового регулювання галузі, її режиму. При цьому, галузь права має здатність здійснювати правове регулювання широкої сфери суспільних відносин. Водночас для кожної галузі характерний специфічний, тільки їй властивий набір юридичних засобів правового регулювання, що дозволяє не тільки поєднувати норми права в єдине ціле, додавати їм упорядкованого, системного характеру, а й відрізнити одну галузь права від іншої [327, с. 219–221].

Таке загальне розуміння галузі права та її деякі характерні риси дає нам підстави не погодитись з позицією Педан А. Адже виконання судових рішень має свої особливості в залежності від виду судочинства. Крім цього, виконання судового рішення не завжди передбачає застосування примусу, може, як ми уже зазначали вище, здійснюватись і в добровільному порядку. Останнє ж не передбачає відкриття виконавчого провадження. Також, ми не можемо виділити специфічний предмет і метод регулювання виконання судового рішення як окремої галузі права тощо.

Однак, на наш погляд, заслуговує уваги позиція деяких науковців, що наголошують на виокремленні виконання судового рішення як окремий інститут права. Так, Зеленов А. наполягає на тому, що виконання судового рішення притаманні ознаки інституту права. Зокрема, аналізуючи дане питання з позиції адміністративного судочинства, автор наводить наступні ознаки правових норм, якими регламентовано виконання судових рішень в адміністративному судовому процесі: а) регулюють однорідні суспільні відносини; б) є відносно автономним утворенням у складі адміністративного процесуального права; в) закріплені в нормах КАС України, Законі України «Про виконавче провадження» та деяких інших законодавчих актах; 4) ґрунтуються на специфічних засадах судового адміністративного процесу; 5) застосовують специфічні поняття та конструкції [91, с. 72]. Відповідно, така позиція обґрунтовується тим, що правові норми про виконання судових рішень характеризуються однорідністю і певною автономністю, а тому їх можна згрупувати в окремий інститут.

У теорії права під правовим інститутом розуміють саме відокремлену групу норм права, що врегульовують певний вид однорідних суспільних відносин [86,

с. 149]. Зокрема, Погребняк С. до основних ознак інституту права відносить: а) врегулювання певного виду однорідних суспільних відносин; б) відносну самостійність і автономність сукупності норм у складі галузі права; в) забезпечення цілісного й відносно завершеного правового регулювання певних соціальних відносин; г) наявність загальної мети, принципів, використання специфічних понять та юридичних конструкцій [86, с. 149–150].

Аналіз вищенаведених ознак крізь призму виконання судового рішення дозволяє нам стверджувати, що вони є притаманними останньому. Адже відносини, що виникають в процесі виконання судового рішення є чітко врегульованими законодавством. У залежності від справи, яка розглядається, виконання судового рішення базується на нормах відповідної галузі права. Як відносини так і норми права, які регулюють питання виконання конкретного судового рішення, мають свої особливості. Вони залежать від галузі законодавства, яке регламентує відповідні відносини, діяння, процедури тощо. Однак, попри галузеві особливості регулювання процесу виконання судового рішення, основною його метою є захист та відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, держави.

Вищенаведене дає нам підстави стверджувати про обґрунтованість розгляду виконання судового рішення як міжгалузевого інституту права.

Враховуючи висновки отримані в ході аналізу різних точок зору науковців щодо сутності та змісту виконання судового рішення пропонуємо такі його ознаки:

- є невід’ємною частиною права кожного на судовий захист;
- передбачає обов’язкове вчинення діянь зобов’язальним суб’єктом, що можуть здійснюватись як у формі дії так і бездіяльності, зобов’язальним суб’єктом;
- є завершальною процесуальною стадією судового процесу;
- направлене на забезпечення права особи на судовий захист, відновлення її порушених прав, свобод та законних інтересів;

- виконанню підлягають тільки ті судові рішення, які набрали законної сили;
- може здійснюватись в добровільному чи примусовому порядку;
- може відбуватись як в так і поза межами виконавчого провадження;
- передбачає можливість застосування до зобов'язального суб'єкта примусових заходів;
- примусове виконання судових рішень здійснюється тільки уповноваженими на те суб'єктами.

Систематизувавши наведені ознаки, що утворюють зміст виконання судового рішення, пропонуємо наступну дефініцію категорії «виконання судового рішення» – є завершальною процесуальною стадією судового процесу, передбачає обов'язкове вчинення діянь (дії чи бездіяльності) зобов'язальним суб'єктом з реалізації приписів судового рішення, що набрало законної сили, в добровільному чи примусовому порядку, з метою захисту та відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

2.2. Правова регламентація обов'язковості виконання судового рішення в Україні

Забезпечення та гарантування прав людини і громадянина не можливе без ефективного механізму розгляду справ у суді. При цьому, є необхідність не лише захисту порушеного права, але і належного виконання судового рішення. Виконання судового рішення є невід'ємним елементом права на судовий захист, є складником загального поняття доступності правосуддя, оскільки йде мова про поновлення порушених прав з боку третіх осіб чи з боку публічної влади.

Конституція України гарантує кожному право на судовий захист його прав і свобод у межах конституційного, цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства України. Судовий захист прав і свобод людини та громадянина є видом державного захисту. Тобто держава бере на себе обов'язок

захисту або поновлення наших прав відповідно до ст. 55 Конституції України [129].

Конституційне право на судовий захист закріплює й визначені законодавством гарантії ефективного поновлення в правах, якщо ті були порушені, шляхом здійснення правосуддя. Одним із дієвих засобів впливу на стан виконання судових рішень є судовий контроль, який в Україні здійснюють у порядку, визначеному Цивільним процесуальним кодексом України, Господарським процесуальним кодексом України, Кодексом адміністративного судочинства України, Законом України «Про виконавче провадження».

Отримавши статус незалежної держави у 1991 році, український законодавець недостатньо уваги приділяв питанню правового регулювання виконання судових рішень, що, звичайно, мало негативне значення для розвитку вказаного інституту. З набуттям Україною незалежності та зміною соціального та економічного курсу виникла нагальна потреба у реформуванні судової системи, яка, за прийнятою в 1991 році Концепцією, мала набути статусу самостійної гілки державної влади.

З прийняттям Конституції України 28.06.1996 р. судова система юридично набувала статусу окремої і самостійної гілки державної влади. Але, попри конституційне розв'язання питання щодо статусу судової системи, вона де-факто залишалася в стані очікування окреслених Конституцією України змін. Повільне просування реформ пояснювалось відсутністю як коштів, так і досвіду у цій важливій справі. Безумовно, уже тоді (1996–1997 рр.) юридична спільнота — теоретики і практики — були єдині у тому, що створений за радянських часів Інститут судових виконавців віджив своє і не відповідає вимогам часу, новому статусу судової влади, радикальній реформі діяльності судів [293, с. 106]. Так, 24 березня 1998 р. Верховною Радою України було ухвалено Закон України «Про державну виконавчу службу». Зазначений нормативно-правовий акт визначив основи організації та діяльності державної виконавчої служби, її завдання, правовий статус державних виконавців та їх соціальний захист. Вищенаведеним законом передбачалося, що Державна виконавча служба входить до системи

органів Міністерства юстиції України і здійснює виконання рішень судів та інших органів. Основним завданням державної виконавчої служби було своєчасне, повне та неупереджене примусове виконання рішень, передбачених законом. Практичне впровадження норм Закону України «Про державну виконавчу службу» від 24 березня 1998 р. виявило низку недоліків і вже 31 грудня 1998 р. у його текст було внесено зміни Законом України № 376-XIV, які набули чинності з 20 січня 1999 р. Заслуговує на увагу той факт, що протягом дії Закону України «Про державну виконавчу службу», аж до втрати ним чинності на підставі Закону України від 2 червня 2016 р. № 1403, вносилися численні зміни та доповнення, які носили несистемний характер і не враховували практики виконавчих проваджень, що і визначило потребу у розробці і прийнятті нового закону.

Наступним кроком законодавця було прийняття 21 квітня 1999 р. Закону України «Про виконавче провадження», який визначив новий порядок проведення виконавчих дій новоствореним органом виконання – Державною виконавчою службою. Однак, переважна більшість науковців сходилась на думці про те, що вказаний нормативно-правовий акт не відповідав тогочасним реаліям, оскільки, хоч він і визначив умови та порядок виконання рішень, однак, не міг конкретизувати діяльність державних виконавців у рамках, установлених законодавством. Як відомо, за ст. 6 Конституції України органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів, тобто у спосіб, передбачений законом. Згідно з ч. 2 ст. 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачений Конституцією та законами України [27, с. 41]. Така ситуація призвела до необхідності створення нової Інструкції про провадження виконавчих дій, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 15 грудня 1999 р. № 47/5 [96].

На жаль, доводиться констатувати, що протягом майже 10 років законодавець знову недостатньо уваги приділяв правовому регулюванню інституту примусового виконання судових рішень, адже нова Інструкція з

організації примусового виконання рішень, яка була затверджена Наказом Міністерства юстиції України 2 квітня 2012 р., до якої протягом п'яти років існування було внесено шістнадцять змін. У 2012 р. було прийнято Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [240]. Відповідно до нього, держава гарантує виконання рішення суду про стягнення коштів та зобов'язання вчинити певні дії щодо майна, боржником за яким є: державний орган, державні підприємство, установа, організація; юридична особа, примусова реалізація майна якої забороняється відповідно до законодавства (далі – юридична особа) [240].

Прийнята Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [258] визначила першочергові пріоритети та стратегічні індикатори організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України. При цьому, однією із першочергових реформ було визначено судову реформу. Відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., схваленої указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015 [319] (далі – Стратегія), метою судової реформи стало утвердження такого правопорядку, який ґрунтується на високому рівні правової культури в суспільстві, діяльності всіх суб'єктів суспільних відносин на засадах верховенства права та захисту прав і свобод людини, а в разі їх порушення – справедливого їх відновлення в розумні строки.

У Стратегії чітко зазначається, що система виконання судових рішень та рішень інших органів є суміжним правовим інститутом судочинства. Зокрема, у даній Стратегії передбачалось: 1) створення єдиного механізму функціонування системи органів примусового виконання рішень; 2) розвиток інституту приватних виконавців через поступове створення системи самоврядування, механізму допуску до професії; 3) забезпечення рівноцінної конкуренції між державними та приватними виконавцями судових рішень; дотримання балансу повноважень приватних і державних виконавців; 4) перегляд механізму визначення винагороди виконавців з метою стимулювання зростання рівня реального виконання судових рішень; 5) впровадження якісної системи постійної підготовки і підвищення

кваліфікації виконавців відповідно до чітко визначених і належно систематизованих цілей і завдань, перегляд вимог до виконавців; вдосконалення етичних і дисциплінарних правил щодо виконавців; 6) зниження формалізації, оптимізація стадій виконавчого провадження та строків проведення виконавчих дій; 7) досягнення справедливого балансу інтересів між захистом прав стягувачів і боржників у тому числі через надання виконавцям практичного доступу до активів боржників і водночас забезпечення гарантій від зловживань; 8) посилення управління інформаційними системами для кращого надання виконавцями послуг електронного правосуддя [257].

Однак їх основні засади в Основному Законі України так і не знайшли своє закріплення.

Прийнята 11 червня 2021 року нова Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки [320] у п. 2 чітко сформулювала її основні завдання: окреслення кола проблем щодо законодавства про судоустрій, статус суддів, судочинство та інститути правосуддя; визначення напрямів удосконалення положень Конституції та законів України, першочергових заходів з модернізації судоустрою, статусу суддів, судочинства та інститутів правосуддя; забезпечення координованості та збалансованості процесу удосконалення з урахуванням подальшої гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу; підвищення ефективності організації судової влади та інститутів правосуддя, зміцнення довіри до них суспільства.

При цьому, однією з проблем, яка зумовлює необхідність удосконалення організації функціонування судової влади та здійснення правосуддя названо саме «неналежне виконання судових рішень, неефективність механізмів судового контролю за виконанням судових рішень» (п. 3) [320].

Попри конституційне закріплення обов'язковості виконання судового рішення на практиці це не означає, що відповідне рішення буде виконано своєчасно (у розумні строки), належним чином (у спосіб, визначений судом) та в повному обсязі (у точній відповідності до приписів мотивувальної та

резолютивної частин рішення) [15, с. 202]. На жаль, в Україні актуальною залишається проблема невиконання судових рішень, зокрема, у тих справах, де боржником виступає держава. Про це зазначається в багатьох публікаціях та статистичних дослідженнях [89, с. 8]. Так, за інформацією, отриманою у результаті моніторингу причин невиконання судових рішень у справах, в яких боржником виступає держава, на початок 2020 року не виконано судових рішень приблизно на суму 500 млрд грн [169; 209].

Вищенаведене вказує на те, що до сьогодні існує ряд питань щодо забезпечення належного виконання судових рішень. Перш за все, ефективність виконання судових рішень, як вагомого елементу забезпечення прав, свобод, інтересів осіб, залежить від якісної правової регламентації цього процесу. Складність цього питання полягає перш за все в тому, що законодавство, яким регулюється організація та здійснення виконання судових рішень, містить правові норми різноманітної галузевої належності. Відповідно, питання ефективності правової регламентації виконання судових рішень потребує комплексного аналізу галузевого законодавства України.

Відповідно до чинного законодавства України питання належного виконання судових рішень покладається на досить широке коло суб'єктів (главу держави, парламент, уряд та інші органи виконавчої влади, суддів, державних та приватних виконавців тощо). Особлива відповідальність у цій сфері покладається на суддів, прокурорів, державних та приватних виконавців. Адже саме вони, відповідно до чинного законодавства України, безпосередньо вживають заходи щодо справедливої сатисфакції, відновлення попереднього юридичного статусу. Ефективність їх діяльності залежить від багатьох факторів: наявність необхідних нормативно-правових актів та їх взаємоузгодженість, наявність відповідних коштів на виплати за судовими рішеннями, своєчасність документального оформлення, належна кваліфікація посадових осіб [139, с. 291].

Сьогодні, обов'язковість виконання судового рішення закріплено у ст. 129-1 Конституції України [129], яку було доповнено Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [236]. Зокрема, згідно ст. 129-1

Конституції України суд ухвалює рішення іменем України; судові рішення є обов'язковим до виконання; держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку; контроль за виконанням судового рішення здійснює суд [129]. Дане положення Основного закону держави є важливим, адже виконання судових рішень є логічним завершенням судового процесу.

Внесенні Законом № 1401-VIII від 2 червня 2016 р. зміни до Конституції України щодо правосуддя зумовили появу нових підходів до застосування принципу обов'язковості виконання судового рішення, зокрема, під час вирішення публічно-правових спорів [236]. Зокрема, однією з новел конституційної реформи у сфері правосуддя стало те, що повноваження щодо здійснення контролю за виконанням судового рішення тепер має суд. Так, забезпечення виконання судових рішень в публічно-правових спорах покладається, зокрема і на адміністративні суди, які сприяють реалізації конституційної засади щодо обов'язковості судового рішення.

В цілому, концептуальні засади здійснення правосуддя в Україні містяться у Розділі VIII Конституції України [129]. Зокрема, цей розділ містить положення щодо правового статусу прокуратури та адвокатури. Аналіз цього розділу свідчить про відсутність у ньому положень, що стосуються інституту виконання судових рішень, що на наш погляд, є суттєвою прогалиною.

Необхідно погодитись з Крупною Л., яка досліджуючи систему виконавчого провадження в Україні, наголошує на необхідності удосконалення законодавства з питань виконання судових рішень, зокрема і шляхом передбачення в Основному законі держави норми, що закріплювала основні засади інституту виконання судового рішення [150, с. 17–18]. Зокрема, на наш погляд, такими засадами повинні виступати: верховенство права; законність; справедливість, неупередженість та об'єктивність; розумність строків провадження; забезпечення права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних виконавців, приватних виконавців.

Вищезазначені конституційні положення знайшли своє відображення у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [260]. Цей Закон встановлює

гласність та відкритість судового процесу, тобто судові рішення та судові засідання є відкритими, крім випадків, установлених законом; будь-яка особа має право на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом (ст. 11 Закону). Також закріплюється положення, яке передбачає, що судові рішення, яким закінчується розгляд справи в суді, ухвалюється іменем України (ч. 1 ст. 13). Регламентовано, що судові рішення, які набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Обов'язковість урахування (преюдиційність) судових рішень для інших судів визначається законом (ч. 2 ст. 13). Відповідно, судові рішення є обов'язковими для усіх органів публічної влади, в тому числі і судів, а також фізичних та юридичних осіб. При цьому, встановлюється відповідальність за їх невиконання (ч. 4 ст. 13) [260].

Заслуговує на увагу і положення ч. 5–6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка передбачає обов'язковість для всіх суб'єктів владних повноважень, а також судами застосовувати норми права, викладені у постановах Верховного Суду [260].

Як свідчать офіційні дані Міністерства юстиції України із загальної кількості виконавчих проваджень, що перебували на примусовому виконанні завершено, тобто відпрацьовано та закрито відповідно до закону у: 2019 році з 2 404 070 виконавчих проваджень фактично виконано 1 131 469 (47 % від проваджень, що перебували на виконанні); 2020 році з 2 817 648 виконавчих проваджень фактично виконано 1 516 700 (53,8% від проваджень, що перебували на виконанні). Аналіз вищенаведених статистичних даних вказує на те, що фактично виконується близько половини виконавчих проваджень. Причин такого становища багато: неплатоспроможність, мораторії, недостатність бюджетного фінансування тощо. Зокрема, згідно з інформацією Казначейства, станом на вересень 2021 р. обліковуються 78 169 судових рішень, які підлягають виконанню, за якими стягнення з держави підлягає 6 187 138 999, 69 гривень

[345]. Такі цифри, безперечно, вказують на економічні причини, які зумовлюють невиконання чи затягування виконання судових рішень. Відповідно, неможливість належного виконання судових рішень вбачається в прогалинах на законодавчому рівні, а саме у відсутності закріплення механізму його виконання через Державний бюджет.

У Законі України «Про судоустрій і статус суддів» окрему увагу приділено і виконанню рішень міжнародних судів. Зокрема, ч. 8 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» встановлює, що судові рішення інших держав, рішення міжнародних арбітражів, рішення міжнародних судових установ та аналогічні рішення інших міжнародних організацій щодо вирішення спорів є обов'язковими до виконання на території України за умов, визначених законом, а також відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [260]. Дане положення відповідає ст. 9 Конституції України [129] і фактично передбачає можливість визнання і виконання в Україні рішень іноземних судів у справах, що виникають з цивільних, трудових, сімейних та господарських правовідносин, вироки іноземних судів у кримінальних виробництвах в частині, що стосується відшкодування шкоди та заподіяних збитків, а також рішення іноземних арбітражів та інших органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних і господарських справ, що набрали законної сили. Таке визнання та виконання буде мати місце, якщо це передбачено міжнародним договором України або за принципом взаємності у відносинах з іноземною державою, рішення суду якої має виконуватися в Україні.

Важливим кроком у розвитку інституту виконання судового рішення стало прийняття Закону України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 р. [233]. Цей Закон чітко регламентує вимоги, строки виконавчого провадження, визначає правовий статус його учасників, особливості виконання рішень майнового та немайнового характеру, відповідальність тощо. Зокрема, ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 р. визначає засади виконавчого провадження: 1) верховенства права; 2) обов'язковості виконання рішень; 3) законності; 4) диспозитивності; 5) справедливості,

неупередженості та об'єктивності; 6) гласності та відкритості виконавчого провадження; 7) розумності строків виконавчого провадження; 8) співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями; 9) забезпечення права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних виконавців, приватних виконавців [233]. Дані засадничі принципи стали основою діяльності органів державної виконавчої служби та приватних виконавців.

Заслуговує на увагу і ст. 3 вищезазначеного Закону у якій подається перелік рішень, що підлягають примусовому виконанню. До таких рішень, зокрема, відносяться і різні види судових рішень: виконавчих листів та наказів, що видаються судами у передбачених законом випадках на підставі судових рішень, рішень третейського суду, рішень міжнародного комерційного арбітражу, рішень іноземних судів та на інших підставах, визначених законом або міжнародним договором України; судові накази; рішень ЄСПЛ з урахуванням особливостей, передбачених Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», а також рішень інших міжнародних юрисдикційних органів у випадках, передбачених міжнародним договором України [233].

Вказаний нормативно-правовий акт містить багато новел. Зокрема, законодавчою новелою у сфері виконання судових рішень є запровадження інституту приватних виконавців, що за своїм статусом є суб'єктом незалежної професійної діяльності. Зокрема, примусове виконання судових рішень покладається не тільки на органи державної виконавчої служби (державних виконавців), але й на приватних виконавців, правовий статус та організація діяльності яких встановлюються Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» (ч. 1 ст. 5 закону). Відповідно, в Україні формується комбінована (змішана) система виконання рішень юрисдикційних органів, яка передбачає поєднання діяльності державної виконавчої служби та приватних виконавців.

Аналіз Закону України «Про виконавче провадження» вказує, що законодавець визначає заходи примусового виконання рішень: 1) звернення

стягнення на кошти, цінні папери, інше майно (майнові права), корпоративні права, майнові права інтелектуальної власності, об'єкти інтелектуальної, творчої діяльності, інше майно (майнові права) боржника, у тому числі якщо вони перебувають в інших осіб або належать боржникові від інших осіб, або боржник володіє ними спільно з іншими особами; 2) звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інший дохід боржника; 3) вилучення в боржника і передача стягувачу предметів, зазначених у рішенні; 4) заборона боржнику розпоряджатися та/або користуватися майном, яке належить йому на праві власності, у тому числі коштами, або встановлення боржнику обов'язку користуватися таким майном на умовах, визначених виконавцем; 5) інші заходи примусового характеру, передбачені цим Законом (ст. 10) [233].

Безперечно, використання таких заходів примусу при виконанні рішень є вимушеною необхідністю, що проводиться з метою підтримання стабільності в суспільстві шляхом безумовного дотримання певного порядку у суспільних взаємовідносинах. Заходи примусового виконання рішень покликані забезпечити суворе дотримання конституційних прав людини і громадянина, а також інтересів суб'єктів виконавчого провадження. Одним із недоліків законодавства про виконавче провадження є відсутність у ньому визначеної системи заходів адміністративного примусу, які мають право застосовувати державний чи приватний виконавець при виконанні покладених на них завдань [107, с. 160]. На цю обставину неодноразово зверталася увага науковців, деякі з них пропонували об'єднати та закріпити на законодавчому рівні всі заходи примусового характеру, що застосовуються при виконанні рішень, розділивши їх на дві групи: заходи майнового та немайнового характеру [131]. Так, зокрема, Чумак О. пропонує до групи заходів майнового характеру віднести всі види звернення стягнень на кошти, рухоме та нерухоме майно, періодичні виплати (заробітну плату, пенсії, стипендії тощо), вилучення у боржника та передачу стягувачу певних предметів, відповідно до рішення; до групи заходів немайнового характеру віднести: відібрання дитини, поновлення на роботі, примусове виселення та вселення, здійснення конкретних дій, або утримання від

них, зазначених у рішенні, яке підлягає виконанню у примусовому порядку [363]. Однак, попри те, що на законодавчому рівні визначено коло осіб, уповноважених на виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб), а також закріплені заходи примусового виконання таких рішень та інструкцію з порядку їх виконання, сьогодні в Україні спостерігається ситуація, коли здебільшого вони виконуються частково або й взагалі не виконуються.

Поряд з примусовим виконанням судових рішень Законом України «Про виконавче провадження» встановлюється добровільне виконання судового рішення. Необхідно зазначити, що якщо Законом України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 р. № 606 [232] був передбачений строк для самостійного виконання рішення – до 7 днів з моменту винесення постанови, то Законом України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 р. № 1404 [233] такого порядку не передбачено. Зокрема, ч. 6. ст. 26 цього Закону встановлюється, що за рішеннями немайнового характеру виконавець, у постанові про відкриття виконавчого провадження, зазначає про необхідність виконання боржником рішення протягом 10 робочих днів (крім рішень, що підлягають негайному виконанню). Відповідно, добровільне виконання виконавчого документа після відкриття виконавчого провадження вважається таким, що виконано в примусовому порядку з подальшим стягненням виконавчого збору.

Необхідно також зазначити, що однією з умов добровільного виконання судового рішення є відсутність перешкод для його виконання. Зокрема, до таких перешкод, можна віднести відсутність коштів на рахунках Державної казначейської служби України для безспірного списання коштів на виконання судового рішення. Однак, досить часто органи Казначейства, не виконуючи судові рішення, як правило, мотивують свої дії тим, що виконавчі документи виконуються у порядку черговості їх надходження [91, с. 91]. Проте така мотивація є недопустимою. На цьому неодноразово наголошував і ЄСПЛ. Зокрема, у своєму рішенні у справі «Кечко проти України» від 8 листопада 2015 р. він позицію, що реалізація особою права на отримання бюджетних коштів за судовим рішенням не може ставитися в залежність від бюджетних асигнувань

[273]. В іншому своєму рішенні ЄСПЛ зауважив, що «...він вже відхиляв подібні твердження Уряду у справах, в яких невиконання рішень, винесених проти державних органів, було зумовлене не тим, що державні виконавці виконували свої обов'язки неналежним чином, а тим, що державою не було вжито відповідних бюджетних та законодавчих заходів» [272].

З початком бойових дій в Україні діяльність багатьох приватних та державних підприємств, установ, організацій була призупинена на окупованих територіях й на територіях, де відбуваються активні бойові дії. Крім цього, виникла необхідність врегулювання окремих аспектів виконавчого провадження. З цією метою законодавець вніс зміни в чинне законодавство. Зокрема, було прийнято Закон України «Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження», який прийнято 15 березня 2022 р. та який набув чинності 26 березня 2022 р. [239]. Цей Закон доповнив Розділ XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» пунктом 10-2 такого змісту: «10-2. До набрання чинності законом щодо врегулювання відносин за участю осіб, пов'язаних з державою-агресором, зупиняється вчинення виконавчих дій, забороняється заміна стягувачів у виконавчих діях, стягувачами за якими є Російська Федерація або такі особи: громадяни Російської Федерації; юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства Російської Федерації; юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства, відмінного від законодавства України, серед кінцевих бенефіціарних власників, членів або учасників (акціонерів) яких є Російська Федерація, громадянин Російської Федерації або юридична особа, створена та зареєстрована відповідно до законодавства Російської Федерації» [239].

Крім цього, забороняється відкриття виконавчих проваджень та вжиття заходів примусового виконання рішень на території адміністративно-територіальних одиниць, які тимчасово окуповані внаслідок військової агресії Російської Федерації, у період такої окупації. Слід зазначити, що зміни прописані у цьому Законі досить чіткі й не потребують особливих пояснень. Однак, є

особливість щодо дії цього Закону у часі. Частина змін діє до набрання чинності законом щодо врегулювання відносин за участю осіб, пов'язаних з державою-агресором, а інші зміни – на період до припинення або скасування воєнного стану на території України.

Цілком логічним кроком законодавця було прийняття Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 2 червня 2016 р. [253]. У ст. 4 цього Закону визначаються принципи діяльності органів державної виконавчої служби та приватних виконавців: 1) верховенства права; 2) законності; 3) незалежності; 4) справедливості, неупередженості та об'єктивності; 5) обов'язковості виконання рішень; 6) диспозитивності; 7) гласності та відкритості виконавчого провадження та його фіксування технічними засобами; 8) розумності строків виконавчого провадження; 9) співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями. Їх аналіз свідчить, що вони фактично віддзеркалюють основні засади виконавчого провадження визначених у ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження» [233]. З цього приводу доцільно погодитись з Кулавою М., яка наголошує на тому, що принципи діяльності органів виконавчої системи України, приватних виконавців відіграють важливу роль як теоретичні підвалини, фундамент діяльності державних і приватних виконавців, обумовлює ефективність і дієвість цієї системи. Разом із тим спостерігається неоднаковий перелік принципів у «споріднених» нормативних актах, та навіть використання різних термінів, а саме «принципи» і «засади» [153, с. 78]. Також виникає питання щодо доцільності їх окремого виділення у різних законодавчих актах. Ці загальні засади (верховенство права; законність; обов'язковості виконання рішень; диспозитивності; гласності та відкритості виконавчого провадження та його фіксування технічними засобами), на наш погляд, повинні бути відображені у Законі України «Про виконавче провадження», своєю чергою в Законі України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» достатньо посилатись на них. Поряд з тим, доцільно виокремити спеціальні принципи, що впливають із особливостей організації та

діяльності державної виконавчої служби та приватних виконавців. Зокрема, до спеціальних принципів їх діяльності, на наш погляд, доцільно віднести: професіоналізм; незалежність; об'єктивність; розумності строків виконавчого провадження; співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями; забезпечення конфіденційності отриманої інформації.

На відміну від Закону України «Про виконавче провадження» [233], Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 2 червня 2016 р. [253] деталізує рішення, що можуть бути передані для примусового виконання: 1) рішень про відібрання і передання дитини, встановлення побачення з нею або усунення перешкод у побаченні з дитиною; 2) рішень, за якими боржником є держава, державні органи, НБУ, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, а також юридичні особи, які повністю або частково (понад 25 %) належать державі; 3) рішень, за якими боржником є юридична особа, примусова реалізація майна якої заборонена законом; 4) рішень, за якими стягувачами є держава, державні органи; 5) рішень адміністративних судів та рішень ЄСПЛ; 6) рішень, які передбачають вчинення дій щодо майна державної чи комунальної власності; 7) рішень про виселення та вселення фізичних осіб; 8) рішень, за якими боржниками є діти або недієздатні (обмежено дієздатні) фізичні особи; 9) рішень про конфіскацію майна; 10) рішень, які не належать до компетенції органів примусового виконання (наприклад, органами доходів і зборів; банками; казначейськими установами) [253].

Значна частина Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» присвячена системі органів та посадових осіб, які уповноважені здійснювати примусове виконання судових рішень. Зокрема, згідно зі ст. 6 систему органів примусового виконання рішень становлять: 1) Міністерство юстиції України; 2) органи державної виконавчої служби (далі – ДВС), утворені Міністерством юстиції України в установленому законодавством порядку. Також цей Закон визначає повноваження та порядок призначення на посаду і звільнення з посади, кваліфікаційні вимоги до посадових осіб органів Державної виконавчої служби тощо. Зокрема, ч. 1 ст. 7

цього Закону встановлює, що державними виконавцями є: – керівники органів державної виконавчої служби, – їхні заступники, – головні державні виконавці, – старші державні виконавці, – державні виконавці органів ДВС. Вони є державними службовцями і, відповідно, на них розповсюджуються положення Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII [242] та Порядок проведення конкурсу на зайняття посад державної служби, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2016 р. № 246 [218].

Вищенаведене свідчить, що система органів примусового виконання судових рішень є досить розгалуженою. Так, відповідно до Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого Постановою КМУ від 2 липня 2014 р. № 228, Мін'юст є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб); організовує, контролює та здійснює примусове виконання рішень у випадках, передбачених законом, тощо [215].

У питанні визнання суб'єктами публічного регулювання примусового виконання судових рішень і рішень інших органів слід звернути увагу на Інструкцію з організації примусового виконання рішень, затверджену Наказом Міністерства юстиції України від 2 квітня 2012 р. № 512/5, згідно з п. 3 якого органами державної виконавчої служби є: Департамент державної виконавчої служби Міністерства юстиції України; відділ примусового виконання рішень Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України; управління забезпечення примусового виконання рішень у місті Києві Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України; відділи примусового виконання рішень у районах міста Києва управління забезпечення примусового виконання рішень у місті Києві; управління забезпечення примусового виконання рішень міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України; відділи примусового виконання рішень управлінь забезпечення примусового виконання рішень; районні, районні в містах, міські,

міськрайонні, міжрайонні відділи державної виконавчої служби відповідних міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України [94].

З моменту свого затвердження Інструкції з організації примусового виконання рішень [94] діяльність органів державної виконавчої служби та їхніх посадових осіб зазнала певних змін. Зокрема, одним із суб'єктів, які здійснюють примусове виконання судових рішень та рішень інших органів, є Департамент Державної виконавчої служби Мін'юсту (далі – Департамент), який відповідно до Положення про Департамент державної виконавчої служби Міністерства юстиції України, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 1 березня 2019 р. № 616/к, є структурним підрозділом Міністерства юстиції України. Основним завданням Департаменту є: забезпечення реалізації державної політики у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб); забезпечення своєчасного, повного і неупередженого виконання рішень у порядку, встановленому законодавством [213].

Структурним підрозділом Департаменту є відділ примусового виконання рішень Департаменту. Цьому відділу підвідомчими є рішення, за якими:

- боржниками є Апарат Верховної Ради України, Офіс Президента України, Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, Конституційний Суд України, Верховний Суд, вищі спеціалізовані суди, апеляційні суди, Офіс Генерального прокурора, обласні прокуратури, Національне антикорупційне бюро України, Вища рада правосуддя, Національний банк України, Рахункова палата...;

- сума зобов'язання становить 50 та більше мільйонів гривень чи еквівалентну суму в іноземній валюті або 25 та більше мільйонів гривень чи еквівалентну суму в іноземній валюті, якщо місцем виконання рішення є місто Київ (п. 4 розділу I Інструкції з організації примусового виконання рішень [94]).

Відповідно до Постанови КМУ «Деякі питання територіальних органів Міністерства юстиції» від 9 жовтня 2019 р. № 870, ліквідовано як юридичні особи публічного права територіальні органи Міністерства юстиції, однак замість них утворено міжрегіональні територіальні органи Мін'юсту [74]. Указаною Постановою КМУ замість ліквідованих 27 головних територіальних управлінь

юстиції в областях, АРК, Києві та Севастополі КМУ створено вісім міжрегіональних територіальних органів Мін'юсту. Відповідно до Типового положення про управління забезпечення примусового виконання рішень міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 20 квітня 2016 р. № 1183/5, суб'єктом, який здійснює примусове виконання судових рішень та рішень інших органів, є Управління забезпечення примусового виконання рішень міжрегіональних управлінь Мін'юсту, яке є територіальним органом державної виконавчої служби, входить до системи органів Міністерства юстиції України як структурний підрозділ міжрегіональних управлінь та є підзвітним і підконтрольним Департаменту ДВС Мін'юсту [333].

Безпосереднє здійснення примусового виконання рішень покладено на відділи державної виконавчої служби міжрегіональних управлінь Мін'юсту, які входять до системи органів Мін'юсту, є структурними підрозділами та підпорядковуються міжрегіональним управлінням Мін'юсту через відповідні управління забезпечення примусового виконання рішень міжрегіональних управлінь Мін'юсту і діють відповідно до Типового положення про відділ державної виконавчої служби міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України № 1336/5 від 7 квітня 2020 р. [332]. Дані відділи уповноважені виконувати рішення, за якими:

- боржниками є територіальні органи центральних органів виконавчої влади та їх структурні підрозділи, місцеві суди, міські, районні або селищні ради чи районні державні адміністрації та їх структурні підрозділи, окружні прокуратури, інші територіальні підрозділи органів державної влади та їх посадові особи;
- сума зобов'язання становить від 25 до 50 мільйонів гривень або еквівалентну суму в іноземній валюті (п. 4 розділу I Інструкції з організації примусового виконання рішень [94]).

Виконання рішень щодо боржників, які знаходяться на території, яка відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р.

№ 1207-VII [244] є тимчасово окупованою територією України, здійснюється відділом примусового виконання рішень управління забезпечення примусового виконання рішень у Херсонській області Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції України (п. 4 розділу I Інструкції з організації примусового виконання рішень [94]).

Ураховуючи неоднозначне ставлення громадян до виконання судових рішень, наказом Міністерства юстиції України від 16 березня 2020 р. № 971/5 «Про деякі питання функціонування органів державної виконавчої служби в офісах «Центр виконання рішень» затверджено Тимчасове положення, яке визначає особливості діяльності відділів державної виконавчої служби відповідних міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України, які беруть участь в експериментальному проєкті, на період проведення експериментального проєкту у сфері примусового виконання рішень. Цей Наказ, як справедливо наголошує Майданевич Г., покликаний забезпечити реалізацію експериментального проєкту у сфері примусового виконання рішень, що здійснюється відповідно до Проєкту реалізації експериментального проєкту у сфері примусового виконання рішення, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2018 р. № 700, яка визначає особливості діяльності органів державної виконавчої служби у Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Київській, Луганській, Львівській, Одеській, Сумській, Харківській, Хмельницькій, Чернігівській областях та м. Києві в рамках реалізації експериментального проєкту у сфері примусового виконання рішень [160, с. 88; 256].

Вищевикладене свідчить, що сьогодні суб'єктами публічного регулювання примусове виконання судових рішень і рішень інших органів є Центри виконання рішень, окрім того, в областях України та м. Києві до складу Управління входять відділи примусового виконання.

Не менш важливі функції та завдання у Законі України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 2 червня 2016 р. [253] покладаються на приватних виконавців. Згідно зі ст. 16

цього Закону, приватним виконавцем може бути громадянин України, уповноважений державою здійснювати діяльність із примусового виконання рішень у порядку, встановленому законом, на засадах незалежної професійної діяльності [233]. Також у цьому Законі визначено правовий статус приватних виконавців, врегульовано процедури набуття та зупинення права на здійснення діяльності приватними виконавцями, визначено особливості фінансового забезпечення їхньої діяльності, а також можливості для оскарження рішень та притягнення до відповідальності приватних виконавців.

Необхідно зазначити, що запровадження інституту приватних виконавців в цілому позитивно вплинув на стан виконання судових рішень. Так, у серпні 2017 р. в Україні фактично почали діяти перші приватні виконавці. Кількісно в Україні у кінці 2017 р. було лише 55 приватних виконавців, у середині 2018 р. – 117, у кінці 2018 – 163, у середині 2019 – 197, а станом на жовтень 2019 – 205 приватних виконавців. За даними Сивокозова О., ефективність механізму примусового виконання рішень у 2017 р. становила лише 6 %. З діяльністю перших приватних виконавців частка виконаних рішень у 2018 р. сягнула 18 %. У 2018 р. приватні виконавці повернули стягувачам 795 млн грн, а в першому півріччі 2019 р. – 1,3 млрд грн [38, с. 37; 301].

Вивчення оцінки ефективності діяльності інституту приватних виконавців в Україні, проведеної в.о. керівника EU Project Pravo-Justice Еріком Сванідзе вказує, що у 2020 р. 259 приватних виконавців стягнули 4,3 млрд грн, тоді як 4411 державних виконавців – 19,2 млрд грн. У 2020 році 259 приватних виконавців стягнули 4,3 млрд грн, тоді як 4 411 державних виконавців – 19,2 млрд грн. Відповідно до відомостей Асоціації приватних виконавців України у першому півріччі 2021 р. майже 270 приватних виконавців реалізували арештованого майна на суму 1 млрд 147 млн грн. Для порівняння, за той самий період органи державної виконавчої служби, у складі яких працюють більш ніж 4500 осіб, реалізували майна на 537 млн грн [199].

Вищенаведені дані вказують на ефективну діяльність приватних виконавців. З огляду на це, необхідно погодитись з Дьордй В., який звертає увагу на непопулярність професії приватного виконавця в Україні [78, с. 283].

Аналіз Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [253] вказує на те, що при примусовому виконанні судових рішень приватні виконавці мають фактично ті самі повноваження, що і державні виконавці. Однак, приватні виконавці обмежені у праві приймати до виконання та здійснювати примусове виконання певної «чутливої для суспільства» категорії справ: рішення про відібрання і передання дитини, встановлення побачення з нею або усунення перешкоду побаченні з дитиною; рішень, за якими стягувачами є держава, державні органи; рішень адміністративних судів та рішень Європейського суду з прав людини; рішення, які передбачають вчинення дій щодо майна державної і комунальної власності; рішень про конфіскацію майна та ін.

На відміну від державних, діяльність приватного виконавця є більш оперативною, адже вони не обтяжені жодними формальними процедурами (наприклад щодо окремих процесуальних питань, державний виконавець має узгоджувати свої дії з начальником відділу, якому він підпорядковується). Крім того, приватний виконавець мотивований виключно на успішне стягнення через те, що гонорар має певний відсоток від суми стягнутих за виконавчими документами. Наразі приватні виконавці працюють за тими ж принципами, що й державні, проте самостійно фінансують свою роботу, оплачують офіс і помічників.

Створення інституту приватного виконавця не означає, що держава самоусувається від сфери виконання рішень, адже саме держава здійснює контроль та регулювання шляхом ліцензування, страхування, атестації [312]. Зокрема, особа яка виявила намір стати приватним виконавцем, перш ніж подати заяву про допуск до складання кваліфікаційного іспиту, зобов'язана пройти навчання та стажування приватного виконавця загальний строк яких не може перевищувати 3 місяці. Кваліфікаційний іспит проводиться Кваліфікаційною

комісією приватних виконавців [214] шляхом автоматизованого анонімного тестування особи, яка виявила намір здійснювати діяльність приватного виконавця. Особі, яка успішно склала кваліфікаційний іспит, Міністерство юстиції України на підставі відповідного рішення Кваліфікаційної комісії протягом 10 днів з дня складення кваліфікаційного іспиту видає посвідчення приватного виконавця [78, с. 284]. Відповідно, держава регламентує порядок набуття статусу приватного виконавця, при цьому, можна сказати, що встановлює досить жорсткі вимоги до таких осіб. Беззаперечно, такі вимоги впливають на відсутність належної популярності цієї професії.

Позитивним моментом, на наш погляд, є передбачення Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 2 червня 2016 р. [253] створення відкритого спеціалізованого Єдиного реєстру приватних виконавців. Порядок формування і ведення Єдиного реєстру приватних виконавців України визначається наказом Міністерства юстиції України від 5 серпня 2016 р. № 2431/5 [248]. Зокрема, ч. 3 розділу I цього Порядку визначає, що Єдиний реєстр приватних виконавців формується з метою: 1) ведення у повному обсязі обліку приватних виконавців, а також виданих, переоформлених посвідчень приватних виконавців; 2) реалізації відповідно до вимог законодавства принципів доступності, гласності та відкритості інформації про приватних виконавців для заінтересованих користувачів.

Необхідно зазначити, що у зв'язку із введенням на території України військового стану, згідно наказу Міністерства юстиції України «Деякі питання доступу до автоматизованої системи виконавчого провадження та Єдиного реєстру приватних виконавців України у період воєнного стану» від 4 квітня 2022 р. № 1310/5 [73], тимчасово припинено доступ до:

1) автоматизованої системи виконавчого провадження, наданий реєстраторам автоматизованої системи виконавчого провадження, визначеним п. 3 розділу I Положення про автоматизовану систему виконавчого провадження, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 5 серпня 2016 р. № 2432/5 [212];

2) Єдиного реєстру приватних виконавців України, наданий працівникам Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України, що забезпечують безпосереднє унесення відомостей до Єдиного реєстру приватних виконавців України, відповідно до п. 4 розд. II Порядку формування і ведення Єдиного реєстру приватних виконавців України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 5 серпня 2016 р. № 2431/5 [248].

Важливою особливістю аналізованого Закону є створення Дисциплінарної комісії приватних виконавців і розгалуженої системи органів самоврядування приватних виконавців на різних рівнях. Необхідно погодитись з Ківалов С., Голубєва Н., Андронов І. та іншими науковцями, що запровадження розгалуженої системи органів «самоврядування» приватних виконавців покликана забезпечувати та захищати права не тільки приватних виконавців, а й захистити сторони виконавчого провадження від недобросовісних приватних виконавців. Адже законодавцем передбачена можливість притягнення приватних виконавців до дисциплінарної відповідальності, аж до припинення права на зайняття такого роду діяльності [4, с. 193].

Дисциплінарна відповідальність приватних виконавців є одним із ключових елементів системи контролю за роботою приватних виконавців. Відповідно до ст. 129-1 Конституції України контроль за виконанням рішення суду здійснюється судом, який за своїм змістом є контролем за процесуальними діями приватних виконавців. Дане положення Основного закону України знайшло своє відображення і в Законі України «Про виконавче провадження». Зокрема, ст. 74 цього Закону визначає, що рішення, дії чи бездіяльність виконавця та посадових осіб органів державної виконавчої служби щодо виконання судового рішення можуть бути оскаржені сторонами, іншими учасниками та особами до суду, який видав виконавчий документ, у порядку, передбаченому законом [233].

Водночас контроль за організацією роботи приватного виконавця покладається на Міністерство юстиції України. Дотримання професійних стандартів, етики контролюється саморегулівною організацією приватних виконавців – Асоціацією приватних виконавців України. У разі виявлення

порушень законодавства територіальні органи контролю Міністерства юстиції надсилають матеріали до Дисциплінарної комісії приватних виконавців, яка уповноважена розглядати порушення в діяльності приватних виконавців і приймати рішення про притягнення їх до дисциплінарної відповідальності. Згідно статистичних даних за період 2018–2020 років до Мін'юсту України надійшло близько 3,5 тисяч скарг. Зокрема, за 9 місяців 2020 року – 1892 звернення, з яких 89 від стягувачів, а 1718 – від боржників. Порівняно з кількістю скарг за аналізований період щодо діяльності державних виконавців (близько 29 тисяч, з них: 2018 р. – 11753; 2019 – 10194; за дев'ять місяців 2020 р. – 6112), то кількість скарг на діяльність приватних виконавців є значно меншою [191, с. 18–19].

Необхідно зазначити, що створення Дисциплінарної комісії приватних виконавців в цілому є позитивним моментом у питанні захисту як самих приватних виконавців, так і й інших суб'єктів виконавчого провадження. Так, на засіданнях Дисциплінарної комісії приватних виконавців 21 вересня, 1 і 13 жовтня 2021 р. було розглянуто 47 подань про притягнення приватних виконавців до дисциплінарної відповідальності. Із них тільки до 9-ох приватних виконавців були застосовані дисциплінарні стягнення (1 – призупинення діяльності на 3 місяці; 7 – попередження; 2 – догана). На засіданні Дисциплінарної комісії приватних виконавців від 11 січня 2022 р. розглянуто 14 подань про притягнення приватних виконавців до дисциплінарної відповідальності, за якими прийнято такі рішення: відхилити та відмовити у застосуванні до приватних виконавців дисциплінарних стягнень за 6 поданнями; задовольнити 3 подання та застосувати до приватних виконавців дисциплінарні стягнення; відкласти розгляд 5 подань [270].

Вищезазначене вказує на застосування двох різних контролів за діяльністю приватних виконавців: судового і відомчого. Однак, аналіз вищезазначених нормативно-правових актів, дозволяє акцентувати увагу на тому, що на законодавчому рівні не врегульованими залишились питання щодо доцільності притягнення до дисциплінарної відповідальності приватного виконавця, якщо рішення чи дії останнього визнані протиправними судом.

Продовжуючи аналіз положень Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» доречно погодитись з тими науковцями, які звертають увагу на той факт, що із уведенням інституту приватних виконавців держава не самоусувається від сфери виконання рішень. Держава здійснює контроль та регулювання діяльності приватних виконавців шляхом ліцензування, страхування, їх атестації тощо [24, с. 8; 312].

Необхідно погодитись з Сайко Л. та Ляшенко В., які наголошують на тому, що до переваг впровадження в Україні інституту приватних виконавців слід віднести підвищення якості надання послуг із примусового виконання рішень, а також виведення інституту примусового виконання на якісно новий організаційно-правовий рівень, суттєве зниження бюджетних витрат на утримання виконавців, збільшення фінансових надходжень до державного бюджету, зниження корупційного складника в системі виконання [294, с. 76]. Однак, на наш погляд, сьогодні, коли в Україні відбувся перехід до комбінованої системи забезпечення виконавчого провадження, слід зосередити увагу не стільки на питаннях підпорядкованості, скільки на проблемах повноцінного вдосконалення діяльності приватних виконавців, розширення їх повноважень усе ж залишається ряд невирішених питань щодо ефективної діяльності приватних виконавців. Зокрема, доцільно на законодавчому рівні більш чітко розмежувати повноваження між приватними та державними виконавцями.

Конституційні положення щодо права на судовий захист та обов'язковості виконання судових рішень знайшли своє відображення в процесуальному законодавстві України. Так, статтею 14 Кодексу адміністративного судочинства України встановлено, що судові рішення, яким закінчується розгляд справи в адміністративному суді, ухвалюється іменем України. Судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Невиконання судового рішення тягне за собою відповідальність,

встановлену законом [108]. Це положення КАС України акцентує увагу на обов'язковому виконанні судових рішень, що набрали законної сили.

На принципі обов'язковості виконання судового рішення акцентується увага і у ст. 370 КАСУ у якій додатково закріплено, що судові рішення, яке набрало законної сили, є обов'язковим для учасників справи, для їхніх правонаступників, а також для всіх органів, підприємств, установ та організацій, посадових чи службових осіб, інших фізичних осіб і підлягає виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності, — поза її межами; невиконання судового рішення тягне за собою відповідальність, встановлену законом [108]. Дана стаття КАСУ наголошує на обов'язковості виконання судового рішення не тільки для учасників судового розгляду, але й інших суб'єктів на яких може розповсюджуватись судові рішення.

Фактично аналогічні норми містяться і у ЦПК України (ст. 18) [355], ГПК України (ст. 18) [56], КПКУ (ч. 2 ст. 21) [146], Законі України «Про Конституційний суд України» від 13.07.2017 р. № 2136-VIII (ст. 2) [250]. Так, згідно зі ст. 2 Закону України «Про Конституційний суд України» Конституційний Суд (далі – КСУ) здійснює свою діяльність на засадах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, відкритості, повного і всебічного розгляду справ, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків [250].

В цілому процесуальне законодавство України достатньо чітко визначає види, порядок ухвалення, а також строки виконання, забезпечення виконання судових рішень. Так, ст. 233 ГПК України встановлюються основні положення щодо ухвалення судових рішень: ч. 1 – «Суди ухвалюють рішення, постанови іменем України негайно після закінчення судового розгляду»; ч. 2 – «Рішення та постанови приймаються, складаються і підписуються в нарадчій кімнаті складом суду, який розглянув справу»; ч. 8 – «Усі судові рішення викладаються письмово у паперовій та електронній формах». У ч. 1 ст. 239 ГПК України встановлюється, що саме суд, який ухвалив рішення, може визначити порядок його виконання,

надати відстрочення або розстрочити виконання, вжити заходів для забезпечення його виконання, про що зазначає в рішенні [56]. Подібні норми щодо порядку ухвалення судових рішень міститься і у ст. 371 КПКУ: «1. Суд ухвалює вирок іменем України безпосередньо після закінчення судового розгляду. 2. Вирок ухвалюється в нарадчій кімнаті складом суду, який здійснював судовий розгляд. 3. У випадках, передбачених цим Кодексом, ухвала постановляється в нарадчій кімнаті складом суду, який здійснював судовий розгляд. 4. Ухвали, постановлені без виходу до нарадчої кімнати, заносяться секретарем судового засідання в журнал судового засідання. 5. Виправлення в судовому рішенні мають бути засвідчені підписами суддів того складу суду, який його ухвалив. 6. Усі судові рішення викладаються письмово у паперовій та електронній формах» [146].

Процесуальні питання щодо виконання судових рішень в процесуальному законодавстві України містяться в окремих розділах. Так, даним питання присвячено Розділ VI «Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у цивільних справах та рішень інших органів (посадових осіб) ЦПК України [355]. Зокрема, ст. 430 цього розділу ЦПК України визначає судові рішення, які підлягають негайному виконанню. Позитивним, на наш погляд, що законодавець в достатньо короткі строки вніс зміни до цієї статті ЦПК України і у п. 8 допустив можливість негайного виконання судових рішень у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, визначеній такою відповідно до законодавства [235].

Процесуальним законодавством України також закріплено механізми забезпечення виконання судових рішень, зокрема і в публічно-правових спорах. Так, аналіз положень КАСУ вказує, що даним нормативно-правовим актом визначено основні процесуальні засоби, за допомогою яких адміністративний суд забезпечує належне виконання судового рішення, яке набрало законної сили: 1) роз'яснення судового рішення (ст. 254); 2) судовий контроль за виконанням судового рішення (ст. ст. 382, 383); 3) заміна сторони виконавчого провадження (ст. 379); 4) поновлення пропущеного з поважних причин строку пред'явлення

виконавчого листа до виконання (ст. 376); 5) відстрочення чи розстрочення виконання судового рішення, зміна чи встановлення способу і порядку виконання (ст. 378); 6) зупинення виконання судових рішень лише у виключних випадках (ст. 375) тощо.

Аналізуючи вищезазначені процесуальні засоби необхідно погодитись з Берназюк Я., який наголошує на тому, що переслідуючи мету забезпечення реалізації конституційного принципу обов'язковості судових рішень, зокрема, у публічно-правових спорах, суди повинні зважено підходити до вибору процесуальних засобів такого забезпечення, щоб це не призводило до порушення основоположних засад адміністративного судочинства та щоб такі засоби не були надмірними за визначених умов та не призводили до порушення прав, гарантованих Конституцією та законами України, а також Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Це означає, що негативні наслідки недобровільного виконання судового рішення мають бути пропорційними та збалансованими, а санкції, накладені судом у зв'язку з невиконанням судового рішення, не повинні бути надмірними; при цьому мають враховуватися усі обставини, які стали причиною невиконання судового рішення, надаватися оцінка діям боржника, спрямованих на таке виконання, міру його вини тощо [15].

Необхідно звернути увагу на те, що судові рішення мають різне процесуальне значення у конкретній справі. Зазвичай примусове виконання судових рішень здійснюється в рамках окремого провадження. Це, як справедливо підкреслює Крупнова Л., свідчить про те, що в рамках примусового виконання судового рішення кожна особа розглядається як самостійна процесуальна одиниця без прив'язки до конкретних обставин, що досліджувались у судовому провадженні [149, с. 20].

Рішення суду може виконуватись у добровільному або примусовому порядку. Особа може виконати рішення суду добровільно: з моменту набрання рішенням суду законної сили; до моменту надходження виконавчого листа до державного або приватного виконавця та відкриття виконавчого провадження. У разі, якщо боржник добровільно почав виконувати судові рішення, звернення до

суду із заявою про розстрочення виконання судового рішення та його задоволення можливе як за відсутності виконавчого провадження, так і під час такого провадження (Постанова КАС ВС від 30.01.2020 № 819/150/17 (К/9901/18105/18) [228]).

Разом з тим, процесуальним законодавством визначено категорії справ, рішення в яких підлягають негайному виконанню або виконанню до набрання ними законної сили. Так, статтею 371 КАСУ встановлено, які судові рішення виконуються негайно [108]. Зокрема, негайному виконанню підлягають рішення суду у справах про: присудження виплати пенсій, інших періодичних платежів з Державного бюджету України або позабюджетних державних фондів – у межах суми стягнення за один місяць; присудження виплати заробітної плати, іншого грошового утримання у відносинах публічної служби – у межах суми стягнення за один місяць; поновлення на посаді у відносинах публічної служби; припинення повноважень посадової особи у разі порушення нею вимог щодо несумісності; уточнення списку виборців та ін. (ст. 371 КАСУ).

У ГПК України встановлюється негайне виконання, наприклад, ухвали суду про тимчасове вилучення доказів для дослідження судом, (ч. 3 ст. 134), ухвали господарського суду про забезпечення позову (ч. 1 ст. 144), які є виконавчим документом [56]. ЦПК України негайне виконання встановлюється щодо судового рішення у справі про: встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України (ч. 4 ст. 317), задоволення заяви або про відмову в її задоволенні (ч. 1 ст. 342), видачу обмежувального припису (ч. 4 ст. 350-6) та ін. [355].

Одним із важливих кроків у питанні подолання заборгованостей із виконання судових рішень стало прийняття Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [240]. Даним Законом встановлено особливості виконання рішень судів, боржниками за якими є державні органи, підприємства, установи та організації. Зокрема, встановлюється, що виконання рішень суду про стягнення коштів, боржником за якими є державний орган,

здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів. Вищезазначене вказує, що виконання рішень суду про стягнення коштів, боржником за якими є державний орган, покладається на Державну казначейську службу України.

Необхідно зазначити, що погашення заборгованості здійснюється Казначейством в межах бюджетних асигнувань, визначених законом про Державний бюджет України на відповідний рік, за бюджетною програмою для забезпечення виконання рішень суду на підставі рішень, поданих органом, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, згідно з Порядком виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 03.08.2011 р. № 845 [217].

Позитивним моментом Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [240] є те, що у разі якщо Державна казначейська служба України протягом трьох місяців не перерахувала кошти за рішенням суду про стягнення коштів, крім випадку, зазначеного в частині четвертій статті 4 цього Закону, стягувачу виплачується компенсація в розмірі трьох відсотків річних від несплаченої суми за рахунок коштів, передбачених за бюджетною програмою для забезпечення виконання рішень суду (стаття 5). Відповідно, даним Законом передбачено компенсацію за порушення строку перерахування коштів за рішенням суду про стягнення коштів з державного органу. Крім того, грошове відшкодування буде здійснюватися за спеціальною бюджетною програмою.

Заслуговує на увагу і стаття 6 Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [240] у якій визначається відповідальність та механізм відшкодування збитків, завданих державному бюджету. Так, наприклад, відповідно до частини першої цієї статті кошти, виплачені за рішенням суду про стягнення коштів згідно з цим Законом, вважаються збитками державного бюджету. Загалом введення процедури регресу є позитивним, адже відшкодування буде здійснюватися посадовою чи службовою особою державного

органу, через дії якої було сплачено кошти з Державного бюджету України. Це, на нашу думку, безумовно позитивно впливатиме як на прийняття рішень відповідними посадовими особами, так і на процес виконання судових рішень в цілому.

Сьогодні головними проблемами, що суттєво знижують дієвість механізму, передбаченого Законом України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [240], є недостатність фінансування такої категорії видатків бюджету як виконання судових рішень, що гарантовані державою, а також зміна черговості погашення заборгованості шляхом отримання судових рішень про спонукання Казначейства до виплати коштів. На відсутності у Законах про Державний бюджет України на відповідний рік належного фінансування, обмеження асигнувань, виділених для погашення заборгованості за судовими рішеннями, що підлягають примусовому виконанню неодноразово наголошувалось і у Постановах Верховного Суду (наприклад, справи №№ 804/3242/17, 466/3828/17, 820/287/18 та 803/1449/16 та ін.).

Вищезазначені питання неодноразово ставали питанням розгляду ЄСПЛ, який неодноразово зазначав, що орган державної влади не має права посилатися на відсутність коштів, виправдовуючи неможливість виконати судові рішення. Так, у своєму пілотному рішенні у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» (заява № 40450/04) [280] ЄСПЛ постановив, що Україна повинна запровадити ефективний засіб юридичного захисту або комплекс таких засобів, щоб забезпечити адекватне й достатнє відшкодування шкоди, завданої невиконанням рішень національних судів. Відповідно до пілотного рішення, за державою-відповідачем залишається право самостійно обирати заходи, необхідні для забезпечення такого відшкодування. З часу цього пілотного рішення таких заходів Україною запроваджено не було, про що свідчать численні проміжні резолюції Комітету Міністрів Ради Європи, який здійснює нагляд за виконанням державами рішень ЄСПЛ. Так, наприклад, проміжна резолюція CM/ResDH (2020) 211 від 1 жовтня 2020 р. стосується стану «виконання рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) відносно невиконання або тривалого виконання рішень

національних судів в Україні». По суті цей документ є черговою реакцією Комітету Міністрів Ради Європи (далі – КМРЕ) на відсутність суттєвого прогресу України у виконанні пілотного рішення «Юрій Миколайович Іванов проти України» (заява № 40450/04) [280] та рішення «Бурмич та інші проти України» (заява № 46852/13) [275]. У цих рішеннях ЄСПЛ зазначив, що одним із найважливіших завдань є спонукання держави-відповідача до запровадження засобу юридичного захисту для всіх потерпілих від системного порушення, а відповідальність за надання відшкодування обов'язково покладатиметься на національні органи влади.

Дані справи об'єднують у собі тисячі різних судових рішень, винесених на користь громадян, але так і не виконаних. Боржниками в цих справах виступали саме державні органи. Починаючи з 2016 р., до багатьох категорій людей, які стикнулися з невиконанням судових рішень, додалися і внутрішньо переміщені особи (ВПО). У новій резолюції КМРЕ окремим пунктом додає питання невиконання судових рішень у справах щодо поновлення пенсійних виплат ВПО. Як зазначають правозахисники, станом на червень 2019 р. в 90 % справ рішення в частині виплат заборгованості з пенсій залишалося невиконаним [116].

Проведений аналіз дозволяє констатувати, що Законом України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [240] визначено порядок примусового виконання рішень суду про стягнення коштів з державного органу, державного підприємства або іншої юридичної особи, а також про зобов'язання вчинити певні дії щодо майна державного органу або юридичної особи. Однак, на наш погляд, суттєвим недоліком цього Закону є неврегульованість у ньому порядку примусового виконання судового рішення про зобов'язання суб'єкта владних повноважень вчинити певні дії немайнового характеру.

Реаліями сьогодення є те, що найгострішою проблемою вітчизняного судочинства є саме реальне виконання судових рішень, обов'язковість та невідворотність яких є однією з головних та важливих складових, на яких ґрунтується як авторитет усієї судової влади в Україні, так і верховенство права [177, с. 189].

Важливим критерієм є достатня регламентованість і забезпечення функціонування інституту відповідальності за невиконання судового рішення зобов'язаною особою. Важливо на законодавчому рівні передбачити положення, що особа, відповідальна за виконання судового рішення, повинна нести відповідальність у тому випадку, якщо його не було належним чином виконано. Утім, процедура притягнення до відповідальності має бути чіткою, обґрунтовано регламентованою й дієвою. Погоджуємось, що залишається невирішеним питання дієвості процедури притягнення до відповідальності держави в разі невиконання судового рішення. Має бути комплексно поєднано питання про чіткість, зрозумілість виписаної у законодавстві процедури та дієвості державних органів, які повинні забезпечувати функціонування цієї процедури [175, с. 148–151]. Встановлення юридичної відповідальності є важливою гарантією забезпечення виконання судових рішень.

Необхідно зазначити, що питання відповідальності за невиконання чи неналежне виконання судового рішення регламентуються ККУ, КпАП України, ЦКУ та іншими нормативно-правовими актами. Так, згідно зі ст. 382 Кримінального кодексу України [145], встановлюється кримінальна відповідальність за умисне невиконання судового рішення. В цьому випадку законодавець невиконання судового рішення розглядає як злочин із преюдицією, під яким розуміють таке посягання, кримінальна відповідальність за які настає за умови попереднього притягнення цієї ж особи до юридичної відповідальності іншого виду (наприклад, цивільно-господарської, адміністративної, дисциплінарної) [177, с. 189].

Загалом у судовій практиці сформувалась стала правова позиція, відповідно до якої преюдиція – це обов'язковість фактів, установлених судовим рішенням, що набуло законної сили, в одній справі для суду при розгляді інших справ. Преюдиційно встановлені факти не підлягають доказуванню [220].

У судовій практиці сформульовано висновок про межі застосування преюдиції. Зокрема, зазначається, що передбачене ч. 4 ст. 78 КАС України звільнення від доказування не має абсолютного характеру і не може сприйматися

судами як неможливість спростування під час судового розгляду обставин, які зазначені в іншому судовому рішенні. Для спростування преюдиційних обставин учасник адміністративного процесу, який ці обставини заперечує, повинен подати суду належні та допустимі докази. Ці докази повинні бути оцінені судом, що розглядає справу, у загальному порядку за правилами ст. 90 КАС України [108].

Якщо суд дійде висновку про те, що обставини у справі, що розглядається, є інакшими, ніж установлені під час розгляду іншої адміністративної, цивільної чи господарської справи, то справу належить вирішити відповідно до тих обставин, які встановлені безпосередньо судом, який розглядає справу [222]. Таким чином, обставини, встановлені судовим рішенням у цивільній, господарській або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказують під час розгляду інших справ лише в тому разі, коли в них беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини, чи їх правонаступники, але в інших випадках – ці обставини встановлюються на загальних підставах [310, с. 48].

Продовжуючи аналіз ст. 382 КК України необхідно звернути увагу на те, що предметом кримінального правопорушення є не тільки рішення національних судів (ч. 1-3 ст. 382), а й рішення ЄСПЛ (ч. 4 ст. 382). Як обтяжуючу обставину положення цієї статті передбачають вчинення цього злочину спеціальним суб'єктом – службовою особою (ч. 2 ст. 382), а також особою, раніше судимою за кримінальне правопорушення, передбачене цією статтею (спеціальний рецидив) (ч. 3 ст. 382) [145]. Водночас ця стаття не містить відповідальності за невиконання судового рішення, яке підлягає негайному виконанню. Саме на цій прогалині наголошує Драган О. Зокрема, науковець пропонує внести відповідні доповнення у ч. 1 ст. 382 КК України [76, с. 60].

Доцільно наголосити на тому, що в кримінальних кодексах Республіки Молдова (ст. 320), Республіки Узбекистан (ст. 232), Латвійської Республіки (ст. 296), Литовської Республіки (ст.ст. 231, 245), Франції (ст. 314-7), Китайської Народної Республіки (ст. 313) встановлюється відповідальність за невиконання судового рішення без зазначення в диспозитивній частині норми про вступ рішення суду в законну силу. В нормах КК Грузії містяться посилення як на

судове рішення (ст. 377-2), так і на судове рішення, яке набрало законної сили (ст. 381). Вдало викладена ст. 176-2 Кримінального кодексу Естонської Республіки, в якій встановлено відповідальність за умисне невиконання звернутого до виконання вироку або рішення суду [52; 76, с. 60]. Відповідно, внесення відповідних доповнень до КК України слугуватиме вирішенню вищезазначеної прогалини.

Заслуговує на увагу ст. 185-6 КУпАП, яка передбачає відповідальність за нежиття заходів щодо окремої ухвали суду. Покарання за таке правопорушення накладається у вигляді штрафу у розмірі від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [109]. Разом з тим, сфера дії такого виду відповідальності є вкрай обмеженою. Адже коментована норма закону передбачає відповідальність за невиконання виключно окремої ухвали суду, а не будь-якого судового рішення. Очевидними є два недоліки юридичної відповідальності за ст. 185-6 КУпАП:

1) низький розмір штрафу, який не здатний ані виконати функцію покарання правопорушника, ні стати стримуючим фактором для недопущення схожих правопорушень у майбутньому;

2) обмежена сфера дії санкції, внаслідок чого велика кількість правопорушень залишається без адекватної реакції з боку держави [303, с. 39].

Положення ч. 1 ст. 382 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України) визначає, що суд, який ухвалив судове рішення в адміністративній справі, може зобов'язати суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалене судове рішення, подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення. Неподання такого звіту керівником відповідного суб'єкта владних повноважень може бути підставою для накладення на нього штрафу у сумі від двадцяти до сорока розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [108], що у грошовому еквіваленті становить від 38 420 грн до 76 840 грн (станом на лютий 2021). На думку Ради бізнес-омбудсмена, зазначений розмір штрафу є значно відчутним у порівнянні зі штрафами, які накладаються відповідно до КУпАП.

Цивільне законодавство передбачає відповідальність за невиконання судового рішення (ч. 2 ст. 18 ЦПК України [355]). Зокрема, цивільно-правова відповідальність настає: якщо особа, яку суд зобов'язав вчинити відповідні дії для усунення порушення особистого немайнового права, ухиляється від виконання судового рішення, на неї може бути накладено штраф відповідно до Цивільного процесуального кодексу України (ч. 1 ст. 279 ЦК України); за завдання шкоди невиконанням судового рішення, тобто шкода, завдана фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади або органу місцевого самоврядування (ст. 1173 ЦК України) [349], відшкодовується за загальними правилами, встановленими цивільним законодавством України.

Здійснений аналіз нормативно-правових актів, які встановлюють відповідальність за невиконання судових рішень свідчить, що заходами юридичної відповідальності за дане правопорушення є: штраф за невиконання вимог державного виконавця в рамках процедури виконавчого провадження; адміністративна санкція, передбачена ст. 185-6 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП); штраф за неподання звіту про стан виконання рішення суду; кримінальна відповідальність за ст. 382 Кримінального кодексу України (КК України). Зазначені та інші заходи юридичної відповідальності, беззаперечно, створюють відповідний механізм захисту прав громадян і юридичних осіб. Однак, на наш погляд, інститут юридичної відповідальності за невиконання судового рішення є недосконалим. Так, на підставі аналізу скарг на невиконання судових рішень Рада бізнес-омбудсмена констатує факт непоодиноких випадків уникнення відповідальності [303, с. 39–42].

На обов'язковості виконання рішень та висновків наголошується і у рішеннях КСУ та Верховного Суду. Зокрема, у Рішенні КСУ від 14 грудня 2000 р. № 15-рп/2000 КСУ встановлює, що рішення КСУ мають пряму дію і для набрання чинності не потребують підтверджень з боку будь-яких органів державної влади. Обов'язок виконання рішення КСУ є вимогою Конституції України, яка має найвищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів [138,

с. 254]. Також КСУ акцентує увагу на тому, що його рішення незалежно від того, визначено в них порядок і строки їх виконання чи ні, є обов'язковими до виконання на всій території України [285]. В цьому рішенні КСУ акцентує увагу не тільки на обов'язковості виконання його рішень, що випливає із положень ст. 151-2 Конституції України [129], але й звертає увагу на те, що такі рішення можуть містити чи не містити порядок і строки їх виконання. Як випливає із ч.1 ст. 97 Закону України «Про Конституційний Суд України» це є правом, а не обов'язком КСУ [250].

Важливе значення для регулювання питання виконання судового рішення має і рішення Верховного Суду прийняте у справі № 805/5043/15-а [221]. У цій справі Верховний Суд сформулював правовий висновок про те, що невиконання судового рішення, яке набуло законної сили, або надання йому переоцінки суперечить принципу верховенства права, складовою якого є принцип правової визначеності. Тому посилення сторони у справі в обґрунтування своєї позиції на фактичні обставини, виникнення яких стало наслідком невиконання судового рішення, яке набуло законної сили, не повинно прийматися до уваги судами [221].

Проведений аналіз правових актів, які регламентують виконання судових рішень, дозволяє констатувати, що у своїй сукупності вони встановлюють особливості правового статусу державних та приватних виконавців, порядок організації та форми їх діяльності, закріплюють правила і процедури виконавчого провадження тощо. В даній роботі ми спробували окреслити та наголосити як суто теоретичних так і практичних проблемах аналізованої проблематики. Разом з тим, залишається відкритими та неузгодженими багато питань щодо ефективного забезпечення обов'язкового виконання судових рішень.

Необхідно підкреслити той факт, що питання примусового виконання судових рішень є більш чітко регламентованими. Натомість добровільне виконання судових рішень потребує більш належного законодавчого регулювання. Ускладнює процедуру добровільного виконання судових рішень, на наш погляд, значна кількість нормативно-правових актів, які «уривчасто» регламентують ці питання. Відповідно, прийняття окремого закону, що визначив

би порядок, форми та строки добровільного виконання судового рішення як майнового так і не майнового характеру, особливо суб'єктами публічної влади, сприяло б більш добросовісному виконанню відповідних приписів, урегульованості тих проблемних питань, які потребують свого вирішення.

2.3. Зарубіжний досвід і національна практика виконання судового рішення

У кожній країні світу функціонує власний механізм виконання судових рішень з притаманними йому особливостями. Це зумовлено, зокрема, особливостями правової системи держави в цілому, так і особливостями здійснення судочинства, ролі як держави так і окремих недержавних інституцій в забезпеченні належного виконання судових рішень тощо.

В юридичній літературі представлені різноманітні точки зору, основні з яких зводяться до того, що правова система:

- це система всіх юридичних явищ, які є у певній державі або групі держав [269, с. 194];

- це комплекс взаємопов'язаних і узгоджених юридичних засобів, призначених для регулювання суспільних відносин, а також юридичних явищ, що виникають унаслідок такого регулювання [305, с. 237];

- це цілісна сукупність взаємозв'язаних правових явищ, що формуються суспільством, при необхідності опосередкованих державою, призначених особливими засобами та методами об'єднувати людей в єдиний соціум і регулювати їх відносини з метою самозбереження суспільства та його прогресивного розвитку;

- це комплекс взаємопов'язаних, взаємоузгоджених і взаємозалежних між собою правових явищ і процесів, які розвиваються системно, циклічно та послідовно, а також правових інститутів, які здійснюють управлінський вплив на суспільні відносини відповідно до чітко визначеної процедури [5, с. 135–136].

Найбільш вдалим, на наш погляд, є визначення поняття «правова система» запропоноване колективом авторів підручника «Теорія держави та права» за загальною редакцією Гусарева С., Тихомирова О. Інтегруючи різноманітні варіації визначення «правова система», з позиції авторів, правова система може бути представлена як упорядкована сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих правових явищ та юридичних процесів, об'єктивно зумовлена закономірностями та особливостями (в тому числі культурними, історичними, географічними) розвитку певного об'єднання людей (громади, суспільства, держави, етносу), яка має внутрішню цілісність, відносну самостійність і циклічність функціонування [328, с. 255–256].

При схожості національних правових систем за різними показниками (історія розвитку, структура права, спільність основного джерела права, рівень правової свідомості та правової культури суспільства тощо) держави умовно об'єднуються формуючи окрему правову сім'ю.

Не вдаючись до аналізу наявних класифікацій правових сімей, ми підтримаємо точку зору щодо виділення класичних їх різновидів: а) романо-германська; б) англосаксонська; в) соціалістична. Такий поділ відображає вплив римського права. Зокрема, романо-германська правова сім'я розглядається як результат впливу римського права. Така система є досить розповсюдженою у європейських країнах (Австрія, Бельгія, Італія, Іспанія, Німеччина, Португалія, Франція, Україна та ін.). Своєю чергою країни англосаксонської правової сім'ї не зазнали значного впливу римського права. За своїм походженням та джерелами права воно базується на судових прецедентах (Англія, Австралія, Ірландія, Канада, США та ін.). Саме судові рішення є обов'язковим для рівнозначних судових інстанцій або судових інстанцій нижчого рівня, котрі розглядають подібні справи.

Аналізуючи особливості виконання судових рішень, частково можна погодитись з Шандрук С., який вважає, що основні відмінності виконавчого провадження в країнах романо-германської та англосаксонської правової сім'ї полягають в організаційно-правових формах служб примусового виконання

рішень та ступені контролю за діяльністю судових виконавців. У багатьох державах континентальної Європи судові виконавці не перебувають на державній службі. Вони є приватними особами, які мають ліцензію на цей вид діяльності. Контроль за їх діяльністю зазвичай здійснює Міністерство юстиції та його територіальні підрозділи або регіональні (національні) палати як органи самоврядування. Своєю чергою, наприклад, у США, виконанням судових рішень займаються як державні органи, так і недержавні структури [364]. В даній країні існує модульна система примусового виконання. Виконавче провадження здійснюється на рівні кожного штату, у зв'язку з чим рішення суду, винесені в одному штаті, необхідно легалізувати в іншому. В одних штатах така легалізація здійснюється шляхом пред'явлення позову на рішення, в інших – через проходження реєстраційної процедури [163, с. 37].

У США існує досить складна система органів, які уповноважені здійснювати примусове виконання рішень. Це передусім зумовлено особливостями адміністративно-територіального устрою держави та чинної судової системи. Так, служба федеральних маршалів – підрозділ Міністерства юстиції США забезпечує виконання наказів, розпоряджень федерального суду і забезпечення виконання судових рішень, що набрали чинності [397, с. 1]. Виконання рішень судів штатів здійснює служба шерифів. Шериф має статус державного службовця. Служба судових виконавців окружної судової влади виконує окремі категорії рішень (напр., рішення про недопущення дискримінації за ознаками статі) [364, с. 4]. За боргові стягнення відповідають приватні колекторські агентства [34, с. 111–112].

У науковій літературі за видом виконавчих систем усі країни можна поділити на декілька типів. По-перше, це країни, де функціонує державна виконавча система; по-друге, країни з приватною виконавчою системою та, по-третє, країни зі змішаною системою, тобто такою, яка передбачає функціонування в її рамках як державних, так і приватних виконавців. Вибір тієї чи іншої системи у країнах зі змішаною системою залежить від категорії судових рішень, які підлягають примусовому виконанню. Тобто, наприклад, судові рішення у

цивільних справах можуть виконуватись приватними виконавцями, тоді як адміністративні рішення – лише державними [364, с. 3].

Дещо подібний поділ систем виконання судових рішень пропонує Мальцева Є. Зокрема, науковець пропонує виділяти централізовані та децентралізовані системи виконавчого провадження [168, с. 44]. Такий поділ фактично говорить про існування тільки двох систем виконання судового рішення. Перший – централізований здійснюється тільки державою, її органами та уповноваженими особами, а другий – децентралізований – передбачає мінімальну участь держави, головні функції щодо забезпечення виконання судового рішення виконують, наприклад, приватні виконавці. Однак, якщо говорити про Україну та інші держави, то виконання судових рішень можуть здійснювати як державні органи так і приватні виконавці. Відповідно, в таких країнах ми будемо говорити про змішану систему виконання судового рішення.

Державна виконавча система діє зокрема в Данії, Австрії, Італії, Німеччині, Хорватії, Фінляндії тощо, виконання судових рішень можуть здійснювати судді, судові пристави, які працюють в державних установах, та інші виконавці, перелік яких визначається законодавством. Проте у деяких країнах (зокрема, Швеції) виконання судових рішень покладається на спеціальну виконавчу службу, яка складається з працівників суду, які займають окреме становище та не є ані суддями, ані судовими приставами. Водночас в Австрії виконання судових рішень покладається на працівників суду, які не є суддями, проте мають окремі судові повноваження [310, с. 146–147].

Необхідно звернути увагу, що в деяких країнах питання виконання судових рішень, у тому числі й адміністративних, регулюється цивільним процесуальним законодавством. Наприклад, у Федеративній Республіці Німеччина (далі – Німеччина) порядок виконання рішень регламентується Книгою 8 «Виконавче провадження» Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК ФРН) у якому зазначаються загальні положення виконавчого провадження, види виконавчого провадження, звернення стягнення на грошові кошти боржника та інше майно тощо [34, с. 111; 173, с. 54]. Виконують рішення реєстратори, які діють на підставі

спеціального сертифіката, у межах того муніципального суду, на території підвідомчості якого потрібно забезпечити проведення виконавчих дій [364]. Для виконання рішення мають виконуватися такі посилання: сторона повинна мати остаточне рішення за справою; рішення має містити пункт (вказівку) про виконання; рішення з пунктом про виконання має бути вручене стороні, проти якої постановлено рішення.

Згідно з §753 ЦПК ФРН судовий виконавець виступає як компетентний виконавчий орган, якщо виконання не передається судам [358]. Відповідно до § 154 Закону про судоустрій він є службовою особою управління юстиції, а його повноваження поширюються на територію округу суду першої інстанції [184, с. 257]. Він призначається на посаду головою вищого регіонального суду та керівником окружного суду.

Виконавчим органом є також суд з виконання рішень. До його компетенції входить звернення стягнення на права боржника щодо третіх осіб і на нерухоме майно. У суді, якому підсудна справа про виконання рішення, за заходи примусового виконання відповідає пристав, який є незалежним службовцем та підкоряється лише суду. Його рішення можуть бути оскаржені шляхом направлення звернень і скарг, за якими рішення приймається суддею суду, якому підсудна справа щодо виконання рішення (§ 766 ЦПК ФРН). У деяких випадках виконавчим органом є також суд першої судової інстанції, в провадженні якого знаходиться процес [358].

У Німеччині судовий виконавець перш за все повинен усебічно сприяти добровільному і швидкому виконанню судового акту. Якщо він не виявить речей, на які може бути звернене стягнення, а боржник доведе спроможність оплатити борг у короткий строк (в межах шести місяців) по частинах, то він здійснює стягнення по частинах, якщо проти цього не заперечує кредитор. Також судовий виконавець має право за клопотанням боржника відкласти реалізацію арештованого майна на один рік, якщо боржник зобов'язується виплатити борг протягом зазначеного строку. Крім того, звернення стягнення на майно боржника взагалі не проводиться, якщо не можна очікувати, що отримана сума від реалізації

звернених до стягнення предметів перевищить витрати примусового виконання [365; 371, с. 264].

Німецьке виконавче право проводить розрізнення в першу чергу відповідно до виду вимоги, у зв'язку з якою здійснюється виконання. Так, щодо боржника може бути винесено рішення: – про видачу речі. Суд може прийняти розпорядження, що інша особа здійснює дію за рахунок особи, відносно якої винесено рішення. У випадку дій, які можуть бути здійснені тільки особисто, або при утриманні від дій особа, проти якої винесено рішення, може бути примушена до цього за допомогою грошового штрафу або примусового затримання з метою примушення до виконання зобов'язання; – про сплату грошей [373, с. 20]. Відповідно, залежно від особливостей питань, що стали предметом судового провадження, виконання судового рішення може бути покладено і на іншу особу. Однак не завжди.

Виконання адміністративних актів, які не стосуються грошових вимог, передбачено §§6–18 Закону про виконання адміністративних рішень. До них відносяться адміністративні акти, що встановлюють видачу речі, вчинення дії або утримання від неї. Заходами примусу в такому випадку виступають заміна виконання, адміністративний штраф, а також прямий примус. Якщо неможливо застосувати адміністративний штраф (наприклад, у зобов'язаної особи відсутнє майно), то в цьому випадку також використовується заміна виконання: замість адміністративного штрафу – утримання особи під вартою [392, с. 124].

Водночас § 758 ЦПК ФРН закріплює повноваження судового виконавця на проведення обшуку і застосування сили. Так, судовий виконавець має право на обшук житла та сховищ боржника, якщо цього вимагає ціль виконання; він має право відкривати зачинені домашні двері, двері кімнат та сховищ; він, якщо стикається з опором, має право на застосування сили і може з цією метою просити про підтримку виконавчих органів поліції [373, с. 21].

Вищенаведені положення законодавства вказують на те, що повноваження судових виконавців у Німеччині є дещо ширшими, ніж в Україні. Також активна

участь судів у процедурі виконання рішень характеризується детальною регламентацією їх участі у виконавчих діях.

Цікавим також є питання щодо винесення часткового рішення. Зокрема, у німецькому Положенні про адміністративні суди відповідником української постанови щодо частини позовних вимог є два інститути — часткове рішення і проміжне рішення. Згідно з §110 Положення, якщо хоча б частина предмета спору визріла для прийняття рішення, то суд може ухвалити часткове рішення по суті справи. Відповідно до §111, якщо у позові про примушення відповідача до здійснення певної дії спірною є вимога щодо підстави та суми, то суд може спочатку ухвалити проміжне рішення щодо підстав й у разі визнання вимоги обґрунтованою він постановляє, що треба розглянути спір стосовно суми [196; 343].

Заслужують на увагу і питання щодо відповідальності особи за невиконання судового рішення у Німеччині. Так, ст. 288 розділу XXV «Карана користь» Кримінального кодексу ФРН передбачає позбавлення волі на строк до двох років або грошовий штраф особам, які відчужують частину власного майна або виключають можливість доступу до нього з наміром перешкодити примусовому виконавчому провадженню [181, с. 156]. Безперечно, доведення наміру перешкодити примусовому виконавчому провадженню, є досить кропітким. Однак, така практика заслуговує на увагу і може бути запроваджена в українському законодавстві.

Суто державна система примусового виконання існує і у Швеції. Зокрема, відповідно до законодавства цієї країни державним органом, до повноважень якого віднесено примусове виконання рішень, є суд, що розташований за місцем проживання або перебування боржника, а також місцем знаходження нерухомого майна. Наявні судові виконавці при судах виконують судові рішення та мають статус державних службовців. Цікавим є той факт, що стягував може подати заяву про примусове виконання в усній формі [34, с. 110]. Це говорить про рівень довіри до судових органів та суддів.

Ще однією особливістю Швеції, на відміну від багатьох країн, є наявність Виконавчого кодексу, який розділяє із примусового виконання рішень прилюдного та приватного характеру. До прилюдного характеру відносяться справи про стягнення штрафів, податків, мита тощо [322, с. 83]

Судова система Італії поділяється на дві гілки: загальні суди (цивільні та кримінальні справи) і спеціальні суди (адміністративна юстиція). Адміністративна юстиція утворює самостійну систему на чолі з Державною радою, яка є одночасно і консультативним, і судовим органом. Рада контролює законність актів уряду та міністерств і розглядає апеляційні скарги на рішення нижчих обласних адміністративних трибуналів [216, с. 28].

Примусове виконання не є відокремленим від судочинства. Істотними повноваженнями у виконавчому провадженні, крім судових виконавців, наділені судді. Фактично повноваження судових виконавців і порядок здійснення ними виконавчих дій визначено у відповідному розділі Цивільного процесуального кодексу Італії [371].

Особливістю виконання судового рішення в адміністративних справах в Італії є те, що суддя компетентний призначити спеціального відповідального за виконання судового рішення комісара, в тому числі з числа приватно-практикуючих юристів або державних службовців (за його вибором) [123, с. 353].

Підтримуємо думку, що найбільш важливе значення для удосконалення вітчизняного законодавства, що регулює виконання судових рішень в адміністративних справах, має досвід Італії щодо посилення активної ролі суду у цьому процесі, зокрема, закріплення права суду призначити спеціального відповідального суб'єкта за виконання судового рішення [310, с. 154].

Проведений аналіз особливостей виконання судових рішень в країнах з централізованою системою виконавчого провадження, можна сказати, що безпосереднє виконання таких рішень, особливо коли мова йде про примусовий порядок виконання, здебільшого покладається на самостійний орган державної влади. Для таких систем притаманна наявність чіткого механізму правового

регулювання процесу виконання судових актів, які зазвичай встановлюються федеральним законодавством.

У країнах з приватною (децентралізованою) системою, таких як Угорщина, Словаччина, Румунія, Естонія, Латвія, Литва, Нідерланди тощо, виконання судових рішень покладається зазвичай на приватних виконавців [386, с. 185]. Цікавою для аналізу такого різновиду систем виконання судових рішень, крім США про яку ми уже зазначали вище, є система яка діє у Французькій Республіці. Вона свого роду є унікальною. Сьогодні говорять про формування саме французької моделі виконавчих органів. Дана модель покладена в основу систем виконання багатьох держав Східної Європи і країн Балтії: Польщі, Угорщини, Словаччини, Литви та ін. [168, с. 47]. Її особливістю є те, що виконавче провадження реалізується не тільки судовими виконавцями, а й генеральними прокурорами, прокурорами, командирами й офіцерами поліції. Зокрема, у 2015 р. у Франції була проведена реформа у сфері примусового виконання. Так, зокрема, здійснено розширення округів, де можуть працювати судові виконавці, скасовано окремі територіальні обмеження по компетенції, а також об'єднано приватних виконавців з комісарами публічних аукціонів. Виконавці можуть викупувати контори в інших округах, якщо є така можливість [168].

На сьогодні судові виконавці у Франції поєднують статус державного службовця та приватного підприємця. Зокрема, їх правовий статус визначається Ордонансом № 45-2592 від 2 листопада 1945 р. (зі змінами 30 серпня 2017 р.) та поєднує в собі ознаки державного службовця та приватного підприємця. Стаття 4 Ордонансу закріплює, що будь-яка особа, що відповідає вимогам щодо громадянства, придатності до виконання обов'язків, доброчесності, наявності відповідного досвіду та страхування, призначається Міністром юстиції на посаду судового виконавця на територіях, де створення посад судових виконавців виглядає корисним для ефективного надання адміністративних послуг. Судовий виконавець Франції має бути юристом з вищою освітою, пройти дворічне стажування в конторі судового виконавця, що практикує, та скласти державні іспити [304, с. 82], а також скласти кваліфікаційний іспит тривалістю 2 дні, який

складається з усної та письмової частин і проходить у Національній процесуальній школі. Судові виконавці не можуть здійснювати свої професійні обов'язки щодо власних родичів, а також до родичів чоловіка/дружини за прямою та бічною лінією до шостого ступеня спорідненості; у протилежному випадку вони втратять повноваження на таку діяльність. За невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків судові виконавці несуть відповідальність перед Регіональною палатою судових виконавців та органами міністерства юстиції Франції [173, с. 53]. Оскільки судовий виконавець несе персональну відповідальність за спричинені ним збитки, спільнота судових виконавців страхує власні ризики, а страхові премії розподіляються всередині спільноти виконавців.

Судовий виконавець має монополію на виконання судового рішення, вручення повісток, повідомлень, складення актів і протоколів, проведення публічних торгів рухомого майна. Він бере участь у судових засіданнях, де забезпечує підтримання порядку, може надавати юридичні консультації [364].

Стаття 1 Ордонансу № 45-2592 від 2 листопада 1945 р. визначає, що тільки судові виконавці уповноважені вручати акти та повістки, передавати повідомлення відповідно до законів і підзаконних актів, якщо спосіб передачі повідомлень не вказано, а також приводити до виконання рішення судових органів, так само як і актів або розпоряджень, обов'язкових до виконання. З наведеного вище бачимо, що судовий виконавець у Франції виконує функції на зразок судового розпорядника в Україні. Таким чином, він є більш наближеною до суду особою у порівнянні з державним виконавцем України [371, с. 263].

Заслуговує на увагу також те, що судовий виконавець, здійснюючи власні повноваження, може діяти одноособово або вступити до об'єднання судових виконавців [372]. Такий досвід, на наш погляд є корисним для нашої держави. Адже об'єднання приватних виконавців, створення таких компаній дозволить більш оперативно та якісно виконувати судові рішення. Крім цього, сама ж компанія, переживаючи за свою репутацію, буде зацікавлена в результативності діяльності приватного виконавця, здійснюватиме належний контроль за виконавчими провадженнями.

Говорячи про організаційну структуру органів виконання рішень у Франції, то на сьогодні до неї входять: Національна палата у складі делегатів підпорядкованих організацій виконавців; Регіональна палата у складі судових виконавців на рівні апеляційних судів; співтовариства департаментів судових виконавців [168, с. 47]. Так, згідно із ст. 8 Ордонансу № 45-2592 від 2 листопада 1945 р. Національна палата представляє всю сукупність представників професії, які надають державні послуги. Вона попереджає всі професійні конфлікти між регіональними палатами, окружними палатами чи судовими виконавцями, які належать до різних регіональних палат, чи вирішує їх шляхом примирення. У випадку неможливості примирення Національна палата виносить по таких тяжбах рішення, які підлягають негайному виконанню.

Цікавим є також той факт, що у Франції діяльність виконавця не фінансується з державою, а здійснюється за рахунок плати отриманої в процесі виконання повноважень, делегованих йому державою, за встановленими тарифами.

На практиці у Франції виконавці стягують борги примусово дуже рідко через те, що там надзвичайно розвинена медіація. Виконавці ведуть бесіди з боржником, переконують, роблять розстрочки боржникам тощо. Використання медіації приватним виконавцем для добровільного виконання боржником судових рішень є частиною навчальної програми кандидатів у приватні виконавці в Україні [372].

Чинним законодавством у Франції встановлюється особиста відповідальність виконавця за юридичні наслідки своїх дій. Так, він може бути притягнутим до цивільно-правової, кримінальної, а також дисциплінарної відповідальності. Зокрема, за недотримання етичних норм, за ініціативою дисциплінарної комісії при окружній палаті примусових виконавців чи Міністерства юстиції, виконавець притягується до дисциплінарної відповідальності [110, с. 87].

Також варто згадати про інститут колективної відповідальності за невиконання судового рішення, якщо таке виконання покладено на колегіальний

орган, у тому числі адміністративний. Зокрема, положеннями ст. L 911-5 КАС Франції передбачено право Державної ради у разі невиконання рішення органу адміністративної юстиції, для забезпечення його виконання, накласти беззастережно у виконавчому провадженні астрент (штраф) не на керівника, а на юридичну особу публічного або приватного права, яка здійснює управлінські повноваження (незалежно від покладання обов'язку відшкодувати завдані збитки) [123, с. 351]. Такий досвід є беззаперечно є цікавим. Адже зазвичай в Україні говорячи про відповідальність юридичної особи за невиконання судового рішення мається відповідальність керівника чи матеріально відповідальної особи органу, підприємства чи організації. Своєю чергою запровадження колективної відповідальності за невиконання судового рішення, щодо юридичних осіб, які, згідно їх статуту більшість важливих рішень приймають колегіально, особливо у справах не матеріального характеру.

Загалом досвід Франції щодо такого виду відповідальності як астрент є досить цікавим. Так, якщо судове рішення немайнового характеру не виконується, суд стягує з відповідача штраф – певну суму за кожен день невиконання такого рішення. Сплачується астрент на користь стягувача. Запровадження в українському законодавстві такої міри відповідальності, на наш погляд, стане важливим аргументом для зобов'язального суб'єкта. При цьому ми погоджуємось з тими науковцями та практиками, які наголошують на доцільності запровадження астренту тільки у випадку, коли мова йде про виконання судового рішення немайнового характеру.

Реформування системи виконавчого провадження, що передбачала переведення державних виконавців в приватних, було здійснено в Латвії. Дана реформа відбулась за ініціативи Міністра юстиції Інґріди Лабуцької. Міністр вважала однією з головних переваг такої реформи те, що держава звільниться від оплати праці судових виконавців [22, с. 7]. Відповідно, це зменшило витрати державного бюджету на утримання досить численної державної структури. Також до позитивних наслідків реформи в Латвії відноситься і підвищення вимог, які висуваються до судових виконавців. Законодавство Латвії передбачає матеріальну

зацікавленість у здійсненні встановлених законом засобів і методів з метою швидкого і якісного виконання судових рішень.

Важливим позитивним результатом реформи стало закріплення обов'язкового страхування ризику професійної діяльності присяжних судових виконавців [22, с. 7]. Відстоюємо позицію, що зазначений досвід є позитивним, та може використовуватись і в національній виконавчій системі.

Виконання рішень суду у Латвії судові виконавці здійснюють в порядку, встановленому Цивільно-процесуальним законом. Особливий порядок виконання встановлений тільки для вироків про конфіскацію майна в кримінальних справах. Вказані вирoki судові виконавці виконують в порядку, встановленому Кодексом виконання покарань Латвії [142].

В законодавстві Латвійської Республіки закріплено, що судовий виконавець має право у разі необхідності провести огляд приміщень боржника і його сховищ. У разі відмови боржника впустити судового виконавця в приміщення, займане ним, чи до місцезнаходження майна або ж відмови відкрити сховище, судовий виконавець запрошує представника поліції, в присутності якого відкриває приміщення чи сховище і здійснює його огляд [371, с. 265].

Вимоги і розпорядження судового виконавця щодо виконання судових рішень та інших постанов обов'язкові для фізичних і юридичних осіб на всій території країни. У разі невиконання вказаних вимог або розпоряджень судовий виконавець складає про це акт і представляє його в суд для вирішення питання про відповідальність. Суд може накласти на винних осіб грошовий штраф [122, с. 121].

Однією з показових особливостей механізму виконання судових рішень в адміністративному судочинстві Латвії є те, що тут, зокрема, унормовано право суду зобов'язати адміністративну установу прийняти впродовж строку, який не перевищує восьми тижнів, рішення з метою забезпечення задоволення вимог скарги на управлінську бездіяльність. Таке положення міститься в ст. 254 Адміністративно-процесуального закону Латвії [123, с. 352].

Таким чином, Досвід Латвії має практичну цінність для удосконалення українського законодавства у питанні регламентації обов'язковості виконання судових рішень і в адміністративних справах. Зокрема, доцільно передбачити: підвищення вимог, які висуваються до державних виконавців; збільшення строку звернення виконавчого листа до виконання (від 5 до 10 років); наділення державного виконавця правом, у разі невиконання боржником чи іншою особою законних вимог або розпоряджень виконавця, складати про це акт і передавати його на розгляд суду для вирішення питання про застосування до такої особи санкцій [310, с. 157–158].

В Литовській Республіці, в якій до 1 січня 2003 р., як і в Україні, діяла система державних контор судових приставів. Після реформування 1 січня введено інститут приватних судових приставів. Причинами реформування системи виконавчого провадження в Литві можна назвати неможливість забезпечити реалізацію багатьох положень законодавства, які відображали наявний стан виконання судових рішень; низьку ефективність виконання судових рішень, бажання заощадити бюджетні кошти [193].

З боржника також стягувалися витрати щодо виконання виконавчого документа в розмірі 5 % від реально стягненої суми. Частина цієї суми призначалася для матеріального заохочення пристава. Водночас через недостатню кваліфікацію судових приставів і відсутність особистої відповідальності вони нерідко порушували вимоги закону. У 2001–2002 рр. держава щорічно виплачувала близько 1,5–2 млн літів на відшкодування шкоди, заподіяної незаконними діями судових приставів [11, с. 79]. Реформа в Литві була завершена з прийняттям Закону «Про приставів». На сьогодні приставом може бути призначений громадянин Литовської Республіки з бездоганною репутацією, який має вищу університетську юридичну освіту, не менше 2 років виконував обов'язки помічника пристава і переміг на публічному конкурсі або має стаж юридичної служби від 5 років і який переміг на публічному конкурсі [182, с. 81].

Необхідно погодитись з Смотрич Д., який наголошує на доцільності запровадження в Україні досвіду Литви у частині визначення запровадження

інституту притягнення виконавців до відповідальності. [310, с. 159]. Це, безперечно, буде дієвим засобом забезпечення виконання державними виконавцями своїх обов'язків.

Французька концепція виконання судових рішень була взята за основу в Польщі. Така організаційна модель професії виконавця знайшла своє закріплення у Закон Польщі про судових виконавців та виконавче провадження від 29 серпня 1997 р. Відповідно до закону виконавець здійснює примусове виконання рішень суду, але не є працівником суду чи будь-якого іншого державного органу. Виконавці є особами, які надають публічні послуги, мають власний офіс, професійну практику, подібну до нотаріальної [266]. Кожен судовий виконавець може здійснювати свою діяльність по всій країні, за винятком дій щодо звернення стягнення на нерухомість. Він має доступ до національного онлайн реєстру усіх фізичних осіб країни. Виконавець також має онлайн доступ до бази даних банківських рахунків та бази даних фонду соціального страхування, що забезпечує ідентифікацію роботодавця боржника (як платника соціальних внесків). Окрім цього, виконавці мають доступ до онлайн бази даних усіх механічних транспортних засобів [201, с. 175]. Запровадження такого досвіду, на нашу думку, значно прискорить процес реалізації заходів примусового виконання судових рішень, адже законодавець економить дорогоцінний час, не здійснюючи запити.

Заслуговує на увагу і досвід виконання судових рішень Грузії. Так, до 2000 р. у країні діяла державна модель примусового виконання судових рішень. В рамках проведених реформ було запроваджено модульну систему. Створено Національне бюро виконання (далі – НБВ), що за організаційно-правовою формою є юридичною особою публічного права, яка керується Міністерством юстиції [45]. Персонал НБВ розділено на служби та відділи за окремими функціями, застосовано принцип розподілу праці за спеціалізацією. До складу НБВ входить створене у 2015 році Управління виконавчої поліції, яка має повноваження застосовувати примусові заходи, виконувати рішення про

виселення та інше, однак вона не може здійснювати оперативно-розшукову та слідчу діяльність [45].

Як і в Україні, у 2009 році в Грузії було запроваджено інститут приватних виконавців, які не уповноважені здійснювати примусове виконання судових рішень, прийнятих щодо юридичних осіб публічного права та державних органів. Діяльність приватного виконавця прирівнюється до підприємницької і оподатковується. Контроль за їх діяльністю покладено на Міністерство юстиції Грузії, в складі якого діє Генеральна інспекція виконання рішень. Перевірка діяльності приватного виконавця може бути проведена без будь-яких підстав за власною ініціативою Інспекції [45].

Виконавці мають доступ до демографічного реєстру з усіма даними про особу включно з фотографією, що полегшує ідентифікацію боржника при виконанні рішення. Також є повний доступ до реєстрів і баз даних Міністерства внутрішніх справ Грузії, що дає змогу визначити місце проживання боржника, місце скоєння ним адміністративних правопорушень, наприклад, за неправильну паркову авто, що надає інформацію виконавцю не тільки про зареєстроване майно боржника, а і про його часті місця перебування. З 2009 року Національний банк Грузії надав доступ виконавцям виключно НБВ до інформації про відкриті боржниками банківські рахунки з можливістю їх автоматичного арешту та списання коштів в онлайн режимі [201, с. 176]. Безперечно, маючи доступ до необхідних реєстрів, виконавці можуть швидко та більш ефективно здійснювати свої функціональні обов'язки.

З позитивної сторони необхідно відмітити урегулювання Законом Грузії «Про виконавчі провадження» [189] процедур примусового виконання судових рішень: по фінансових зобов'язаннях, що підлягають періодичному виконанню державними органами; щодо юридичної особи публічного права; щодо бюджетної організації в частині стягнення грошових коштів [189].

У той же час, примусове виконання щодо юридичної особи публічного права в частині стягнення суми починається після закінчення місяця після інформування Національним виконавчим бюро про добровільне виконання

рішення, крім судових рішень, що підлягають негайному виконанню, передбачених частиною першою статті 268 Цивільного процесуального кодексу Грузії [59].

Аналіз досвіду Грузії, дозволяє приєднатись до позиції Смотрича Д., який наголошує на доцільності більш детального урегулювання процедури примусового виконання судових рішень в адміністративних справах, зокрема, прийнятих щодо бюджетних установ, юридичних осіб публічного права [310, с. 161]. Це дозволить врегулювати ряд питань виконання судових рішень, де зобов'язальним суб'єктом виступає державна юридична особа.

Необхідно зазначити, що Україна відноситься до романо-германської правової сім'ї. Однак, як ми уже зазначали у попередніх підрозділах, здійснювана судово-правова, адміністративна реформи, орієнтування на європейські стандарти зумовило запровадження поряд з державними виконавчими інститутами і недержавні структури, зокрема, приватних виконавців. Відповідно, на сьогодні ми не можемо говорити про суто романо-германську систему виконання судових рішень в Україні. Нашій державі притаманний змішаний тип виконавчої системи. Це, перш за все, впливає зі ст. 1 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 2 червня 2016 р. № 1403-VIII, що передбачає примусове виконання судових рішень органами державної виконавчої служби, а у визначених Законом України «Про виконавче провадження» випадках – на приватних виконавців [253].

Необхідно зазначити, що певний позитивний досвід зарубіжних країн було враховано в процесі реформування органів виконання судових рішень. Зокрема, позитивним, на наш погляд, є встановлення Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [253] обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного виконавця (ст. 24). Позитивним є й те, що приватний виконавець може здійснювати виконавчі дії не тільки в межах свого територіального округу, але й на всій території України (ч. 6 ст. 25) тощо. Разом з тим, вбачається доцільність запровадження, зокрема досвіду Німеччини, щодо встановлення відповідальності

зобов'язального суб'єкта за надання неправдивої інформації про свій майновий стан.

Потребує вирішення і питання доступу судових виконавців до банківської інформації про боржника. Зокрема, в Україні виконавцям стосовно боржників – фізичних осіб доводиться надсилати окремими листами постанови про арешт рахунків у всі банки країни. Це тривала та трудомістка процедура, адже йдеться про пересилання поштою. Також на практиці банки не надають інформації про залишки коштів на рахунках боржників, для цього необхідно оформляти спеціальну вимогу. Проте в здебільшого, навіть отримавши такий документ, фінансові установи все одно відмовляються розголошувати інформацію про рахунки боржника, пояснюючи це принципом збереження банківської таємниці [46, с. 33]. Французька технологія роботи з банківськими рахунками, а також формування уніфікованої системи обліку банківських рахунків, на нашу думку, значно спростило б роботу українських виконавців, забезпечило більш ефективне виконання судових рішень.

Окремої уваги потребує питання пов'язані із законодавчим врегулюванням добровільного виконання судового рішення. Необхідно погодитись з тими науковцями і практиками, які наголошують на необхідності чіткого врегулювання на законодавчому рівні строків добровільного виконання судового рішення. Також, як ми зазначали вище, доцільно запровадити досвід Франції щодо астренту.

Висновки до розділу 2

На основі аналізу сучасного теоретичного та емпіричного матеріалу зроблено висновок, що процес виконання судового рішення є чітко регламентований національним законодавством. В залежності від справи, яка розглядається, виконання судового рішення базується на нормах відповідної галузі права. Однак, попри галузеві особливості регулювання процесу виконання

судового рішення, основною його метою є захист та відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, держави. Запропоновано розглядати виконання судового рішення як міжгалузевий інститут права.

Враховуючи висновки отримані в ході аналізу різних точок зору науковців щодо сутності та змісту виконання судового рішення пропонуємо такі його ознаки: є невід'ємною частиною права кожного на судовий захист; передбачає обов'язкове вчинення діянь зобов'язальним суб'єктом, що можуть здійснюватись як у формі дії так і бездіяльності, зобов'язальним суб'єктом; є завершальною процесуальною стадією судового процесу; направлене на забезпечення права особи на судовий захист, відновлення її порушених прав, свобод та законних інтересів; виконання підлягають тільки ті судові рішення, які набрали законної сили; може здійснюватись в добровільному чи примусовому порядку; може відбуватись як в так і поза межами виконавчого провадження; передбачає можливість застосування до зобов'язального суб'єкта примусових заходів; примусове виконання судових рішень здійснюється тільки уповноваженими на те суб'єктами.

Запропоновано загальнотеоретичне авторське визначення дефініції категорії «виконання судового рішення» – є завершальною процесуальною стадією судового процесу, передбачає обов'язкове вчинення діянь (дії чи бездіяльності) зобов'язальним суб'єктом з реалізації приписів судового рішення, що набрало законної сили, в добровільному чи примусовому порядку, з метою захисту та відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Визначено, що однією з головних проблем, яка зумовлює необхідність удосконалення організації функціонування судової влади та здійснення правосуддя є неналежне виконання судових рішень й наступна неефективність механізмів судового контролю за виконанням судових рішень. Аналіз статистичних даних останніх років вказує на те, що фактично виконується близько половини виконавчих проваджень. Доведено, що в Україні гострою продовжує залишатись проблема невиконання судових рішень, зокрема, у тих

справах, де боржником виступає держава (станом на грудень 2022 р. за інформацією Держказначейства України борг держави становить понад 6,7 млрд грн). Такі цифри, безперечно, вказують як на організаційні, так і економічні причини, які зумовлюють невиконання чи затягування виконання судових рішень. Відповідно, неможливість належного виконання судових рішень вбачається в прогалинах на законодавчому рівні, а саме у відсутності закріплення механізму його виконання через Державний бюджет України.

Визначено, що внесенні Законом № 1401-VIII від 2 червня 2016 р. зміни до Конституції України щодо правосуддя зумовили появу нових підходів до застосування принципу обов'язковості виконання судового рішення, зокрема, під час вирішення публічно-правових спорів. Зокрема, однією з новел конституційної реформи у сфері правосуддя стало те, що повноваження щодо здійснення контролю за виконанням судового рішення тепер має суд. З'ясовано, що забезпечення виконання судових рішень в публічно-правових спорах покладається, зокрема і на адміністративні суди, які сприяють реалізації конституційної засади щодо обов'язковості судового рішення.

В Україні з часу набрання чинності Закону України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 р. відбувається процес утвердження комбінованої (змішаної) моделі виконання рішень юрисдикційних органів, яка передбачає поєднання діяльності державної виконавчої служби та приватних виконавців. Доведено, що запровадження інституту приватних виконавців в цілому позитивно вплинув на стан виконання судових рішень. Так, у серпні 2017 р. в Україні фактично почали діяти перші приватні виконавці. Кількісно в Україні у кінці 2017 р. було лише 55 приватних виконавців, у середині 2018 – 117, у кінці 2018 – 163, у середині 2019 – 197, а станом на жовтень 2019 – 205 приватних виконавців.

Обґрунтовано висновок, що питання примусового виконання судових рішень є більш чітко регламентованими в законодавстві України, натомість добровільне виконання судових рішень потребує належного законодавчого регулювання. Констатовано наявність значної кількості нормативно-правових актів, які фрагментарно регламентують процедуру добровільного виконання

судових рішень. Обґрунтовано доцільність розробки і прийняття окремого закону, що визначив би порядок, форми та строки добровільного виконання судового рішення як майнового так і не майнового характеру, особливо суб'єктами публічної влади.

З метою розкриття зарубіжного досвіду виконання судового рішення було вивчено законодавство і опрацьована практика функціонування виконавців судових рішень в таких країнах, як: США, Італії, Данії, Австрії, Німеччині, Хорватії, Фінляндії, Швеції, Угорщині, Словаччині, Румунії, Нідерландах, Польщі, Франції та ін. Зроблено висновок, що в країнах світу сформовані різноманітні моделі виконавчих органів, основним критерієм поділу яких є централізовані та децентралізовані системи відповідних органів.

Проведений аналіз особливостей виконання судових рішень в країнах з централізованою системою виконавчого провадження, дав можливість зробити висновок, що безпосереднє виконання таких рішень, особливо коли мова йде про примусовий порядок виконання, здебільшого покладається на самостійний орган державної влади. Державна виконавча система діє зокрема в Данії, Австрії, Італії, Німеччині, Хорватії, Фінляндії, Швеції та ін., виконання судових рішень можуть здійснювати судді, судові пристави, які працюють в державних установах, та інші виконавці, перелік яких визначається законодавством.

Дослідження особливостей виконання судового рішення в країнах з приватною (децентралізованою) системою, таких як Угорщина, Словаччина, Румунія, Естонія, Латвія, Нідерланди, дозволило зробити узагальнення, що виконання судових рішень покладається зазвичай на приватних виконавців.

Окреме місце займає модель виконання судових рішень Франції. Її особливістю є те, що виконавче провадження реалізується не тільки судовими виконавцями, а й генеральними прокурорами, прокурорами, командирами й офіцерами поліції. Дана модель покладена в основу систем виконання Польщі, Угорщини, Словаччини, Литви та ін..

Встановлено, що судові виконавці Французької Республіки здійснюючи власні повноваження, можуть діяти одноособово або вступити до об'єднання судових виконавців. Такий досвід, на наш погляд є корисним для нашої держави.

Інститут колективної відповідальності за невиконання судового рішення у Франції, передбачає право Державної ради у разі невиконання рішення органу адміністративної юстиції, для забезпечення його виконання, накласти беззастережно у виконавчому провадженні астрент (штраф) не на керівника, а на юридичну особу публічного або приватного права, яка здійснює управлінські повноваження. Відстоюємо позицію запровадження і в Україні колективної відповідальності за невиконання судового рішення, щодо юридичних осіб, які, згідно їх статуту більшість важливих рішень приймають колегіально, особливо у справах не матеріального характеру.

Здійснивши порівняльний аналіз повноважень судових виконавців в Україні та Німеччині, зроблено узагальнення, що повноваження судових виконавців у Німеччині є дещо ширшими, ніж в Україні. Виконавчим органом в Німеччині є також суд з виконання рішень, який має чітко закріплену компетенцію. При цьому у суді, якому підсудна справа про виконання рішення, за заходи примусового виконання відповідає пристав, який є незалежним службовцем та підкоряється лише суду. Подібна практика може бути використана і в Україні.

РОЗДІЛ 3

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Забезпечення обов'язковості виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини

Україна у 1997 р. ратифікувала Європейську конвенцію про захист прав та основоположних свобод людини 1950 р. та протоколи до неї [255]. Відповідно до ст. 9 Конституції України Конвенція стала частиною національного законодавства і підлягає застосуванню на рівні з національними нормативно-правовими актами України. Про необхідність застосування під час розгляду справ Конвенції та практики ЄСПЛ як джерела права зазначається і у ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [234]. Належне виконання рішень ЄСПЛ є свідченням виконання Україною взятих на себе зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних, а також слугує гарантією забезпечення прав і свобод людини і громадянина, включаючи права на судовий захист.

На жаль, сьогодні Україна посідає одне із перших місць як за кількістю звернень, так і за кількістю невиконаних рішень ЄСПЛ. Це свідчить про наявність ряду проблем пов'язаних із виконанням Україною своїх зобов'язань по рішеннями ЄСПЛ, що потребують належного аналізу та вирішення.

Зобов'язання України як держави-члена Ради Європи впливає із положень статті 46 Конвенції, відповідно до якої Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами. Остаточне рішення Суду передається Комітетові Міністрів, який здійснює нагляд за його виконанням [118]. Відповідно обов'язковому виконанню підлягають остаточні рішення ЄСПЛ. Відповідно до ст. 44 Конвенції рішення палат ЄСПЛ набувають статусу остаточного: а) якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої

палати; б) через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на розгляд Великої палати не було заявлено; с) якщо колегія Великої палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої палати. Своєю чергою Велика палата може розглянути справу та прийняти відповідне рішення якщо порушується серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального значення (ч. 2 ст. 43). У Конвенції подаються достатньо чіткі критерії визначення рішення ЄСПЛ остаточним.

З огляду на це, посилення на невиконання рішення ЄСПЛ у зв'язку його неостаточним характером неможливе. Необхідно погодитись з Чугуєвською М., яка наголошує на тому, що виконання рішень ЄСПЛ є специфічним правовим інститутом, відмінним від схем, передбачених для виконання рішень національних судів, а також для визнання й виконання на території України рішень іноземних судів та іноземних недержаних установ. Тому з огляду на міжнародні зобов'язання, передбачені Конвенцією, і наддержавний статус ЄСПЛ, встановлено й особливі механізми реалізації його рішень. Також необхідно підкреслити, що своїм рішенням ЄСПЛ може зобов'язати державу-відповідача не тільки виплатити установлену ним справедливую сатисфакцію, але й вжити заходи спрямовані на недопущення надалі таких порушень прав людини. Залишаючи за державою право вибору заходів, необхідних для виконання рішень ЄСПЛ своєю чергою Рада Європи залишає за собою право контролю за належним його виконанням [33]. Відповідно, невиконання чи неналежне виконання взятих на себе зобов'язань за Конвенцією може стати підставою для міжнародно-правової відповідальності держави. Вищевикладене дозволяє зазначити, що в рамках ради Європи було створено дієвий механізм захисту прав і свобод людини – ЄСПЛ. Однак цей механізм буде «ілюзорним», якщо не буде належного виконання положень Конвенції та рішень ЄСПЛ. Відповідно, Радою Європи вжито усі нормативні та організаційно-правові заходи, щоб цей механізм став справді дієвим.

Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» визначив порядок виконання рішень ЄСПЛ в Україні, зокрема у ст. 7 та 8. Таким чином, протягом десяти днів від дня отримання повідомлення Суду про набуття Рішенням статусу остаточного Орган представництва: надсилає Стягувачеві повідомлення з роз'ясненням його права подати до державної виконавчої служби заяву про виплату відшкодування, в якій мають бути зазначені реквізити банківського рахунка для перерахування коштів; надсилає до державної виконавчої служби оригінальний текст і переклад резолютивної частини остаточного рішення Суду у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції, оригінальний текст і переклад резолютивної частини остаточного рішення Суду щодо справедливої сатисфакції у справі проти України, оригінальний текст і переклад рішення Суду щодо дружнього врегулювання у справі проти України, оригінальний текст і переклад рішення Суду про схвалення умов односторонньої декларації у справі проти України. Автентичність перекладу засвідчується Органом представництва [234].

Державна виконавча служба упродовж десяти днів з дня надходження остаточного рішення у справі відкриває виконавче провадження. цікавим є той факт, що неподання Стягувачем заяви про виплату відшкодування не є перешкодою для виконання Рішення [234]. Тобто Міністерство юстиції України надсилає офіційний переклад резолютивної частини рішення та рішення до державної виконавчої служби у будь-якому випадку, а державний виконавець відповідно відкриває виконавче провадження.

Щодо виплати відшкодування, вона має бути здійснена у тримісячний строк з моменту набуття Рішенням статусу остаточного або у строк, передбачений у Рішенні. Протягом одного місяця від дня відкриття виконавчого провадження за Рішенням Орган представництва надсилає до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, постанову про відкриття виконавчого провадження та саме рішення [234].

Свою чергою Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, протягом 10 днів від дня надходження документів здійснює списання на вказаний Стягувачем банківський рахунок, а в разі його відсутності – на депозитний рахунок державної виконавчої служби коштів з відповідної бюджетної програми Державного бюджету України [234].

З аналізу норм Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» складається враження, що перешкод на шляху виконання рішень ЄСПЛ в Україні бути не може. При цьому, ситуація, що лежить в практичній площині демонструє ряд проблем, що залишаються невирішеними.

Станом на 6 липня 2019 р. Україна виконала рішення у 63,48 % випадків (944 справи). Очікували виконання 36,52 % (543 справи). Позаду України — такі країни, як Молдова — виконала 62,27 % (269 справ), очікують виконання 163 справи (37,73 %); Мальта — виконала рішення у 45 справах (61,64 %), очікують виконання 28 справ (38,36 %); Вірменія — виконала рішення у 61 справі (58,10 %), очікують виконання 44 справи (41,90 %); Албанія — виконала рішення у 61 справі (58,10 %), очікують виконання 44 справи (41,90 %); Росія — виконала 1035 рішень у справах (39,01 %) та очікують виконання 1619 (60,99 %). Останнє місце посідає Азербайджан: 36 виконаних рішень (16,82 %) та очікують виконання 178 (83,18 %) [337].

Про систему проблему, щодо невиконання рішень ЄСПЛ в Україні свідчить ще й той факт, що у 2015 р. депутати Парламентської асамблеї Ради Європи ухвалили Резолюцію «Виконання рішень Європейського суду з прав людини», яка була ухвалена у 2015 р., у якій названо дев'ять країн – членів Ради Європи, які мають значні проблеми у виконанні рішень ЄСПЛ, серед яких є і Україна. Зокрема, зазначено, що «в Україні майже не спостерігається прогресу» з виконання рішень ЄСПЛ, що може бути наслідком тяжких подій у країні, таких як анексія Криму та загострення конфлікту на сході, проте це не звільняє країну від

дотримання добровільно взятих на себе міжнародних зобов'язань [132, с. 346–347].

Дана Резолюція мала місце у 2015 р., тобто через 9 років з моменту прийняття Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Існує думка, про те, що проблема систематичного невиконання Україною рішень ЄСПЛ пов'язана з трьома сферами (або категоріями справ), а саме: 1- довготривале невиконання рішень національних судів; 2- неналежні умови тримання під вартою та у місцях позбавлення волі; 3- проблеми, що стосуються мораторію на відчуження земель сільськогосподарського призначення. 17 лютого 2021 р. було проведено слухання Комітету з питань правової політики на тему «Проблеми виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини». На цьому слуханні прийняті Рекомендації щодо вищенаведених трьох пріоритетних сферах. Зокрема, з метою вирішення проблем, на які вказано у групі справ «Юрій Миколайович Іванов/Бурмич проти України», рекомендовано: 1. Прийняти комплексного законодавчого пакета для вирішення першопричин системної проблеми, узгоджений з вимогами практики ЄСПЛ та Національною стратегією щодо виконання рішень у групі справ «Іванов/Бурмич проти України». 2. Встановити та впровадити ефективні внутрішні засоби правового захисту, як компенсаційні, так і прискорювальні (превентивні). 3. Створити комплексну та прозору систему розрахунків, управління та контролю за накопиченою заборгованістю держави, з метою з'ясування повної картини щодо виконання судових рішень проти держави. 4. Забезпечити належне фінансування та розробку бюджету виконання та інші [132, с. 347].

Вищевикладене вказує на те, що з метою належного та вчасного виконання рішень ЄСПЛ держава повинна створити умови, за яких кошти на виплати справедливої сатисфакції будуть виділятися з Держаного бюджету в належному об'ємі. З цією метою, на наш погляд, доцільно створити реєстр невиконаних рішень ЄСПЛ та встановлених сум справедливої сатисфакції, а також реєстр

справ, які знаходяться на розгляді ЄСПЛ. Це дозволить обраховувати та прогнозувати кошторис, необхідний для виплат за рішеннями ЄСПЛ [136, с. 47].

У рішенні ЄСПЛ у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» ЄСПЛ наголошує на тому, що більше ніж половина рішень, винесених Судом у справах проти України, стосуються питання тривалого невиконання остаточних судових рішень, відповідальність за які несуть органи влади України [280]. У своєму рішенні від 08.06.2009 р. Комітет міністрів Ради Європи акцентує увагу на тому, що виконання рішень ЄСПЛ у 300 справах проти України здебільшого стосуються невиконання або суттєвих затримок у виконанні остаточних судових рішень [281].

Рішення в групі справ «Бурмич» позначили першопричини проблеми невиконання судових рішень в Україні. По-перше, влада не створила ефективної системи виконання судових рішень. По-друге, вона зберігає законодавчі обмеження (мораторії), що впливають на виконання рішень національних судів. По-третє, влада не бажає запроваджувати ефективні засоби правового захисту. Ці три аспекти виконавча влада вже визнала основними стратегічними шляхами, що лежать в основі процесу виконання рішень у групі справ «Бурмич». Практично такий самий погляд на ситуацію має й КМ РЄ. Він кваліфікував її як «серйозну структурну проблему невиконання або несвоєчасного виконання рішень національних судів, переважно винесених проти держави та державних підприємств, а також відсутності ефективних засобів правового захисту в таких ситуаціях».

У зв'язку із цим, виділено дві основні проблеми: загальна неповноцінність системи виконання судових рішень і відсутність ефективних засобів правового захисту. Уряд України вже визначив першопричини цієї проблеми, спираючись на власні погляди. Цей аналіз ґрунтувався на характері позовів щодо невиконання. Іншими словами, внутрішня система виконання судових рішень недієздатна, оскільки деякі борги продовжують зростати. В основі невиконаних позовів лежать необґрунтовані положення національного законодавства, що не забезпечені фінансово. Ця проблема в основному стосується соціальних пільг і деяких прав на

соціальне забезпечення, більшість із яких мають кон'юнктурний і популістський характер. Вони навряд чи раціональні з погляду практики, але оскільки внутрішнє законодавство надає такі права, їх виконання стає безумовним. Крім того, борги державних підприємств за судовими рішеннями неможливо стягнути на практиці через фактичний імунітет цих підприємств. Їхні фінансові та майнові ресурси недоступні для боржників через законодавство, яке вводить мораторії на будь-які позови про виконання судового рішення. Законодавство не передбачає жодних інших альтернативних способів виконання таких рішень. Останній тип виконавчих листів, який є нематеріальним за своїм характером, складний для виконання через загальну неефективність внутрішньої системи виконання. У ньому відсутні необхідні інструменти для профілактичних заходів щодо недобросовісних приватних боржників і відповідальних державних органів, які обходять процес примусового виконання й відкладають або анулюють саме виконання.

Таким чином, усі невиконані рішення національних судів було розділено на три типи, що стосуються: 1) зобов'язань у натуральній формі; 2) соціальної допомоги; 3) боргів державних підприємств [79, с. 15–16].

Під час дискусії Асоціації правників України щодо виконання рішень ЄСПЛ, було зазначено, що станом на листопад 2021 р. на розгляді Комітету міністрів Ради Європи перебуває 635 справ проти України. Серед учасників дискусії, був Крістос Джакомопулос, який зазначив, що однією з найбільших проблем в Україні є недостатність суддів і фінансування, що безпосередньо впливає на надмірність тривалості проваджень. Наявні проблеми з доступом до правосуддя, оскільки в Україні є населені пункти, де суди просто не працюють, що є перешкодою для ефективності судової системи. Відсутність роботи ВВКС не дозволяє системі належним чином залучати суддів, що веде до паралізування усієї системи. «Всі ці аспекти вже неодноразово відзначав Комітет Міністрів Ради Європи. Відновлення спроможності судової влади є ключовим в аспекті проведення судової реформи. Європейська конвенція з прав людини за 70 років свого існування змінила підхід і поставила права людини в центр. Сфера доступу

громадян до правосуддя – це сфера, де відбулися найбільші зрушення. Проте це означає не тільки позірний доступ, але й реальний захист прав у суді, який є безстороннім, незалежним, оперативно приймає рішення, які виконуються швидко і належним чином» [105].

Заслуговує на увагу, думка Пушкаря П., що була озвучена на дискусії. Так, зазначалось, як приклад, матеріали справи Світлани Науменко проти України надійшли до ЄСПЛ у 1998 р., справа була розглянута та рішення було винесене у 2004–2005 рр., проте виконання цього рішення і досі триває. За останні 10 років Україна має виплатити 51 млн євро як суму справедливої сатисфакції. Невиконання цього рішення несе для України репутаційні ризики. «Держава повинна зрозуміти, що виконання рішень ЄСПЛ є частиною повсякденної діяльності держави. Має бути розуміння принципу структурної незалежності судової гілки влади для забезпечення дотримання принципів Ради Європи, яка використовує інструменти м'якого права і здійснює тільки нагляд. Україні потрібно посилити політичний рівень зацікавленості у виконанні судових рішень» [105].

Попри законодавчо закріплену процедуру та розумні строки на практика виконання рішень ЄСПЛ вказує на існування певних проблем як матеріального так і організаційного характеру. Серед них можна виділити:

1. Несвоєчасність виплати справедливої сатисфакції.
2. Невжиття заходів загального характеру.
3. Невжиття заходів індивідуального характеру.
4. Недостатня кваліфікація посадових осіб.

При цьому, аналіз позицій науковців та практики застосування посадовими особами рішень ЄСПЛ вказує на необхідність: збільшення вимог до кандидатів на певні посади (суддів, прокурорів, державних виконавців та ін.); встановлення вимог знання ними офіційної мови Ради Європи, систематичне проведення підвищення їх кваліфікації та перевірок знання Конвенції та рішень ЄСПЛ; формування збірки рішень ЄСПЛ з відповідними роз'ясненнями [137, с. 129–130].

Аналіз практики ЄСПЛ, сформованої лише протягом 2020 р. вказує на те, що виконання судових рішень залишається одним з найпоширеніших проблемних питань, з яким звертаються до цього Суду. Такими проблемами є, як правило, невиконання або несвоєчасне виконання постановленого на користь особи рішення суду та відсутність ефективного засобу правового захисту у національній правовій системі. Також досить часто ЄСПЛ констатує порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд) у поєднанні зі статтею 1 першого Протоколу до Конвенції (захист права власності), а також порушення статті 13 Конвенції (право на ефективний засіб правового захисту) (рішення ЄСПЛ від 14.01.2020 р. у справі «*Andreyev v. Russia*» (заява № 28852/06); від 28.01.2020 р. у справі «*Yunusova v. Russia*» (заява № 5489/10); від 04.02.2020 р. у справі «*Shibayeva v. Russia*» (закон № 13813/06); від 10.03.2020 р. у справі «*Indayeva and Sultanov v. Russia*» (заяви № 58821/08 та 18360/13); від 16.01.2020 р. у справі «*Sinadinovska v. North Macedonia*» (заява № 27881/06); від 11.02.2020 р. у справі «*Shmatova and others v. Russia*» (заява № 36539/08); від 20.02.2020 р. у справі «*Livančić and others v. Bosnia and Herzegovina*» (заява № 15313/15); від 20.02.2020 р. у справі «*Vučenović and Malkoč v. Bosnia and Herzegovina*» (заяви № 17760/16 та 57495/17); 20.02.2020 р. у справі «*Pramenković and others v. Bosnia and Herzegovina*» (заяви № 44114/16 та № 47031/16); від 05.02.2020 р. у справі «*Kladničanin v. Serbia*» (заява № 137/10); від 2.07.2020 р. у справі «*Dmytrenko and Bezdorozhniy v. Ukraine*» (заяви № 59552/11 та № 7096/12), а також від 08.10.2020 р. у справі «*Gogić v. Croatia*» (заява № 1605/14).

Вищенаведене вказує на наявність системних проблем у виконанні судових рішень, особливо де відповідачем є держави, її органи чи посадові особи. Необхідно погодитись з суддею Верховного Суду Берназюком Я., який у своїй окремій думці від 12 лютого 2019 р. у справі № 240/4937/18 [192] наголошує на необхідності системного підходу до вирішення судами проблем дотримання принципу обов'язковості судового рішення, оскільки невиконання рішень суду призводить до зниження довіри до судової влади, а також посилює переконання

того, що вирішити спір (правову проблему), використовуючи звернення до суду, є неефективним.

Необхідно зазначити, що процедура виконання рішень ЄСПЛ в Україні відрізняється від процедури виконання судових рішень в рамках Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [240]. Так, всі особливості щодо виконання рішень ЄСПЛ врегульовані окремим Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [234]. Аналіз цього Закону дозволяє стверджувати, що процедура виконання рішення ЄСПЛ є значно швидшою за виконання рішень, винесених іменем України. Крім того, контроль за їх виконанням паралельно з Європейським судом здійснює також і Комітет Міністрів Ради Європи. Сьогодні, коли Україна усіяко прагне стати повноцінною європейською державою, ці два фактори мають додатково стимулювати наші державні органи своєчасно виконувати рішення ЄСПЛ та дотримуватися стандартів ЄС у сфері судочинства.

Отже, в судових спорах відповідачами (боржниками), у яких є неплатоспроможні державні органи або підприємства, позивачі (стягувачі) фактично мають два шляхи виконання судових рішень: відповідно до положень Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» та відповідно до положень Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (після отримання відповідного рішення).

Необхідно погодитись з Бялим. Г. та Некляєвим Ю., які наголошують на тому, що сьогодні «гарантії» нашої держави у сфері виконання судових рішень не містять насправді дієвих механізмів їх реалізації. Тому враховуючи всі особливості виконання судових рішень в рамках зазначених законів, на нашу думку, наразі можливість захисту своїх прав через ЄСПЛ є більш прийнятною, прозорою та ефективною для отримання позитивного результату для стягувача – зарахування коштів на його банківський рахунок [35].

Існує думка, про те, що організаційні проблеми стосовно невиконання рішень ЄСПЛ полягають в тому, що наявна велика тривалість та ускладнений

механізм виконання судового рішення. Оскільки у цьому процесі задіяні одразу три інституції – Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини, державна виконавча служба та держказначейство, проблеми у взаємодії цих органів нерідко спричиняють бюрократизацію виконавчого процесу та порушення встановлених законом строків виконання. Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» встановлюється місячний строк, після набуття рішенням законної сили, на відкриття виконавчого провадження, ще місяць дається на подання до Держказначейства Уповноваженим у справах ЄСПЛ постанови про відкриття відповідного виконавчого провадження і ще місяць загалом надається на здійсненні відповідних виплат що зазначені як сатисфакція у відповідному рішенні ЄСПЛ. Є позиція про те, що така тривалість виконання є необґрунтованою, та сама по собі суперечить принципу ефективності судового рішення [9, с. 310].

Асірян С., Милоненко Ю., Приліпко В. аналізуючи досвід ФРН стосовно виконання рішень ЄСПЛ зазначають, що ФРН прагне не лише виконувати рішення ЄСПЛ що винесені проти неї, а й успішно імплементує практику ЄСПЛ в національне законодавство. Особливістю Німецького нормативного регулювання виконання рішень ЄСПЛ є те, що них відсутній єдиний нормативний акт який би регулював процедуру виконання рішень, натомість на рівні законів та підзаконних актів детально виписана процедура виплати компенсацій. Важливим тут є те, що Федеральне міністерство фінансів, що здійснює компенсаційні виплати має право вилучити кошти витрачені на виплату компенсацій з бюджетів земель у випадку якщо порушення норм конвенції було здійснено органами управління земель. Що своєю чергою дозволяє підтримувати стабільність бюджету республіки, та є способом відповідальності органів земель за вчинені порушення. Стосовно заходів загального характеру, то у їх здійсненні Німеччині притаманна комплексність, та своєчасність. Реалізація заходів загального характеру чітко розподіляється в залежності від змісту заходу та компетенцією того чи іншого органу влади. Як уже зазначалось ФРН дуже успішно імплементує

правові позиції ЄСПЛ у національне законодавство, і не остання роль у цьому відводиться федеральним судам, до обов'язків яких входить тлумачення і застосування практики ЄСПЛ при відправленні правосуддя, якщо остання не призводить до обмеження прав і свобод громадян гарантованих Федеральною Конституцією. Це забезпечує єдність позицій ЄСПЛ та національних нормотворців та правозастосувачів у розумінні основоположних прав. Саме ця конвергенція гарантує дотримання конвенційних норм у ФРН [9, с. 310–311].

Мазур О., Грицаєнко Л. зазначають, що в деяких європейських країнах, серед яких і Франція, національне законодавство підлягає змінам ще до вирішення Європейським судом справи по суті, тобто на стадії прийняття справи до розгляду, навіть зважаючи на те, що держава не уникне покарання за порушення права людини за законодавством, що вже не є чинним на момент винесення рішення Судом. Як приклад, справа «Аммур проти Франції» (25.09.1988 р.) стосовно іноземця, затриманого в зоні очікування: Франція внесла зміни до законодавства стосовно осіб, що просять притулку, до винесення Судом з прав людини рішення у цій справі. Автори вважають, що виконання рішень ЄСПЛ, у яких констатоване порушення Україною певного права, гарантованого Конвенцією, якщо таке порушення права зумовлене певними проблемами правового регулювання, прогалинами законодавства або пов'язане з якістю закону, здійснюється за допомогою заходів загального характеру, що мають стати ключовими у виконанні судового рішення. Таким чином, практика ЄСПЛ має стати фактором розвитку національного законодавства, приведення його у відповідність із європейськими стандартами прав людини [158, с. 38].

Маємо зробити в цьому контексті застереження про те, що суверенітет держави залишається недоторканою цінністю, відповідно питання правового регулювання тих чи інших питань всередині держави має залишатися суверенним правом держави, найскладнішим є як раз пошук відповідного балансу корисності та необхідності. При цьому ми, безумовно, усвідомлюємо, що взяті на себе зобов'язання, внаслідок ратифікації Конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод, вимагають від України, тому числі застосування заходів індивідуального характеру.

Маємо наголосити знову на тому, що попри наявність низки правових актів, що регулюють порядок виконання на території України рішень ЄСПЛ, у нашій державі виникла ситуація, коли рішення Суду або взагалі не виконують, або виконують протягом досить тривалого часу. Переважно йдеться про рішення, згідно з якими присуджують зарплатні виплати, пенсії чи інші заборгованості держави перед громадянами. У зв'язку із цим 15.10.2009 р. ЄСПЛ і виніс пілотне рішення у справі «Юрій Іванович Іванов проти України», яким визнав порушення Україною її зобов'язань, передбачених Конвенцією та протоколами до неї, зокрема п. 1 ст. 6 «Право на справедливий суд», ст. 13 «Право на ефективний засіб юридичного захисту» Конвенції та ст. 1 «Захист права власності» Першого протоколу до неї. У своєму рішенні Суд зобов'язав Україну невідкладно запровадити на національному рівні ефективний засіб юридичного захисту або комплекс таких засобів, які унеможливлювали б подібні порушення [143, с. 255].

Забезпечувати виконання рішень судів має на меті Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» від 5 червня 2012 р. Він передбачає, що рішення про стягнення коштів, де боржником є державний орган, має виконувати центральний орган виконавчої влади, що провадить державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, у межах бюджетних призначень шляхом списання коштів із рахунків цього державного органу, а за відсутності в зазначеного державного органу призначень – за рахунок коштів, передбачених за бюджетною програмою для забезпечення виконання рішень суду [240].

Тобто Україна гарантує виконання рішень, де боржниками є державні органи, підприємства, юридична особа, примусову реалізацію майна якої заборонено, навіть у разі їх неплатоспроможності. У цьому разі держава виконує рішення суду за рахунок коштів Державного бюджету України. На нашу думку, прогресивним є визнання й виконання рішень ЄСПЛ, які можуть бути використані для прийняття рішень іншими судами. Хоча цей Суд є гарантом

дотримання Конвенції, проте проблемним залишається виконання рішень на території України та використання їх як джерела права у вітчизняній правозастосовній практиці [101, с. 256].

Станом на листопад 2022 р. ситуація щодо виконання рішень Європейського Суду з прав людини складається наступна. Європейська мережа з виконання рішень (EIN) містить дані про те, що за останні 10 років Україна не виконала 67 % провідних рішень Європейського суду з прав людини проти України.

Аналітики констатують, що, попри чималу кількість заяв проти України до Суду, більшість мають схожий характер та стосуються низки структурних проблем, що призводять до порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зокрема, щодо неефективності розслідування кримінальних справ, невиконання рішень національних судів, неналежних умов утримання та лікування осіб, які перебувають під вартою, незабезпечення права на належний судовий захист тощо [176].

6 листопада 2022 р. набули чинності закони «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» № 2689-IX та № 2690-IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини».

Дані зміни, крім іншого, передбачають:

- гуманізацію покарання у виді довічного позбавлення волі шляхом надання права особам, засудженим до довічного позбавлення волі, на його заміну у виді строкового позбавлення волі з метою виконання вимог статті 3 Конвенції (на виконання групи справ Європейського суду «Петухов проти України (№ 2)», яке набуло статусу остаточного 9 вересня 2019 р., і об'єднує 20 справ проти України);
- надання доступу засудженим особам до матеріалів кримінальних проваджень (на виконання групи справ Європейського суду «Найдьон проти України», яке набуло статусу остаточного 14 січня 2011 р., і «Василь Іващенко

проти України», яке набуло статусу остаточного 26 жовтня 2012 р., і об'єднує 6 справ проти України);

– вирішення питань про застосування запобіжного заходу судом виключно на підставі клопотань сторін провадження, а також слідчим суддею до моменту проведення підготовчого судового засідання та судом касаційної інстанції, з метою гарантування права осіб на свободу та особисту недоторканність, передбаченого статтею 5 Конвенції (на виконання рішень Європейського суду у справі «Харченко проти України», яке набуло статусу остаточного 10 травня 2011 р., «Чанєв проти України», яке набуло статусу остаточного 9 лютого 2015 р., «Кушч проти України», яке набуло статусу остаточного 3 березня 2016 р.);

– надання права на проведення страйків на підприємствах транспорту з метою гарантування права на свободу об'єднання, передбаченого статтею 11 Конвенції (на виконання рішення Європейського суду у справі «Веніамін Тимошенко та інші проти України», яке набуло статусу остаточного 2 січня 2015 року) [176].

17 вересня 2021 р. КСУ ухвалив Рішення №6-р(II)/2021 р. у справі про перегляд вироку особі, засуджений до довічного позбавлення волі, а саме визнав такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), ч. 1 ст. 81, ч. 1 ст. 82 КК України з огляду на те, що вони унеможливають такий перегляд щодо осіб, яких засуджено до відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Суд констатував, що наслідком приєднання України до європейського правопорядку в питанні людських прав шляхом ратифікації Конвенції є те, що запровадження і застосування кримінальних покарань у національному правопорядку не може здійснюватися лише відповідно до національних критеріїв кримінального правосуддя. У цьому питанні обов'язок держави – керуватися також міжнародними стандартами в ділянці людських прав, зокрема тими, що стосуються людської гідності осіб, щодо яких застосовується покарання. КСУ зобов'язав Верховну Раду України невідкладно привести нормативне регулювання, установлене статтями 81, 82 Кримінального кодексу України, у відповідність до Конституції України та цього Рішення [290].

Як бачимо вищезазначені законодавчі зміни стосуються більшою мірою питань правосуддя у кримінальних та адміністративних справах, і безумовно ці кроки є необхідними та важливими з точки зору захисту прав людини, але не вирішують всього спектру проблем стосовно обов'язковості виконання рішень ЄСПЛ в Україні.

При цьому, від стану виконання рішень ЄСПЛ як міжнародної судової інстанції залежить стан забезпечення прав людини в Україні, ефективність здійснення правосуддя, та імідж України на міжнародній арені. Україна проходить болючий та вкрай важкий шлях інтеграції до європейської спільноти, але, попри боротьбу на полі бою та здобутки у геополітиці, питання ефективності функціонування правової системи, здійснення правосуддя, стосовно можливості захисту людиною своїх прав в суді, все одно залишаються на порядку денному, і побудова оптимального механізму виконання рішень Європейського Суду з прав людини в Україні, зокрема, стосовно забезпечення їх обов'язковості є одним із важливих завдань, що стоять перед всіма трьома гілками влади.

3.2. Обов'язковість виконання рішень і висновків Конституційного Суду України

Принцип незалежності КСУ полягає у самостійному та без будь-якого стороннього впливу здійсненні органом конституційної юрисдикції своїх повноважень та нерозривно пов'язаний з конституційно-правовими гарантіями незалежності суддів КСУ. Конституційні суди не можуть вводити в силу свої власні рішення – «вони не мають ні зброї, ні солдат» і повинні опиратись на силу принципів, які вони проголошують. Невтручання суду у політику, стриманість і коректність стосовно органів публічної влади, конституційно-правова спрацьованість рішень – головна умова, яка гарантує правильне і справедливе їх сприйняття.

На нашу думку, без ефективної реалізації рішень і висновків КСУ втрачає сенс вся його діяльність щодо розгляду і вирішення відповідних справ. Рішення КСУ є обов'язковими, остаточними, мають пряму дію і для набрання чинності не потребують підтвердження чи схвалення інших органів державної влади.

Вирішення теоретичних й прикладних питань щодо обов'язковості виконання рішень та висновків КСУ має важливе значення при формуванні демократичної, правової і соціальної держави. Вітчизняна наука продовжує працювати над дослідженням правової природи, юридичної сили та значенням актів КСУ. Процедура виконання актів КСУ потребує ґрунтовного вивчення, так як це багатогранна правова категорія, що містить комплекс елементів.

Питання конституційної процедури розгляду та порядку виконання рішень та висновків КСУ були предметом вивчення українських науковців, зокрема: Берестової І. [14], Белова Д. [17], Білоусова Ю. [18], Бориславської О. [25], Бринцева В. [31], М. Гультая [65; 66], Ю. Барабаша [124; 264], Кравцова З. [394], Маркуш М. [170], Назарко А. [179], Селіванова А. [298], Слінько Т. [126], Серьогіна С. [264], Савчина М. [291], Скоморохи В. [306; 307], Шевчука С. [321; 367–369] та ін.

Погоджуємось із думкою Скоморохи В., згідно з якою незадовільний стан виконання рішень КСУ пов'язаний із: спеціальною природою рішень КСУ, що схожа за наслідками та механізмом реалізації з іншими нормативно-правовими актами, якими відмінюються ті чи інші норми, у зв'язку з чим забезпечення їх виконання має бути схожим із виконанням законів України, указів Президента України тощо і гарантуватися главою держави; відсутністю системних наукових досліджень практики, механізму виконання рішень КСУ; відсутністю відповідальності за невиконання чи неналежне виконання рішень КСУ осіб з особливим статусом, яким адресовано акти КСУ [306, с. 119].

Законом України від 2.06.2019 р. № 1401 було викладено у новій редакції ч. 2 ст. 150 Конституції України і доповнено Конституцію України статтею 151², яка встановила, що «рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені». Також КСУ

у Висновку у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 20 січня 2016 р. у № 1-в/2016 зазначив, що норма ст. 151² Конституції України «рівною мірою поширює характеристики обов'язковості, остаточності та неоскаржуваності на рішення та висновки Конституційного Суду України, що узгоджується із принципом обов'язковості ухвалених Конституційним Судом України рішень і висновків, який визначається у статті 147 Основного Закону України» (аб. 3 підп. 3.21 п. 3 мотивувальної частини) [44].

Незалежно від того, чи визначено в рішенні, висновку КСУ, зокрема, порядок його виконання, відповідні державні органи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Це підтверджується і рішенням КСУ від 14 грудня 2000 р. в справі про виконання рішень КСУ. Відповідно до нього, рішення КСУ є обов'язковими до виконання на всій території України незалежно від того, визначено в них порядок і строки їх виконання чи ні. Органи державної влади, органи Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, посадові та службові особи, громадяни та їх об'єднання, іноземці, особи без громадянства повинні утримуватись від застосування чи використання правових актів або їх положень, визнаних неконституційними [285]. Таким чином, наявність чи відсутність у рішенні, висновку КСУ додаткових приписів щодо дій, пов'язаних з виконанням цих актів, не відміняє загальну обов'язковість їх виконання. На нашу думку, в рішеннях і висновках КСУ мають бути максимально прописані дії суб'єктів щодо його виконання, також доречно обґрунтовувати строки виконання таких рішень. Практика КСУ має досвід, коли її акти не були виконані або їх виконання викликало незрозуміння у громадянського суспільства, включаючи і правників. Для прикладу, Рішення КСУ у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р.

№ 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) від 30 вересня 2010 р. викликало резонанс у суспільстві. Це рішення КСУ носить досить великий політичний характер, його висновки надали можливість провладній політичній силі і її лідеру отримати надзвичайно великі важливі важелі впливу на розвиток Української держави і права загалом. Водночас у резолютивній частині рішення Суду від 30 вересня 2010 року не зазначено про відновлення дії попередньої редакції норм Конституції України, які були змінені, доповнені та виключені Законом України № 2222, хоча вказівка про це є у мотивувальній частині цього рішення. У зв'язку з цим можуть виникнути зловживання у застосуванні норм Основного Закону. Підтримуємо думку Мудрака Ю., що Конституційному Суду України варто було у резолютивній частині свого рішення від 30 вересня 2010 року зазначити про юридичне відновлення норм Конституції України у редакції від 28 червня 1996 р. Згідно зі ст. 85 Конституції України, до повноважень Верховної Ради України належить зокрема внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII цієї Конституції. Таким чином, КСУ, приймаючи рішення від 30 вересня 2010 р., фактично взяв на себе повноваження законодавчого органу та конституціодавця. Крім того, пунктом 3 резолютивної частини рішення від 30 вересня 2010 р. КСУ поклав на органи державної влади обов'язок щодо невідкладного виконання цього рішення стосовно приведення нормативно-правових актів у відповідність до Конституції України від 28 червня 1996 р. Верховна Рада України, як єдиний орган законодавчої влади, не зобов'язана була виконувати вимоги зазначеного вище пункту рішення Суду, та й чинним законодавством України не встановлена відповідальність цього державного органу за невиконання рішень КСУ [178].

Аналізуючи положення ч. 8 ст. 148, ч. 3 ст. 149, ч. 3 ст. 149-1 Основного Закону України у взаємозв'язку з положеннями ч. 2 ст. 147 Конституції України, згідно з якими одним з принципів діяльності Конституційного Суду України є обов'язковість ухвалених ним рішень і висновків, Конституційний Суд України зазначає, що рішення, ухвалені ним у межах виключних конституційних

повноважень, є обов'язковими для усіх органів публічної влади, їх посадових осіб. Конституція України не наділяє будь-який інший орган публічної влади повноваженнями щодо обрання на спеціальному пленарному засіданні КСУ Голови КСУ (ч. 8 ст. 148), надання згоди на затримання судді Конституційного Суду України або утримування під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину (ч. 3 ст. 149), а також ухвалює рішення про звільнення з посади судді КСУ щонайменше двома третинами від його конституційного складу (ч. 3 ст. 149-1) [282].

Судове верховенство безсумнівно має стати передумовою досягнення всіх практичних цілей судового правозастосування в Україні. Крім того, саме судове верховенство, за умови не втручання у сферу законодавця, здатне стати ефективним зворотним зв'язком між судами та законодавцем. У цьому контексті особливе значення має якість законів та їх відповідність Основному Закону України. Для цього прагматичним буде вироблення відповідного «стандарту» конституційної законності. Такий стандарт, на думку Томаса Р. Ли, повинен ураховувати та пояснювати розумні розбіжності суспільних відносин у країні [396, с. 647]. Перефразовуючи цей вислів до національних особливостей, зазначимо, що йдеться про відмінність інтересів держави та суспільства, різноспрямованих приватних і публічних інтересів, баланс і пріоритет яких має встановити суддя в процесі розгляду справи та здійснення правозастосовної діяльності.

Розкриваючи зміст конституційної законності та процес застосування її стандартів професійному судді допомагають рішення передусім сенатів КСУ, якими на засадах верховенства права розглядаються конституційні скарги. Це, на нашу думку, слугує ще одним з багатоманітних виявів принципу верховенства права в практичній діяльності. Дослідження резюме конституційних скарг на офіційному сайті КСУ дозволяє стверджувати, що питання відповідності конкретних приписів законів, застосованих в остаточному судовому рішенні щодо заявника статті 8 Конституції України ставиться в кожній скарзі, зокрема через

призму юридичної невизначеності та (або) законних очікувань тощо. Слід наголосити, що рішення та висновки, ухвалені КСУ мають нормативний характер, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені [129]. В аспекті порушеного у конституційному поданні питання положення статті 151-2 Конституції України слід розуміти так, що рішення КСУ безвідносно до їх юридичної формули, ухвалені з питань його виключних конституційних повноважень, не можуть бути оскаржені [128, с. 225]. Зміна визначених Конституцією України повноважень Конституційного Суду України може здійснюватися лише шляхом внесення змін до Конституції України (абз. 9 підп. 3.1 п. 3 мотивувальної частини Рішення від 26 червня 2008 року № 13-рп/2008) [286].

Зауважимо, що самим Основним Законом України визначено обов'язковість рішень КСУ, що на практиці має реалізовуватися шляхом виконання/дотримання приписів такого рішення. Чинне законодавство України містить ряд прогалин в питанні регламентації процедури виконання судового рішення, що має наслідком зниження ефективності реалізації конституційних повноважень КСУ. Труднощі врегулювання питань виконання рішень КСУ пов'язані з рядом чинників, зокрема правовою природою та значенням рішень КСУ. Крім того, є додаткові складності щодо установлення вичерпного переліку конкретних правовідносин, на які поширюється рішення КСУ, визначити суб'єктів, які мають безпосередньо виконувати рішення КСУ у певний спосіб, а також вкрай складно здійснити контроль за виконанням рішень КСУ. Погоджуємось із позицією Назарко А., що у правовій дійсності наразі склалася ситуація, за якої рішення Суду визнані обов'язковими для виконання, однак таке визнання не має фундаментом жодної реальної примусової сили, крім виключного авторитету самого рішення, прийнятого Судом на виконання Основного Закону [179, с. 35].

Ч. 1 ст. 97 Закону України «Про Конституційний Суд України» [250] наділяє Суд правом у рішенні встановити, зокрема, порядок і строки його виконання, а також зобов'язати відповідні державні органи забезпечити контроль за виконанням рішення, додержанням висновку. Таким чином, КСУ може

самостійно передбачити механізм виконання власного рішення у конкретній справі, який у такому разі вважатиметься єдиноправильним та регламентованим. Вважаємо доцільним і необхідним встановлення особливого механізму виконання рішення КСУ, який забезпечить контроль у недопущенні подальшого використання акта чи норми, яка була визнана неконституційною, органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами.

Одним із дискусійних заходів, спрямованих забезпечення виконання рішень і висновків Конституційного Суду України, стала пропозиція про запровадження на законодавчому рівні штрафів. Так, законопроектом «Про внесення змін до Закону України «Про Конституційний Суд України» (щодо забезпечення виконання рішень і висновків Конституційного Суду України)» (№ 5033) пропонувалося, що рішення і висновки Суду виконуються в терміни, які він сам установлює, але передбачалися також заходи адміністративної відповідальності у вигляді штрафу. Серед підстав накладення штрафу були неконституційні заяви, втручання в роботу та вияв неповаги до Конституційного Суду України, а також за невиконання без поважних причин у встановлених порядку й строках вимог Суду, його постанов і висновків [237]. Також пропонувались ряд нових законодавчих положень, а саме: рішення і висновки КСУ виконуються в терміни, встановлені КСУ; контроль за виконанням рішень і висновків КСУ здійснюється Секретаріатом під керівництвом судді-доповідача відповідно до Положення про Секретаріат Конституційного Суду України; про виконання рішення і висновку Конституційний Суд України сповіщається у встановлений ним термін [114]. Положення згаданого проекту Закону не були підтримані законодавцями, натомість був прийнятий новий Закон України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р.

Конституція України (стаття 150) не містить застережень (як це встановлено п. 30 ч. 1 ст. 106 Конституції України щодо обмеження права Президента України накладати вето на такі закони) [129] щодо можливості здійснення КСУ наступного конституційного контролю закону про внесення змін до Конституції України після його прийняття Верховною Радою України. Відповідно до частини

другої статті 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Тому КСУ вважає, що саме він повинен здійснювати наступний конституційний контроль і щодо закону про внесення змін до Конституції України після набрання ним чинності, оскільки відсутність судового контролю за процедурою його розгляду та ухвалення, визначеною у розділі XIII цієї Конституції, може мати наслідком обмеження чи скасування прав і свобод людини і громадянина, ліквідацію незалежності чи порушення територіальної цілісності України або зміну конституційного ладу у спосіб, що не передбачений Основним Законом України [286].

Таким чином, беручи до уваги матеріали конституційного розгляду та іншу науково-аналітичну інформацію, КСУ аргументовано вважає, що Верховна Рада України, здійснюючи законотворчу діяльність, може врегульовувати питання щодо єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні лише в межах її конституційних повноважень, передбачених статтею 153 Конституції України, а саме визначати порядок організації і діяльності КСУ та процедуру розгляду ним справ. Згідно з частиною першою статті 152 Конституції України закони та інші правові акти за рішенням КСУ визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності [129].

Потреба в офіційному тлумаченні статті 152-2 Конституції України, на думку 49 народних депутатів, спричинена правовою невизначеністю означеної норми Основного Закону України в контексті питання про те, які саме рішення КСУ не можуть бути оскаржені: будь-які рішення, що їх приймає КСУ на своїх засіданнях, зокрема у формі постанов на засіданнях та спеціальних пленарних засіданнях, чи лише рішення з питань, пов'язаних із здійсненням конституційного провадження за наслідками розгляду справ за конституційними поданнями, конституційними зверненнями та конституційними скаргами [125].

Конституцією України визначено, що КСУ є незалежним, самостійним органом з виключними конституційними повноваженнями. КСУ як орган

конституційної юрисдикції посідає особливе місце в системі органів державної влади, виконуючи специфічну функцію – здійснення конституційного контролю з метою забезпечення верховенства Конституції України [282].

Положення розділу XII «Конституційний Суд України» Конституції України мають системний і взаємопов'язаний характер, при цьому не конкретизують форм (видів) актів для вирішення усіх питань, які належать до виключних повноважень КСУ. Наведене вказує на беззаперечність рішень (актів незалежно від форми) КСУ за наслідками конституційних проваджень, неможливість їх зміни чи скасування в частині або в цілому. Незгода з такими рішеннями (актами) не дозволяє жодному органу публічної влади ставити під сумнів їх зміст. Недодержання цих вимог є посяганням на передбачені ч. 2 ст. 147 Конституції України, зокрема, такі засади діяльності КСУ, як незалежність та обов'язковість ухвалених ним рішень і висновків [282].

Водночас Конституція України не вказує, у яких випадках при реалізації його інших виключних конституційних повноважень КСУ ухвалює «рішення». Це дозволяє констатувати, що термін «рішення», який застосовується у ст. 151-2 Конституції України, є загальним (родовим) поняттям, яке охоплює всі інші акти, окрім таких, як «висновки», що їх ухвалює КСУ з питань його виключних конституційних повноважень.

Нормами ст. 151 Конституції України, яка міститься у цьому розділі, а також положеннями ст. 159 Конституції України визначено лише випадки, коли Конституційний Суд України ухвалює рішення у формі висновку (надає висновок).

КСУ у своїх рішеннях неодноразово висловлював юридичні позиції щодо обов'язковості рішень, висновків КСУ, ухвалених ним з питань, пов'язаних зі здійсненням конституційного провадження (за наслідками розгляду справ), остаточності та неможливості їх оскарження, зокрема:

– висновок КСУ матиме значення гарантії дотримання встановленого порядку внесення змін до Конституції України та стабільності Конституції

України тільки за умови його обов'язковості для Верховної Ради України (абз. 9 п. 2 мотивувальної частини рішення від 9 червня 1998 року № 8-рп/98);

– рішення КСУ незалежно від того, визначено в них порядок і строки їх виконання чи ні, є обов'язковими до виконання на всій території України; органи державної влади, органи Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, посадові та службові особи, громадяни та їх об'єднання, іноземці, особи без громадянства повинні утримуватись від застосування чи використання правових актів або їх положень, визнаних неконституційними; рішення Конституційного Суду України мають пряму дію і для набрання чинності не потребують підтверджень з боку будь-яких органів державної влади; обов'язок виконання рішення Конституційного Суду України є вимогою Конституції України, яка має найвищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів; додаткове визначення у рішеннях, висновках Конституційного Суду України порядку їх виконання не скасовує і не підміняє загальної обов'язковості їх виконання (абзаци другий, третій, шостий пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 14 грудня 2000 року № 15-рп/2000) [285];

– закони, інші правові акти або їх окремі положення, визнані неконституційними, не можуть бути прийняті в аналогічній редакції, оскільки рішення Конституційного Суду України є „обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені“; повторне запровадження правового регулювання, яке Конституційний Суд України визнав неконституційним, дає підстави стверджувати про порушення конституційних приписів, згідно з якими закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (абз. 2 п. 7 мотивувальної частини Рішення від 8 червня 2016 р. № 4-рп/2016) [289].

Конституція України не встановлює, що обов'язковими, остаточними і такими, що не можуть бути оскаржені є лише рішення КСУ, ухвалені з питань, пов'язаних зі здійсненням конституційного провадження і вважає усі рішення

ухвалені ним з питань, які належать до його виключних конституційних повноважень.

Викладене дає підстави для висновку, що відповідно до приписів ст. 151-2 Конституції України не можуть бути оскаржені будь-які рішення КСУ незалежно від їх юридичної форми (виду), ухвалені ним як з питань, пов'язаних зі здійсненням ним конституційного провадження, так і питань, пов'язаних із забезпеченням належної організації діяльності КСУ та реалізацією конституційно-правових гарантій незалежності і недоторканності суддів КСУ. Це зумовлюється особливим конституційним статусом КСУ, юридичною природою його рішень, а також надзвичайною важливістю покладених на нього функцій та завдань, пов'язаних із забезпеченням верховенства Конституції України.

В аспекті порушеного у конституційному поданні питання положення ст. 151-2 Конституції України слід розуміти так, що рішення КСУ безвідносно до їх юридичної форми, ухвалені з питань його виключних конституційних повноважень, не можуть бути оскаржені.

Рішення Суду є актами прямої дії, як і сама Конституція України, і мають конституційну силу виходячи з принципу верховенства Конституції України [111]. Фактично рішення КСУ – це конституційні норми в їх динаміці. Виконання рішень КСУ, що мають нормативний характер, безпосередню дію, загальнообов'язковість та юридичну силу Конституції України, є одним із основних і дієвих важелів забезпечення реалізації принципу верховенства Конституції України. Виконання рішень КСУ має імперативний характер – є обов'язковою вимогою Основного Закону України, яка виступає гарантією додержанням норм Конституції та законів України. Обов'язковість виконання актів КСУ є елементом дієвості ухвалених ним рішень. Таким чином, виконання рішень КСУ – це конституційний обов'язок держави, зокрема її глави, органів державної влади, місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб, усіх громадян України [170, с. 77].

Рішення КСУ можна умовно поділити на такі, що виконуються шляхом вчинення активних дій відповідним органом (внесення змін, доповнень, наступне

скасування відповідних актів, пов'язаних з визнаним неконституційним актом), і що не потребують активних дій для їх виконання, адже оскаржені акти або їх положення, які цими рішеннями визнані неконституційними, не виконуються, а органи, які їх прийняли, не повинні їх змінювати для відновлення конституційності. При цьому судові та інші правозастосовні органи зобов'язані керуватися цими рішеннями у своїй практиці [170, с. 78].

Важливою засадою принципу верховенства права стало рішення КСУ в якому зазначено, що закони, інші правові акти або їх окремі положення, визнані неконституційними, не можуть бути прийняті в аналогічній редакції, оскільки рішення Конституційного Суду України є «обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені» (ч. 2 ст. 150 Конституції України). Повторне запровадження правового регулювання, яке КСУ визнав неконституційним, дає підстави стверджувати про порушення конституційних приписів, згідно з якими закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (частина друга статті 8 Основного Закону України) [287].

Українськими правниками обґрунтовуються різні варіанти удосконалення законодавства щодо виконання рішень КСУ. Так, Цимбалістий Т. пропонує надання самому КСУ відповідних повноважень з контролю і реагування на порушення чи невиконання його актів (сьогодні він таких повноважень не має), створення спеціального органу, покладення відповідних обов'язків на вже наявні державні органи, запровадження конституційно-правової відповідальності за невиконання чи перешкоджання виконанню актів КСУ і т. д. [359, с. 27].

Вирішення проблеми удосконалення процесу виконання актів КСУ треба пов'язувати з визначенням правової природи його рішень і висновків. Як уже зазначалося, за своєю природою і наслідками акти КСУ є наближеними до нормативно-правових актів. Положення останніх реалізуються у формі використання (для уповноважуючих норм), виконання (для зобов'язуючих норм), дотримання (для забороняючих норм) і застосування (діяльність щодо встановлення піднормативних, індивідуальних правил поведінки

персоніфікованих суб'єктів [379, с. 528]). Тому, зважаючи на нормативно-правову природу актів Конституційного Суду, треба говорити не про їх виконання, а про реалізацію актів (правових позицій) КСУ у формі використання, виконання, дотримання і застосування. Така реалізація повинна здійснюватися у тому ж порядку, що й реалізація законів та підзаконних нормативно-правових актів.

Відстоюємо позицію, що принципово важливим засобом забезпечення виконання рішень КСУ має стати дієвий механізм роз'яснення його змісту. Слід визнати той факт, що сьогодні існує практика ігнорування з боку КСУ будь-яких спроб отримати додаткове роз'яснення змісту його рішень. Беручи до уваги той факт, що рішення має бути однозначним і зрозумілим за змістом й формою та придатним до практичного втілення, зустрічаються ситуації, коли окремі положення рішення КСУ містить неоднозначні положення і може мати множинне тлумачення з позицій його можливого виконання. У такому разі є доцільним передбачити обов'язок КСУ надавати роз'яснення щодо процедури та суб'єктного складу виконання рішення, тоді як за чинним законодавством право звернення до Суду передбачене щодо роз'яснення порядку виконання рішення тільки тоді, коли в них встановлюється особливий порядок їх виконання.

Відсутність конституційно-правового механізму виконання рішень КСУ має наслідком покладення переважно формальної відповідальності за виконання рішень КСУ на сам КСУ, оскільки тільки КСУ може визначити порядок і строки виконання своїх рішень.

Погоджуємось із позицією правника Шевчука С., що акти судової влади нормативного характеру мають такі спільні ознаки: 1) їх приймають у процесі здійснення правосуддя; 2) нормативне значення має не акт судової влади загалом, а саме та його частина (зазвичай, мотивувальна), де міститься судовий прецедент (правова позиція, правоположення тощо); 3) мають загальнообов'язковий характер, тобто їхня дія поширюється не лише на сторони в справі, а й стосується інших суб'єктів права; 4) їхня нормативна сила необхідна для забезпечення потреб правосуддя під час вирішення аналогічних справ та ґрунтується на правових позиціях, які формуються в процесі застосування і тлумачення норм

права під час розгляду конкретної справи; 5) забезпечуються державою через діяльність державної виконавчої служби; 6) їхній нормативний зміст встановлюється на підставі аналізу в судовому засіданні юридичних фактів і життєвих обставин у контексті застосування норм права; 7) залежать від професійної правосвідомості суддів та рівня розвитку правової доктрини; 8) в умовах романо-германської правової сім'ї мають додатковий характер щодо основних джерел права [367].

Застосовуючи метод моделювання щодо наведеної позиції Шевчука С., яка була висловлена в період, коли КСУ належав до органів судової влади, крізь призму реалій сьогодення, Констатуємо, що проілюстровані спільні ознаки можуть стосуватися як рішень КСУ, так і постанов Верховного Суду. Однак наголошуємо, що стосовно постанов Верховного Суду – у дещо усіченому вигляді. Адже наразі Законом України «Про судоустрій та статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII [260] та процесуальних кодексах наявне законодавче застереження про врахування висновків Верховного Суду судами нижчого рівня у своїй діяльності (а не буквального слідування правовій позиції). Також суди нижчого рівня мають враховувати звичаєві підходи у системі судоустрою загалом, коли постанови Верховного Суду приймаються як певний стандарт правозастосування, попри періодичні колізійні позиції цього суду. Разом з тим, ми підкреслюємо, що нормативність судових рішень КСУ не перетворює їх на нормативний акт у чистому вигляді. Такі рішення можуть слугувати додатковим аргументом рівня закону під час розгляду/перегляду справи, але повністю не замінюють собою нормативний акт.

Принцип верховенства права фактично пронизує вертикально та горизонтально кожний судовий процес, коли справа переглядається апеляційним і касаційним судами після розгляду її судом першої інстанції.

Судове верховенство («judicial supremacy») у країнах континентальної правової системи розглядається нами як особливий, тісно пов'язаний із правотворчою роллю, правозастосовчий процес Верховного Суду з приводу розв'язання конфліктів між ідеалом законодавчої норми й переконливим

прецедентом конкретної правозастосовчої ситуації. Переконливий прецедент визначаємо результатом судового верховенства під час офіційного тлумачення щодо правильного застосування норм матеріального права (рідше – процесуального) на засадах верховенства права, який характеризуються відповідною нормативністю. Судове верховенство видається як результат привілейованого повноваження Верховного Суду під час перегляду судових рішень щодо тлумачення законів, однак таке повноваження не найвище, адже тлумачення конституційних норм є унікальною функцією КСУ. Розкриття змісту норм права, відшукування їх смислу, визначення волі законодавця з метою розв’язання судового спору та захисту суб’єктивних прав позивача чи відповідача покладається на суди системи судоустрою. Натомість КСУ в межах виконання притаманної йому конституційної функції (розглядати конституційні скарги) фактично перевіряє зміст закону на відповідність Конституції шляхом встановлення конституційно-правового смислу норми законів під час власної юрисдикційної діяльності.

Слід констатувати факт, що в Україні відбувається транзитність законодавства, і саме діяльність КСУ та Верховного Суду мають забезпечити дотримання принципу верховенства права. Українська правова система, громадянське суспільство постійно створюють певні виклики й нескінченний потік як простих спірних питань, так і складних судових справ, розглянути які, керуючись верховенством права, повинні судді. Причому серед сучасної спільноти, зокрема суддів, поширеною є герменевтична підозра, що полягає в полісемічному тлумаченні норм матеріального права як з боку учасників справ, так і з боку судів. Суди можуть відхилятися від раніше прийнятих і системно застосованих методологічних принципів, зокрема в ідеологічно значущих справах. Особливо це відчутним є в країнах слабкої чи такої, що розвивається, демократії, країнах «з менш ніж ідеальним світом» [387], де суди дуже часто змінюють підходи судової практики без наявних підстав для динамічного тлумачення норм права.

Вважаємо важливим засобом забезпечення реалізації рішень КСУ підтримання високого авторитету органу конституційної юстиції, підвищення рівня правосвідомості і правової культури уповноважених на здійснення державних та самоврядних функцій, політиків та громадян. Важливими умовами ефективності функціонування механізму держави, в тому числі і КСУ, є утвердження України як правової, демократичної держави, а також політична стабільність й соціально-економічний розвиток в країні.

Виконання рішень КСУ є завершальним етапом конституційного контролю, який і визначальним показником ефективності діяльності КСУ. Щодо цього Лілак Д. вказує, що «прийняття рішення Конституційним Судом без його подальшого виконання втрачає будь-який сенс, і підтвердженням цьому є така латинська юридична формула «рішення суду не зовсім завершене, якщо воно не звернене до виконання» [156]. Складно не погодитись з думкою Маркуш М., яка зазначає що «виконання рішень КСУ – це конституційний обов'язок держави, зокрема, її глави, органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових осіб та всіх громадян України» [170, с. 84].

Окреме місце в проблемі реалізації рішень КСУ є встановлення строків їхнього виконання. Український правник Гергелійник В. пропонує встановити строк у межах шести місяців, який є достатнім для того, щоб забезпечити можливість органу публічної влади гнучко і відповідально підійти до врегулювання правовідносин та виконання рішення КСУ [49]. На противагу викладеній позиції висловлюються і інші позиції, зокрема про неприпустимість встановлення строків для органів законодавчої та виконавчої влади щодо виконання рішень КСУ.

У науковій літературі зустрічається позиція, згідно з якою Президент України як гарант додержання Конституції України також є гарантом виконання рішень КСУ [80, с. 41]. Ми не підтримуємо цю позицію, так як в Конституції України не закріплені відповідні повноваження Президента України. На наше переконання, саме Верховна Рада України має здійснювати як законодавчі, так і контрольні заходи щодо виконання рішень та висновків КСУ. Досвід доводить,

що є помилковою позиція щодо збільшення повноважень Президента України в частині взаємодії з КСУ.

Наявні проблеми виконання рішень КСУ, якими визнано неконституційним правовий акт, що на момент винесення КСУ рішення вичерпав свою дію, а правовідносини, які він врегульовував, припинилися (наприклад, Рішення Конституційного Суду України від 10 червня 2009 р. № 14рп/2009) [287]. Такі рішення можуть мати прецедентний характер і бути основою для вирішення наступних аналогічних справ.

Вивчення теоретичних джерел та нормативних актів дозволяє зробити узагальнення, що в різних державах є різні підходи до визначення початку виконання рішень органів конституційного контролю. Так, у випадку визнання нормативного акта неконституційним моментами початку виконання рішення можуть бути: прийняття акта, набуття чинності рішенням органу конституційного контролю, певна дата в майбутньому, зазначена у самому рішенні [170, с. 82]. Вважаємо доцільним використати досвід ФРН, коли рішення слід виконувати з моменту його прийняття. Так, Закон ФРН «Про Федеральний Конституційний Суд» передбачає, що рішення Федерального Конституційного Суду є обов'язковими для федеральних і земельних конституційних органів, а також для всіх інших державних органів та судів. Якщо норма визнана неконституційною, рішення Конституційного Суду має юридичну силу закону. Норма анулюється і визнається такою, що не має юридичної сили, з моменту її прийняття. Адміністративні акти і рішення звичайних судів, засновані на такій нормі, залишаються чинними, за винятком актів, скарги за якими подані до Конституційного Суду (стаття 31) [262].

Якість рішень та висновків КСУ та їх виконання залежить значною мірою від умов функціонування суду, відсутності політичного тиску на суд, професійності суддів та прозорою системою формування складу суду, утвердження в суспільстві національних цінностей, дотримання стабільного зовнішнього курсу України на інтеграцію з Європейським Союзом та Організацією Північноатлантичного договору, підвищення рівня правової

культури та свідомості громадян України. Ці заходи сприятимуть повазі до рішень та висновків КСУ та забезпечать швидке і професійне їх виконання інститутами громадянського суспільства та державними інституціями.

КСУ при розгляді та прийнятті рішень і висновків має закласти в них чіткі правові позиції, які будуть однозначними, аргументованими і сприйнятими суспільством як справедливі. Також рішення та висновки мають бути прийняті в межах встановлених законом процесуальних строків. Кожне рішення має містити звернення до суб'єкта владних повноважень виконати необхідні дії для повного виконання рішення чи висновку КСУ. Беручи до уваги конституційне положення, що рішення та висновки КСУ є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені, ми вважаємо, що КСУ має використовувати всі наявні заходи щодо ефективного та повного виконання рішень та висновків.

Порядок виконання рішень КСУ та відповідний контроль потребує удосконалення як на законодавчому рівні, так і в практиці функціонування самого суду. Погоджуємось із позицією Чубар Л., яка зауважила, що контроль може належати самому КСУ, зокрема його Секретаріату або спеціально утвореному в Секретаріаті структурному підрозділу. На її думку, виконання рішень, по суті, завершує процедуру конституційного контролю, тому питання їх виконання не належить до конституційного судочинства, а є компетенцією тих державних органів, органів місцевого самоврядування та посадових осіб, яким це рішення адресоване безпосередньо [361, с. 58]. Ми підтримуємо думку, що виконання актів КСУ є комплексною проблемою і її вирішення потребує комплексних заходів. В цій частині дисертаційного дослідження підняті окремі проблеми виконання рішень та висновків КСУ, запропоновані векторальні шляхи їх розв'язання.

3.3. Судовий контроль за виконанням судового рішення в Україні

Теоретичний погляд на поняття судовий контроль знаходимо в підручнику з адміністративного права, де визначено, що судовий контроль є специфічним видом контролю у сфері державного управління [3, с. 275]. Сушко П. судовий контроль вважає видом державного контролю, який здійснюється у сфері функціонування судової влади з належних до компетенції судів питань [323, с. 15]. Кропивна К. відстоює позицію, що судовий контроль судів загальною юрисдикції за своєю сутністю є специфічним повноваженням у сфері нагляду за виконанням винесеного ними рішення на підставі розгляду справи в судовому порядку [148, с. 178].

Правник Авер'янов В. визначає, що судовий контроль є комплексним правовим явищем, яке відображає як основні риси судової влади, так і ознаки юрисдикційної діяльності органів держави. Найголовнішою суспільною роллю судової влади в демократичному суспільстві необхідно визнати забезпечення панування права у процесі розв'язання різноманітних юридичних конфліктів [72, с. 175].

При цьому, Сасевич О. стверджує, що одним із видів судового контролю є контроль за виконанням рішень судів. Відмінністю вказаного виду судового контролю є те, що він спрямований не лише на забезпечення законності в державі та захист прав і свобод людини, а й на реальне виконання рішення суду, що є гарантією досягнення мети правосуддя, підвищення авторитету судової влади в Україні [297].

Вчений Цвіркун Ю. зазначає, що виконання судових рішень є складовою частиною права на справедливий суд та однією із процесуальних гарантій доступу до суду. На державу покладається обов'язок не тільки надати особі доступ до справедливого правосуддя, але, на чому постійно наголошується, і забезпечити своєчасне та повне виконання судових рішень. При цьому автор окрему увагу приділяє саме судовому контролю, що здійснюють адміністративні суди. Для посилення дієвості останнього пропонує: відокремити систему адміністративних

судів від судів загальної юрисдикції; запровадити при автономній системі адміністративних судів державну виконавчу службу, якій надати функції щодо примусового виконання рішень лише цих судів; удосконалити норми КАС України, які регулюють питання стосовно судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах, зокрема, такі норми мають прямо нав'язувати правила поведінки суду та встановлювати його обов'язки (бути імперативними); у змінах до КАС України посилити відповідальність за невиконання рішень судів, знайти шляхи щодо притягнення до відповідальності не лише керівника, але й інших членів колегіальних органів, які перешкоджають виконанню судового рішення [346, с. 72].

Правник Кройтор В. вважає, що «як зазначається в ч. 5 розділу II Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, судовий захист, як і діяльність суду, не може вважатися дієвим, якщо судові рішення не виконуються або виконуються неналежним чином і без контролю суду за їх виконанням. Про це зазначається й у Рішеннях Європейського суду з справ людини. Так, у справах «Хорнсбі проти Греції» від 19 березня 1997 р., «Бурдов проти Росії» від 07.05.2002 р., «Ромашов проти України» від 27 липня 2004 р., «Шаренок проти України» від 22 лютого 2004 р. та ін. зазначається, що право на судовий захист було б ілюзорним, якби правова система держави дозволяла, щоб остаточне зобов'язувальне рішення залишалося бездієвим на шкоду одній зі сторін» [147, с. 152; 350].

При цьому, існує думка про те, що виходячи із законодавчих положень українського законодавства, суд не наділений повноваженнями щодо вчинення дій, спрямованих на примусове виконання судових актів, ухвалених в цивільному судочинстві. Суд, у випадках передбачених знову ж таки законодавчими актами, лише здійснює контроль за виконанням судового акта. Безумовно, що судовий контроль за виконанням судового акта є вагомим важелем впливу на суб'єктів, які його не виконують. Проте ті повноваження, що визначені для судового контролю за виконанням судових актів, є малодієвими та здебільшого стосуються процедурних питань (приміром, виправлення помилки у виконавчому документі,

поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання, заміна сторони виконавчого провадження тощо) та розгляду скарг щодо рішень, дій або бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, якщо сторони виконавчого провадження вважають, що порушено їхні права чи свободи [299, с. 177].

Погоджуємося із висновком про те, що суди не мають повноважень, щодо примусового виконання судових рішень, для цього сформована окрема система органів. Як відомо, примусове виконання судових рішень здійснюють державні виконавці та приватні. Запровадження інституту приватних виконавців звичайно має свої позитивні результати, але проблеми невиконання судових рішень не вирішило. Інститут судового контролю за виконанням судових рішень передбачено, в тому числі у зв'язку із тим, що на стадії виконавчого провадження можуть бути допущені порушення, що мають бути встановлені та виправлені. Але аналізуючи практику застосування судового контролю за виконанням судових рішень напрошується висновок про необхідність його удосконалення.

Так, у Аналізі Національних механізмів судового контролю за виконанням судових рішень в Україні (в контексті виконання рішень ЄСПЛ у справах «Юрій Миколайович Іванов проти України» і «Бурмич та інші проти України») зазначено, що одним із важливих напрямів вдосконалення Конституції України при здійсненні конституційної судової реформи у 2016 р. було доповнення Основного Закону статтею 129-1, та яка закріплює принцип обов'язковості судових рішень на конституційності рівні. Згідно з цією статтею суд ухвалює рішення іменем України. Судове рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд [7, с. 7].

При цьому маємо наголосити, що до реформи щодо правосуддя 2016 р. ч. 5 ст. 124 Конституції України встановлювала, що судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України [129]. Такої норми прямої дії, що міститься в Основному Законі мало

бути достатньо для того, щоб судові рішення виконувались. Але, на жаль, навіть нинішня редакція Конституції, що встановила судовий контроль за виконанням судових рішень як конституційну засаду не вирішила проблеми, щодо виконання судових рішень в Україні.

Щодо нормативно-правового регулювання питання здійснення судового контролю за виконанням судових рішень, розглянемо відповідне процесуальне законодавство.

Заслужують на увагу і положення процесуального законодавства щодо судового контролю за виконанням судових рішень. Так, в рамках господарського судочинства також встановлюється судовий контроль за виконанням судових рішень. Так, розділ VI «Судовий контроль за виконанням судових рішень» ГПК України) передбачає можливість оскарження сторонами виконавчого провадження рішень, дій або бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання ними судового рішення (ст. 339), встановлює строки звернення зі скаргою (ст. 341), а також особливості виконання ухвали суду, постановленої за результатами розгляду скарги (ст. 345) [355].

Аналогічний розділ міститься і у ЦПК України. Зокрема, ст. 453 розділу VII «Судовий контроль за виконанням судових рішень» ЦПК України також встановлюється, що Про виконання ухвали, постановленої за результатами розгляду скарги, відповідний орган державної виконавчої служби, приватний виконавець повідомляють суд і заявника не пізніше ніж у десятиденний строк з дня її одержання [355].

КАСУ у ст. 382 передбачає, що суд, який ухвалив судові рішення в адміністративній справі, може зобов'язати суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалене судові рішення, подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення. За наслідками розгляду звіту суб'єкта владних повноважень про виконання рішення суду або в разі неподання такого звіту суддя своєю ухвалою може встановити новий строк подання звіту, накласти на керівника суб'єкта владних повноважень, відповідального за виконання рішення,

штраф у сумі від двадцяти до сорока розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [108]. Відповідно, КАСУ визначає контрольні заходи виконання судових рішень.

Аналіз судової практики вказує на те, що контрольні заходи щодо виконання судових рішень не завжди застосовуються судами. Так, наприклад, згідно з інформацією, наведеною в узагальненні судової практики, здійсненому Сьомим апеляційним адміністративним судом, у період з 3 жовтня 2018 року до 3 жовтня 2019 року, у 779 справах порушувалось питання застосування судового контролю, і лише в 36 справах такий контроль застосовано. Отже, відповідні процесуальні звернення сторін були задоволені менш, ніж у 5 % випадках, які перебували на розгляді судів першої інстанції, які належать до округу, що охоплюється Сьомим апеляційним адміністративним судом (Житомирська, Чернівецька, Хмельницька, Вінницька області). Сам суд у своєму узагальненні пов'язує це з тим, що законодавство регулює аспекти судового контролю як право суду, а не обов'язок [7, с. 21]. Відповідно, судова практика свідчить, що судовий контроль, як процесуальний інструмент, не набув поширеного застосування. Це відповідно, зумовлює необхідність як правильного його розуміння (тлумачення) так і застосування з метою забезпечення ефективного його застосування, зокрема у випадках існування перешкод із виконанням судових рішень.

Аналізуючи адміністративне законодавство з питань виконання судового рішення необхідно погодитись з Бойко І., яка звертає увагу на одну з новел чинного КАСУ: «суд за наслідками розгляду справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності має право змінити захід стягнення в межах, передбачених нормативним актом про відповідальність за адміністративне правопорушення» (п. 4 ч. 3 ст. 286 КАСУ) [108]. При цьому, Бойко І. наголошує на тому, що нерідко виникає проблемне питання: за правилами якого процесуального закону – Кодексу України про адміністративні правопорушення або Кодексу адміністративного судочинства України – слід виконувати судові рішення, яким змінено стягнення за адміністративне правопорушення [23, с. 116].

Зокрема, згідно ст. 185-6 КУпАП передбачається настання адміністративної відповідальності за залишення посадовою особою без розгляду окремої ухвали суду або невжиття заходів до усунення зазначених в ній порушень закону, а так само несвоєчасна відповідь на окрему ухвалу суду [109]. Відповідно, подеколи виникає плутанина, що ускладнює вирішення як самої справи так і виконання судового рішення. Це зумовлює необхідність більш чіткого врегулювання відповідних питань у КУпАП та КАСУ.

Значну увагу процесуальне законодавство України приділяє і питанням визнання і виконання рішень іноземних судів. Вперше на законодавчому рівні дані питання були висвітлені у Законі України «Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів» від 29 листопада 2001 р. № 2860-III [231], який згодом утратив чинність на підставі Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 6 вересня 2005 р. № 2798-IV [238]. Сьогодні питання визнання та виконання судових рішень іноземних судів регламентується Конституцією України, Законами України («Про міжнародні договори України» [252], «Про міжнародне приватне право» [251], Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини [234] та ін.), процесуальним законодавством України, підзаконними нормативно-правовими актами (напр., Інструкція про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень, затвердження наказом Міністерства юстиції України та Державної судової адміністрації України від 27 червня 2008 р. № 1092/5/54 [95]), а також міжнародними договорами (Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 р. [119], Конвенція про виконання іноземних арбітражних рішень 1958 р. [117], Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж [81], Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) 1950 р. [118]).

Визнання рішення іноземного суду або міжнародного комерційного арбітражу – це поширення законної сили рішення іноземного суду на територію України, а його виконання – це застосування засобів примусового виконання, аналогічних до виконання рішень державних українських судів [37].

У ст. 9 Конституцію України визначено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства [129]. В цілому, дана норма викликала досить багато спорів і інтерпретацій. Перш за все, це зумовлено тим, що згідно з її положеннями до національного законодавства України належать лише ті міжнародні договори України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. Однак, у Конституції не визначено статусу інших міжнародних договорів, які набули чинності в інший спосіб, не через ратифікацію Верховною Радою України, а це більшість з міжурядових та міжвідомчих міжнародних договорів України.

Проте не слід забувати положення статті 26 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, яке закріплює принцип *pacta sunt servanda*, відповідно до якого кожний чинний міжнародний договір є обов'язковим для його учасників і повинен ними добросовісно виконуватись.

Існує дві альтернативні умови визнання та виконання рішення іноземного суду, що підлягає примусовому виконанню:

1) наявність міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. При цьому необхідно виходити із загальних правил про те, що міжнародні договори про правову допомогу поширюються лише на суб'єктів держав-учасниць, а якщо між учасниками багатосторонніх договорів є ще і двосторонні або спеціальні угоди з питань правової допомоги, то повинні застосовуватися відповідні норми тих договорів і угод, які набули чинності пізніше;

2) дія принципу взаємності. Згідно зі ст. 11 Закону України «Про міжнародне приватне право» суд або інший орган застосовує право іноземної держави незалежно від того, чи застосовується у відповідній іноземній державі до подібних правовідносин право України, крім випадків, коли застосування права

іноземної держави на принципах взаємності передбачено законом України або міжнародним договором України. Якщо застосування права іноземної держави залежить від взаємності, вважається, що вона існує, оскільки не доведене інше [37].

Положення ст. 9 Конституції України буквально відтворено у пункті 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 1 листопада 1996 р. № 9 [245] і в пункті 1 Рішення Конституційного Суду України у справі про тлумачення терміна «законодавство» від 9 липня 1998 р. № 12-рп/98 [284]. Крім цього, ч. 1 ст. 19 цього Закону України «Про міжнародні договори України» теж відтворює дану конституційну норму: «чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства» [252]. Однак, пункт 2 Постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя» від 19 грудня 2014 р. №13 [246] з посиланням на частину першу статті 9 Конституції України і частину першу статті 3, статтю 12 і статтю 19 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. № 1906-IV [252] визначає, що частиною національного законодавства України є не лише чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України у формі ратифікації, але також і договори, які не потребують ратифікації й затверджені у формі указу Президента України або постанови Кабінету Міністрів України. Іншими словами, як справедливо зазначає Стешенко В., Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ розглядає поняття «чинні міжнародні договори, що є частиною національного законодавства України» через розширене тлумачення. Як наслідок, виникає питання про співвідношення норми, що закріплена у частині першій статті 9 Конституції України і правової позиції

Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ [317, с. 34; 318, с. 289].

Вищенаведене вказує на неоднозначне застосування поняття «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства», що спричинило неоднозначне його застосування у законодавстві та судовій практиці. Не вдаючись у більш детальний аналіз цього питання, що не є предметом нашого дослідження, на наш погляд, існує необхідність усунення цієї колізії. Це забезпечить однакове застосування понятійно-категоріального апарату, а також відповідатиме принципу правової визначеності, яка передбачає однозначність та зрозумілість викладу положень.

Розгляд клопотань про визнання та надання дозволу на примусове виконання на території України рішень іноземних судів здійснюється із дотриманням вимог цивільного, господарського та адміністративного процесуального законодавства. Зокрема, це питання чітко регламентовано у главі 1 розділу IX ЦПК України [355] та розділу V Інструкції про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень, затвердженої спільним наказом Міністерства юстиції України та Державної судової адміністрації України від 27 червня 2008 р. № 1092/5/54 [95]. Особливості виконання рішень іноземних судів також відображені і у ГПК України (ст. 369) [56], КАСУ (ст. 87) [108].

Аналіз положень процесуального законодавства вказує, що проведена у 2017 р. реформа процесуального законодавства удосконалила процедуру визнання і виконання рішень міжнародних судів. Зокрема, до цієї реформи ЦПКУ не містив положень щодо застосування забезпечення на підтримку арбітражних проваджень. У результаті реформи Глава 10 Розділу I ЦПК, що регулює забезпечення позову у цивільному процесі, була доповнена положеннями про те, що суд може вжити заходів забезпечення позову за заявою сторони у справі, яка передана на розгляд міжнародного комерційного арбітражу або третейського

суду. Однак, в результаті реформи не було внесено до ЦПК України чітких правил визнання та виконання ухвал та рішень міжнародного арбітражу про забезпечення позову. Попри цей недолік, виносячи рішення у справі № 824/178/19, яка розглядалась за заявою про визнання і надання дозволу на виконання Рішення Надзвичайного арбітра Арбітражного інституту Торгової палати міста Стокгольм, у своїй постанові від 14 січня 2021 р. Верховний Суд застосував положення глави 3 розділу IX ЦПК щодо визнання та надання дозволу на виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу і не зробив застережень щодо остаточності рішення про забезпечення позову [382]. Відповідно, за допомогою судової практики Верховного Суду було забезпечено виконання рішення міжнародного арбітражу про застосування забезпечення. Однак, така ситуація, на наш погляд, ускладнює процедуру виконання судових рішень міжнародних судів, зокрема міжнародного арбітражу.

Про це свідчать і статистичні дані. Так, згідно з даними Київського апеляційного суду за період з 1 січня 2019 р. до 23 листопада 2020 р. було зареєстровано 128 заяв про визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу. 68 заяв стосувалися приведення до виконання рішень, прийнятих міжнародним комерційним арбітражем, що знаходиться на території України, а 60 заяв стосувалися рішень іноземних міжнародних комерційних арбітражів. Із поданих та розглянутих у 2019 р. заяв (60) було задоволено 38 (приблизно 63 %), а із поданих та розглянутих до 23 листопада 2020 року (37 заяв) — задоволено 23 (приблизно 62 %). Вказані статистичні показники, як наголошує Атаманова Ю., свідчать, що в Україні більша частина арбітражних рішень отримала визнання та надання дозволу на виконання. Але все ж таки непоодинокими є випадки відмови у приведенні до виконання арбітражних рішень [10]. Відповідно, на наш погляд, доцільно у ЦПКУ внести відповідні зміни та доповнення щодо визначення правил визнання та виконання ухвал та рішень міжнародного арбітражу про забезпечення позову.

Аналіз судової практики дає можливість дійти висновку, що під час розгляду судами України справ щодо визнання рішень іноземних судів на

території України та звернення до їх виконання виникає чимало проблемних питань, зокрема: неоднакове тлумачення судами окремих положень процесуального законодавства, що суперечить принципу правової визначеності; ненадання суду заявником доказів щодо набрання рішенням іноземного суду законної сили; надання до суду неналежно оформлених чи неоформлених документів; пропущення законодавчо встановлених строків звернення до суду з клопотанням про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду та ін.

Таким чином, ЦПК України у розділі 7 визначає порядок здійснення судового контролю за виконанням судових рішень, у цивільному процесі. Стаття 447 визначає, що сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду із скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до цього Кодексу, порушено їхні права чи свободи [354].

Аналогічний зміст у розділу 6 ГПК України [56], стаття 339 аналогічно встановлює право сторін оскаржувати дії держаних та приватних виконавців.

Певні особливості передбачені стосовно судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах, що очевидно обумовлено специфікою публічно-правових спорів.

Так, відповідно до ст. 382 КАС України, Суд, який ухвалив судове рішення в адміністративній справі, може зобов'язати суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалене судове рішення, подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення. За наслідками розгляду звіту суб'єкта владних повноважень про виконання рішення суду або в разі неподання такого звіту суддя своєю ухвалою може встановити новий строк подання звіту, накласти на керівника суб'єкта владних повноважень, відповідального за виконання рішення, штраф у сумі від двадцяти до сорока розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Половина суми штрафу стягується на користь позивача, інша

половина – до Державного бюджету України. Питання про накладення штрафу вирішується за клопотанням позивача або за ініціативою судді [108].

Стосовно судової практики щодо застосування відповідної норми, то згідно з інформацією, наведеною в узагальненні судової практики, здійсненому Сьомим апеляційним адміністративним судом, у період з 3 жовтня 2018 року до 3 жовтня 2019 року (період, за який проводилось узагальнення) у 779 справах порушувалось питання застосування судового контролю, і лише в 36 справах такий контроль застосовано. Отже, відповідні процесуальні звернення сторін були задоволені менше ніж у 5 % випадках, які перебували на розгляді судів першої інстанції, які належать до округу, що охоплюється Сьомим апеляційним адміністративним судом (Житомирська, Чернівецька, Хмельницька, Вінницька області). Сам суд у своєму узагальненні пов'язує це з тим, що законодавство регулює аспекти судового контролю як право суду, а не обов'язок. Водночас аналіз такої практики свідчить про те, що, вбачаючи існування підстав, які можуть зумовлювати дію статті 382 КАС, судді відповідні клопотання задовольняли, або навпаки відмовляли в його задоволенні, не вбачаючи існування таких підстав. У справі № 120/1838/19-а 30 за позовом фізичної особи до Головного управління Пенсійного фонду України у Вінницькій області про визнання дій протиправними та зобов'язання вчинити дії, позивач клопотав перед судом зобов'язати суб'єкта владних повноважень подати звіт про виконання судового рішення. У прийнятому рішенні суд відмовив у задоволенні такого клопотання, мотивуючи тим, що не вбачає підстав для їхнього задоволення, оскільки при прийнятті рішення судом не встановлено обставин, які б ставили під сумнів добросовісність дій відповідача в процесі виконання цих рішень. При цьому суд зазначив, що у випадку виникнення таких обставин позивач може звернутися з клопотанням до суду на стадії виконання рішення [7, с. 21–22].

У справі № 120/1039/19-а визнано протиправним та скасовано рішення виконавчого комітету Немирівської міської ради № 120 від 19 березня 2019 р. про відмову фізичній особі-підприємцю у наданні поштової адреси об'єкта нерухомого майна (салон-магазину з продажу промислових товарів),

розташованого на земельній ділянці у м. Немирові. Зобов'язано виконавчий комітет Немирівської міської ради прийняти рішення про присвоєння поштової адреси об'єкта нерухомого майна (салон-магазину з продажу промислових товарів). На підставі положень ст. 382 КАС України зобов'язано виконавчий комітет Немирівської міської ради протягом одного місяця з дня набрання цим рішенням законної сили подати до суду звіт про виконання судового рішення в зобов'язальній частині. Застосовуючи судовий контроль, суд керувався тим, що оскаржуване позивачем рішення порушує його права та інтереси, оскільки тривалий час (понад півтора року) позивачка намагається присвоїти поштову адресу об'єкта нерухомості, який їй належить, виконавши при цьому усі передбачені законодавством умови [7, с. 22].

Загалом, аналіз практики застосування статті 382 КАС не свідчить про надто поширене її застосування. Це може бути пов'язано з тим, що використання передбачених нею інструментів здійснюється у тих випадках, коли є ознаки неналежного виконання суб'єктами владних повноважень ухвалених щодо них рішень. Якщо таких ознак немає, то витребування звітів про виконання рішень суди не вважається за доцільне здійснювати. Разом з тим, існування такого інструменту може сприяти забезпеченню засобу правового захисту у випадку неналежного виконання чи невиконання рішення суду [7, с. 23].

До такого висновку прийшли автори відповідного Аналізу Національних механізмів судового контролю за виконанням судових рішень в Україні, ми своєю чергою вважаємо, що причини частоті відмови судів застосовувати форму контролю, передбачену ст. 382 КАС України скоріше лежать в площині того, що відмовити простіше, ніж задовольнити відповідну заяву, хоча враховуючи стан виконання судових рішень в Україні, більша частина відповідних клопотань мала б бути як раз задоволена.

Ми погоджуємося із думкою Педака С., про те, що, попри вищезазначені переваги вказаного процесуального механізму, наявний важливий недолік ст. 382 КАС України – вказана норма не є імперативною, а тому встановлювати судовий контроль за виконанням судового рішення є правом, а не обов'язком суду.

Звертаючись до суду, досить часто можна стикнутися з відмовою в задоволенні заяви з аргументацією «це право, а не обов'язок суду». Зокрема, вказана позиція зазначена в ухвалі Великої Палати Верховного Суду від 6 травня 2019 р. у справі № 826/9960/15. У вказаній ухвалі від 6 травня 2019 р. зазначається таке: «Проте з поданого клопотання ОСОБА_5 не вбачається, а судом не встановлено, що загальний порядок виконання судового рішення не дав очікуваного результату, або що відповідач створює перешкоди для виконання такого рішення» [206].

При цьому, ст. 382 КАС України не встановлює жодної вимоги щодо обов'язкового звернення з виконавчими листами до органів/осіб, які забезпечують виконання судових рішень, а також надання доказів неможливості державним виконавцем виконати таке судове рішення у порядку Закону України «Про виконавче провадження». Вказане тлумачення судами законодавства у цій частині є довільним та не ґрунтується на тому, що встановлення судового контролю у порядку ст. 382 КАС України є однією з повноцінних форм забезпечення виконання судових рішень, яка встановлена з єдиною метою – фактичне виконання судового рішення на користь позивача [206].

Крім того, КАС України встановлює ще одну форму контролю за виконанням судових рішень, встановлену ст. 287. Зокрема, визначено, що учасники виконавчого провадження (крім державного виконавця, приватного виконавця) та особи, які залучаються до проведення виконавчих дій, мають право звернутися до адміністративного суду із позовною заявою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця порушено їхні права, свободи чи інтереси, а також якщо законом не встановлено інший порядок судового оскарження рішень, дій чи бездіяльності таких осіб. Відповідачем у справах з приводу рішень, дій або бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби є відповідний орган державної виконавчої служби, а у справах з приводу рішень, дій або бездіяльності приватного виконавця – приватний виконавець. Строк для розгляду цієї категорії справ встановлюється десятиденний [108].

Напрацьована судова практика Верховного Суду у спорах, що виникають на стадії виконання судових рішень (Рішення, внесені до ЄДРСР за період з 1 березня 2018 р. до 15 липня 2019 р.), стосовно спорів щодо оскарження рішення, дії чи бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця щодо стягнення виконавчого збору підлягають розгляду в порядку адміністративного судочинства [69].

Так, Верховний Суд зазначає, що відповідно до ч. 2 ст. 74 Закону України від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII «Про виконавче провадження» рішення, дії чи бездіяльність виконавця та посадових осіб органів державної виконавчої служби щодо виконання рішень інших органів (посадових осіб), у тому числі постанов державного виконавця про стягнення виконавчого збору, постанов приватного виконавця про стягнення основної винагороди, витрат виконавчого провадження та штрафів, можуть бути оскаржені сторонами, іншими учасниками та особами до відповідного адміністративного суду в порядку, передбаченому Законом.

Ураховуючи наведене, крім загального порядку оскарження рішень, дій або бездіяльності державного виконавця та інших посадових осіб державної виконавчої служби, визначеного нормами процесуального законодавства, Закон України «Про виконавче провадження» встановлює спеціальний порядок судового оскарження рішення, дії чи бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця щодо стягнення виконавчого збору та/або витрат на проведення виконавчих дій, згідно з яким відповідні спори належать до юрисдикції адміністративних судів та підлягають розгляду за правилами адміністративного судочинства [69].

Стосовно спорів щодо скасування постанови державного виконавця про накладення штрафів, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи з приводу оскарження постанов державного виконавця про стягнення виконавчого збору, витрат, пов'язаних з організацією та проведенням виконавчих дій і накладенням

штрафу, прийнятих у виконавчих провадженнях щодо примусового виконання усіх виконавчих документів, незалежно від того, яким органом, у тому числі судом якої юрисдикції, вони видані, а також про оскарження рішень, дій чи бездіяльності державної виконавчої служби, прийнятих (вчинених, допущених) під час примусового виконання постанов державного виконавця про стягнення виконавчого збору, витрат, пов'язаних з організацією та проведенням виконавчих дій і накладенням штрафу, як виконавчих документів в окремому виконавчому провадженні [69].

Стосовно спорів щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання зведеного виконавчого провадження, у якому об'єднано виконання судових рішень, ухвалених судами за правилами різних юрисдикцій, Верховний Суд приходить до наступних висновків.

При виконанні судових рішень діє правило існування одного виконавчого провадження про примусове виконання щодо одного боржника, незалежно від кількості судових рішень та юрисдикції, у яких вказані рішення, що підлягають примусовому виконанню, були ухвалені, та кількості стягувачів. Також існує лише одна підстава для виведення виконавчого документа зі зведеного виконавчого провадження - це наявність підстав для завершення виконавчого провадження. При цьому таким правом наділений лише виконавець, який ухвалює відповідну постанову, що є його дискреційним повноваженням. Суд такими повноваженнями не наділений. Оскільки чинним законодавством не врегульовано порядок судового оскарження рішень, дій чи бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи органу ДВС або приватного виконавця під час виконання зведеного виконавчого провадження, у якому об'єднано виконання судових рішень, ухвалених судами за правилами різних юрисдикцій, Велика Палата Верховного Суду вважає, що в такому випадку потрібно застосовувати частину першу статті 287 КАС України і вказані справи слід розглядати за правилами адміністративного судочинства [69].

Як вбачається із судової практики найбільшими повноваженнями щодо судового контролю за виконанням судових рішень наділені саме адміністративні суди, що вбачається логічним враховуючи їх юрисдикцію, та перш початкову мету виокремлення адміністративних судів для розгляду публічно-правових спорів.

Вчений Сенік С., аналізуючи виконання судових рішень в Україні, в тому числі торкаючись питання судового контролю за цим процесом, приходить до висновків, про те, що держави, які підписали Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод несуть особливу відповідальність за виконання своїх зобов'язань, передбачених ст. 6 Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод; Європейський суд, не вдаючись у деталі диференціації статусу того чи іншого органу (приміром, органу місцевого самоврядування або органу влади Автономної Республіки Крим при здійсненні ними своїх повноважень), покладає відповідальність за дії суб'єктів, які не належать до системи органів державної влади, на державу як суб'єкта зобов'язань згідно з Конвенцією. Якщо ж йдеться про приватні компанії, то відповідно до практики Європейського суду відповідальність держави у таких випадках зводиться лише до належної організації процедури примусового виконання судового рішення [299, с. 179].

У результаті, автор пропонує запровадити в національне законодавство інституту судових виконавців. Дані суб'єкти структурно повинні входити в систему судоустрою України та не належати до органів виконавчої влади. Таким чином, ст. 129-1 Конституції України набуде не декларативного значення, а діятиме на практиці. Крім цього, не де-факто, а де-юре діятиме положення ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження», в якій зазначено, що «виконавче провадження є завершальною стадією судового провадження» [299, с. 179].

Дана пропозиція виглядає достатньо радикально, оскільки, має бути перебудована вся система виконання судових рішень, але враховуючи практику, що склалася у даній сфері, ми скоріше підтримуємо цю ідею. Оскільки, саме у розділі Конституції України, присвяченому правосуддю, встановлено, що суд

ухвалює рішення іменем України, та обов'язковість судових рішень. Ч. 2 ст. 129-1 покладає на державу обов'язок щодо забезпечення виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Також, визначено, що контроль за виконанням судового рішення здійснює суд. В контексті зазначеної конституційної норми логічним вбачається повноваження, щодо примусового виконання судових рішень покласти на судову владу, створивши державну виконавчу службу саме в системі судової гілки влади. Інститут приватних виконавців при цьому також може продовжити функціонувати.

Підсумовуючи вищевикладене, пропонуємо розглядати судовий контроль за виконанням судового рішення в Україні – як одну із конституційних гарантій здійснення правосуддя в Україні, що полягає у можливості реалізації сторонами права оскарження в судовому порядку незаконних дій чи бездіяльності виконавців, та праві суду в рамках адміністративної справи вимагати від боржника подання звіту про виконання судового рішення.

При цьому, вважаємо необхідним удосконалення механізму судового контролю за виконанням судових рішень в Україні, підтримуємо думку науковців про реформування системи органів, що здійснюють примусове виконання судових рішень в Україні, шляхом віднесення їх до судової гілки влади.

Висновки до розділу 3

Доведено, що від стану виконання рішень ЄСПЛ як міжнародної судової інстанції залежить рівень забезпечення прав людини в Україні, ефективність здійснення правосуддя, та імідж України на міжнародній арені. Україна проходить болючий та вкрай важкий шлях інтеграції до європейської спільноти, але, попри боротьбу на полі бою та здобутки у геополітиці, питання ефективності функціонування правової системи, здійснення правосуддя, стосовно можливості захисту людиною своїх прав в суді, все одно залишаються на порядку денному, і побудова оптимального механізму виконання рішень Європейського Суду з прав

людини в Україні, зокрема, стосовно забезпечення їх обов'язковості є одним із важливих завдань, що стоять перед всім апаратом держави.

Визначено коло питань, що потребують належного аналізу та вирішення в процесі забезпечення якісного виконання рішень ЄСПЛ. Необхідно здійснити комплекс внутрішньодержавних заходів, зокрема: вирішити наявні суперечності та провести ефективні реформи; обов'язкового посилалися і враховувати рішення ЄСПЛ під час вирішення справ національними судами; законодавчо закріпити підвищені вимоги до посадових осіб, які під час виконання своїх функціональних обов'язків повинні практично впроваджувати позиції ЄСПЛ.

Вважаємо доцільним уповноважити КСУ здійснювати дієвий контроль за виконанням його рішень, а також передбачити відповідальність за використання акта чи норми, яка була визнана неконституційною, органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами.

Обґрунтовано, що конституційна норма про обов'язковість виконання рішень та висновків КСУ має імперативний характер – є основоположною вимогою Основного Закону України, яка виступає гарантією додержанням норм Конституції та законів України. Обов'язковість виконання та остаточність актів КСУ є елементом дієвості ухвалених ним рішень. Виконання рішень КСУ – це конституційний обов'язок української держави, зокрема її глави, вищих, центральних та місцевих органів державної влади, місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб, усіх громадян України.

Визначено, що в рішеннях та висновках КСУ мають бути максимально прописані дії суб'єктів щодо його виконання, також доречно обґрунтовувати строки виконання таких рішень. Практика КСУ має досвід, коли її акти не були виконані або їх виконання викликало нерозуміння у громадянського суспільства, включаючи і правників.

Якість рішень та висновків КСУ та їх виконання залежить значною мірою від умов функціонування суду, відсутності політичного тиску на суд, професійності суддів та прозорою системою формування складу суду, утвердження в суспільстві національних цінностей, дотримання стабільного

зовнішнього курсу України на інтеграцію з Європейським Союзом та Організацією Північноатлантичного договору, підвищення рівня правової культури та свідомості громадян України. Ці заходи сприятимуть повазі до рішень та висновків КСУ та забезпечать швидке і професійне їх виконання інститутами громадянського суспільства та державними інституціями.

Аргументовано, що КСУ при розгляді та прийнятті рішень і висновків має закласти в них чіткі правові позиції, які будуть однозначними, аргументованими, своєчасними і сприйнятими суспільством як справедливі. Кожне рішення має містити звернення до суб'єкта владних повноважень виконати необхідні дії для повного виконання рішення чи висновку КСУ. Беручи до уваги конституційне положення, що рішення та висновки КСУ є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені, ми вважаємо, що КСУ має використовувати всі наявні заходи щодо ефективного та повного виконання рішень та висновків.

Констатовано, що суди не мають повноважень, щодо примусового виконання судових рішень, для цього сформована окрема система органів. Примусове виконання судових рішень здійснюють державні виконавці та приватні. Запровадження інституту приватних виконавців звичайно має свої позитивні результати, але проблеми невиконання судових рішень не вирішило. Інститут судового контролю за виконанням судових рішень передбачено, в тому числі у зв'язку із тим, що на стадії виконавчого провадження можуть бути допущені порушення, що мають бути встановлені та виправлені. Але аналізуючи практику застосування судового контролю за виконанням судових рішень напрошується висновок про необхідність його удосконалення.

Встановлено, що до реформи щодо правосуддя 2016 року ч. 5 ст. 124 Конституції України закріплювала, що судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України. Такої норми прямої дії, що міститься в Основному Законі мало бути достатньо для того, щоб судові рішення виконувались. Але, на жаль, навіть нинішня редакція Конституції, що встановила судовий контроль за виконанням судових рішень як конституційну засаду не вирішила проблеми, щодо виконання судових рішень в

Україні. Відповідно, судова практика свідчить, що судовий контроль, як процесуальний інструмент, не набув поширеного застосування. Це відповідно, зумовлює необхідність як правильного його розуміння (тлумачення) так і застосування з метою забезпечення ефективного його застосування, зокрема у випадках існування перешкод із виконанням судових рішень.

Аналіз судової практики дає можливість дійти висновку, що під час розгляду судами України справ щодо визнання рішень іноземних судів на території України та звернення до їх виконання виникає чимало проблемних питань, зокрема: неоднакове тлумачення судами окремих положень процесуального законодавства, що суперечить принципу правової визначеності; ненадання суду заявником доказів щодо набрання рішенням іноземного суду законної сили; надання до суду неналежно оформлених чи неоформлених документів; пропущення законодавчо встановлених строків звернення до суду з клопотанням про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду та ін.

Як вбачається із судової практики найбільшими повноваженнями щодо судового контролю за виконанням судових рішень наділені саме адміністративні суди, що вбачається логічним враховуючи їх юрисдикцію, та перш початкову мету виокремлення адміністративних судів для розгляду публічно-правових спорів.

Оскільки, саме у розділі Конституції України, присвяченому правосуддю, встановлено, що суд ухвалює рішення іменем України, та обов'язковість судових рішень. Ч. 2 ст. 129-1 покладає на державу обов'язок щодо забезпечення виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Також, визначено, що контроль за виконанням судового рішення здійснює суд. В контексті зазначеної конституційної норми логічним вбачається повноваження, щодо примусового виконання судових рішень покласти на судову владу, створивши державну виконавчу службу саме в системі судової гілки влади. Інститут приватних виконавців при цьому також може продовжити функціонувати.

Обґрунтовано пропозицію розглядати судовий контроль за виконанням судового рішення в Україні – як одну із конституційних гарантій здійснення правосуддя в Україні, що полягає у можливості реалізації сторонами права оскарження в судовому порядку незаконних дій чи бездіяльності виконавців, та праві суду в рамках адміністративної справи вимагати від боржника подання звіту про виконання судового рішення.

ВИСНОВКИ

Здійснений аналіз становлення виконання судового рішення дає підстави констатувати, що цей інститут пройшов тривалий шлях розвитку. Виокремлено такі етапи становлення та розвитку обов'язкового виконання судових рішень в Україні:

- IX–XIII ст. – перехід від звичаєвого права (самосуд, самозахист) до процесу формування правових засад діяльності суб'єктів виконання судових рішень (перший кодифікований акт – «Руська правда», перші органи виконання судових рішень – пристави);

- XIV–XVI ст. – вплив на інститут виконання судових рішень Литовських статутів і магдебурзького права;

- XVII–XIX ст. – судово-правова реформа, створення інституціональної та процесуальної структури правосуддя, інституалізація виконавчого провадження;

- XIX–XX ст. (радянський період) – виконання судових рішень є частиною судового процесу, формальна законодавча лібералізація виконавчого провадження з широким застосуванням елементів тоталітаризму, закладення основ для формування системи державної виконавчої служби

- XX–XXI ст. (1990–2015) – судово-правова реформа незалежної України, реформування органів виконання судових рішень, демократизація заходів виконавчого провадження;

- XXI ст. (з 2016 року й донині) – продовження судово-правової реформи, нове законодавче врегулювання виконавчого провадження, упровадження інституту приватних виконавців.

З огляду на висновки, отримані під час аналізу різних підходів науковців щодо змісту судового рішення, виокремлено такі його ознаки: є результатом здійснення правосуддя; має державно-владний характер, адже його приймає тільки суд, який вирішує справу по суті; приймається на підставі норм матеріального та процесуального права; його ухвалює суд іменем України; має визначену законом форму, зміст і відповідає встановленим вимогам; є

правозастосовним процесуальним актом; ґрунтується на встановлених судом фактах; має індивідуальний характер і містить висновок суду про права й обов'язки конкретних осіб; його приймають з метою вирішення справи по суті, забезпечення захисту прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів права, забезпечення дотримання законності й охорони правопорядку; набуває властивостей акта правосуддя з моменту набрання ним законної сили та є обов'язковим для виконання; є завершальною стадією судового провадження.

Систематизувавши такі ознаки, що утворюють зміст судового рішення, сформульовано дефініцію поняття «судове рішення» як правозастосовного процесуального акта, який приймає суд у процесі здійснення правосуддя, ґрунтується на встановлених судом фактах і застосуванні норм матеріального та процесуального права, з метою вирішення конкретної справи по суті, забезпечення захисту прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів права, забезпечення дотримання законності й охорони правопорядку, що набирає законної сили у встановленому законом порядку і підлягає виконанню.

Здійснений аналіз наукових і навчально-методичних праць учених засвідчує, що, попри наявність значної кількості праць, присвячених проблемам судочинства та виконавчого провадження, актуальним залишається питання комплексного узагальнювального дослідження конституційно-правових основ забезпечення обов'язковості виконання судових рішень. Результативність цього наукового пошуку безпосередньо залежить від правильного застосування методології. Використання різних наукових методів дає змогу проаналізувати особливості обов'язкового виконання судових рішень загалом, а також науково обґрунтувати як сутність судового рішення, так і шляхи формування ефективного судочинства.

За допомогою діалектичної логіки системно розглянуто обов'язковість виконання судового рішення в площині герменевтичного, аксіологічного, діяльнісного та феноменологічного підходів.

Комплексне застосування сучасних методів дослідження конституційних засад обов'язкового виконання судових рішень дало змогу здійснити теоретичне

узагальнення досліджуваної наукової проблематики, сформувані нові підходи до визначення й характеристики конституційних основ як здійснення правосуддя в Україні загалом, так і виконання судових рішень зокрема. Урахування нових стратегій здійснення судочинства, що стосується і виконання судових рішень, практики їх здійснення та іноземного досвіду надало можливість запропонувати шляхи та конкретні засоби розв'язання теоретичних і практичних проблем обов'язкового виконання судових рішень, підвищення ефективності діяльності приватних та державних виконавців.

Обґрунтовано положення, згідно з яким виконання судового рішення є невід'ємною частиною права кожного на судовий захист і передбачає обов'язкове вчинення діянь, що можуть бути здійснені як у формі дії, так і бездіяльності, зобов'язальним суб'єктом. Для гарантування права на справедливий суд, закріпленого в ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, виконання рішення, ухваленого будь-яким судом, ЄСПЛ розцінює як складову «судового розгляду». Відповідно, Суд акцентує на тому, що для забезпечення захисту законних прав й інтересів особи судові рішення має бути виконаним.

На підставі аналізу сучасного теоретичного й емпіричного матеріалу сформовано висновок, що процес виконання судового рішення є чітко регламентований національним законодавством. Залежно від справи, яку розглядають, виконання судового рішення ґрунтується на нормах відповідної галузі права. Однак, попри галузеві особливості регулювання процесу виконання судового рішення, основною його метою є захист і відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, держави. Запропоновано розглядати виконання судового рішення як міжгалузевий інститут права.

З огляду на напрацювання, отримані на підставі аналізу різних підходів науковців до сутності та змісту виконання судового рішення, виокремлено такі його ознаки: є невід'ємною частиною права кожного на судовий захист; передбачає обов'язкове вчинення діянь зобов'язальним суб'єктом, які може бути здійснено як у формі дії, так і бездіяльності; є завершальною процесуальною

стадією судового процесу; спрямоване на забезпечення права особи на судовий захист, відновлення її порушених прав, свобод і законних інтересів; виконання підлягають тільки ті судові рішення, які набрали законної сили; може бути здійснене в добровільному чи примусовому порядку; може відбуватися і поза межами виконавчого провадження; передбачає можливість застосування до зобов'язального суб'єкта примусових заходів; примусове виконання судових рішень здійснюють тільки уповноважені на те суб'єкти.

Запропоновано загальнотеоретичне авторське визначення категорії «виконання судового рішення», що є завершальною процесуальною стадією судового процесу, передбачає обов'язкове вчинення діянь (дії чи бездіяльності) зобов'язальним суб'єктом з реалізації приписів судового рішення, що набрало законної сили, у добровільному чи примусовому порядку, з метою захисту та відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

З'ясовано, що однією з головних проблем, яка зумовлює необхідність удосконалення організації функціонування судової влади та здійснення правосуддя, є неналежне виконання судових рішень і неефективність механізмів судового контролю за виконанням судових рішень. Аналіз статистичних даних останніх років засвідчує, що фактично виконується близько половини виконавчих проваджень. Доведено, що в Україні досі нерозв'язаною залишається проблема невиконання судових рішень, зокрема в тих справах, де боржником є держава (станом на грудень 2022 року, за інформацією Держказначейства України, борг держави становить понад 6,7 млрд грн). Такі цифри, безперечно, вказують як на організаційні, так й економічні причини, які призводять до невиконання чи затягування виконання судових рішень. Отже, неможливість належного виконання судових рішень вбачається в прогалинах на законодавчому рівні, а саме у відсутності закріплення механізму його виконання через Державний бюджет України.

На підставі інституційного механізму виконання судових рішень в Україні обґрунтовано необхідність удосконалення законодавства, зокрема шляхом

закріплення в Конституції України положень щодо базових засад інституту виконання судового рішення, серед яких: верховенство права; законність; справедливість, неупередженість й об'єктивність; розумність строків провадження; забезпечення права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних виконавців, приватних виконавців.

Визначено, що внесені Законом України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII зміни до Конституції України щодо правосуддя зумовили появу нових підходів до застосування принципу обов'язковості виконання судового рішення, зокрема під час вирішення публічно-правових спорів. Одна з новел конституційної реформи у сфері правосуддя полягає в тому, що повноваження щодо здійснення контролю за виконанням судового рішення тепер має суд. З'ясовано, що забезпечення виконання судових рішень у публічно-правових спорах покладено, зокрема, і на адміністративні суди, які сприяють реалізації конституційної засади щодо обов'язковості судового рішення.

В Україні з часу набрання чинності Законом України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року відбувається процес утвердження комбінованої (змішаної) моделі виконання рішень юрисдикційних органів, яка передбачає поєднання діяльності державної виконавчої служби та приватних виконавців. Доведено, що запровадження інституту приватних виконавців загалом позитивно позначилося на стані виконання судових рішень. У серпні 2017 року в Україні фактично почали діяти перші приватні виконавці. Кількісно в кінці 2017 року було лише 55 приватних виконавців, у середині 2018 року – 117, у кінці 2018 року – 163, у середині 2019 року – 197, а станом на жовтень 2019 року – 205 приватних виконавців.

Обґрунтовано висновок, що питання примусового виконання судових рішень чіткіше регламентовані в законодавстві України, натомість добровільне виконання судових рішень потребує належного законодавчого регулювання. Констатовано наявність значної кількості нормативно-правових актів, які фрагментарно регламентують процедуру добровільного виконання судових рішень. Аргументовано доцільність розроблення та прийняття окремого закону,

що визначив би порядок, форми та строки добровільного виконання судового рішення як майнового, так і не майнового характеру, передусім суб'єктами публічної влади.

З метою висвітлення іноземного досвіду виконання судового рішення вивчено законодавство й опрацьовано практику функціонування виконавців судових рішень у таких країнах: США, Італії, Данії, Австрії, Німеччині, Хорватії, Фінляндії, Швеції, Угорщині, Словаччині, Румунії, Нідерландах, Польщі, Франції. Сформульовано висновок, що в різних країнах розроблено різноманітні моделі виконавчих органів, основним критерієм поділу яких є централізовані та децентралізовані системи відповідних органів.

Здійснений аналіз особливостей виконання судових рішень у країнах із централізованою системою виконавчого провадження надав можливість сформулювати висновок, що безпосереднє виконання таких рішень, передусім коли йдеться про примусовий порядок виконання, здебільшого покладають на самостійний орган державної влади. Державна виконавча система діє, зокрема, у Данії, Австрії, Італії, Німеччині, Хорватії, Фінляндії, Швеції, виконання судових рішень можуть здійснювати судді, судові пристави, які працюють у державних установах, та інші виконавці, перелік яких визначений законодавством.

Дослідження особливостей виконання судового рішення в країнах з приватною (децентралізованою) системою, таких як Угорщина, Словаччина, Румунія, Естонія, Латвія, Нідерланди, дало підстави для узагальнення, що виконання судових рішень покладають переважно на приватних виконавців.

Виокремлено модель виконання судових рішень Французької Республіки. Її особливість полягає в тому, що виконавче провадження реалізують не тільки судові виконавці, а й генеральні прокурори, прокурори, командири й офіцери поліції. Ця модель покладена в основу систем виконання Польщі, Угорщини, Словаччини, Литви тощо.

Встановлено, що судові виконавці Французької Республіки, здійснюючи власні повноваження, можуть діяти одноособово або вступити до об'єднання судових виконавців. Такий досвід, на наш погляд є корисним для нашої держави.

Адже об'єднання приватних виконавців, створення таких компаній дасть змогу більш оперативно та якісно виконувати судові рішення. Крім цього, компанія, дбаючи про свою репутацію, буде зацікавлена в результативності діяльності приватного виконавця, здійснюватиме належний контроль за виконавчими провадженнями.

Інститут колективної відповідальності за невиконання судового рішення у Французькій Республіці передбачає право Державної ради в разі невиконання рішення органу адміністративної юстиції, для забезпечення його виконання накласти беззастережно у виконавчому провадженні астрент (штраф) не на керівника, а на юридичну особу публічного або приватного права, яка здійснює управлінські повноваження. В Україні йдеться про відповідальність керівника чи матеріально відповідальної особи органу, підприємства чи організації. Обґрунтовано позицію запровадження і в Україні колективної відповідальності за невиконання судового рішення щодо юридичних осіб, які, згідно з їх статутом, більшість важливих рішень приймають колегіально, передусім у справах нематеріального характеру.

Здійснивши порівняльний аналіз повноважень судових виконавців в Україні та Німеччині, узагальнено, що повноваження судових виконавців у Німеччині є ширшими, ніж в Україні. Також активна участь судів у процедурі виконання рішень вирізняється детальною регламентацією їх участі у виконавчих діях. Виконавчим органом у Німеччині є також суд з виконання рішень, який має чітко закріплену компетенцію. У суді, якому підсудна справа про виконання рішення, за заходи примусового виконання відповідає пристав, що є незалежним службовцем і підпорядковується лише суду. Таку практику може бути використано і в Україні.

Доведено, що від стану виконання рішень ЄСПЛ як міжнародної судової інстанції залежить рівень забезпечення прав людини в Україні, ефективність здійснення правосуддя, імідж України на міжнародній арені. Україна проходить складний шлях інтеграції до європейської спільноти, але, попри боротьбу на полі бою та здобутки в геополітиці, питання ефективності функціонування правової

системи, здійснення правосуддя стосовно можливості захисту людиною своїх прав у суді все одно залишаються на порядку денному, і побудова оптимального механізму виконання рішень ЄСПЛ в Україні, зокрема стосовно забезпечення їх обов'язковості, є одним із важливих завдань, що стоять перед апаратом державної влади.

Окреслено коло питань, що потребують належного аналізу та вирішення в процесі забезпечення якісного виконання рішень ЄСПЛ. Необхідно здійснити комплекс внутрішньодержавних заходів, зокрема: вирішити наявні суперечності та провести ефективні реформи; обов'язково посилатися та враховувати рішення ЄСПЛ під час вирішення справ національними судами; законодавчо закріпити підвищені вимоги до посадових осіб, які під час виконання своїх функціональних обов'язків мають практично впроваджувати позиції ЄСПЛ.

Федеральне міністерство фінансів ФРН, що здійснює компенсаційні виплати, має право вилучити кошти, витрачені на виплату компенсацій з бюджетів земель. Опрацювавши зазначений досвід, запропоновано передбачити на законодавчому рівні положення щодо можливості часткової компенсаційної виплати за рахунок вилучених коштів місцевих бюджетів у випадку, якщо порушення норм конвенції було здійснено органами місцевої публічної влади.

Вважаємо за доцільне уповноважити КСУ здійснювати дієвий контроль за виконанням його рішень, а також передбачити відповідальність за використання акта чи норми, яка була визнана неконституційною, органами державної влади й органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами. Визначено, що в рішеннях і висновках КСУ мають бути максимально прописані дії суб'єктів щодо його виконання, також доречно обґрунтовувати строки виконання таких рішень. У практиці КСУ є досвід, коли акти не було виконано або їх виконання спричинило незрозуміння громадянського суспільства, зокрема правників.

Обґрунтовано, що конституційна норма про обов'язковість виконання рішень і висновків КСУ має імперативний характер – є основоположною вимогою Основного Закону, що є гарантією дотримання норм Конституції та законів України. Обов'язковість виконання та остаточність актів КСУ є елементом

дієвості ухвалених ним рішень. Виконання рішень КСУ – це конституційний обов'язок Української держави, зокрема її глави, вищих, центральних і місцевих органів державної влади, місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб, усіх громадян України.

Якість рішень і висновків КСУ та їх виконання безпосередньо залежить від умов функціонування суду, відсутності політичного тиску на суд, професійності суддів і прозорості системи формування складу суду, утвердження в суспільстві національних цінностей, дотримання стабільного зовнішнього курсу України на інтеграцію з Європейським Союзом та Організацією Північноатлантичного договору, підвищення рівня правової культури та свідомості громадян. Ці заходи сприятимуть формуванню поваги до рішень і висновків КСУ, забезпечать швидке та професійне їх виконання інститутами громадянського суспільства й державними інституціями.

Аргументовано, що КСУ під час розгляду та прийняття рішень і висновків має закласти в них чіткі правові позиції, які будуть однозначними, аргументованими та сприйнятими суспільством як справедливі. Також рішення і висновки мають бути прийняті в межах встановлених законом процесуальних строків. Кожне рішення повинне містити звернення до суб'єкта владних повноважень виконати необхідні дії для повного виконання рішення чи висновку КСУ.

Констатовано, що суди не мають повноважень щодо примусового виконання судових рішень, для цього сформовано окрему систему органів. Примусове виконання судових рішень здійснюють державні та приватні виконавці. Запровадження інституту приватних виконавців має певні позитивні результати, але це не усунуло проблеми невиконання судових рішень. Інститут судового контролю за виконанням судових рішень передбачає, зокрема у зв'язку з тим, що на стадії виконавчого провадження можуть бути допущені порушення, що їх має бути встановлено та усунуто. Аналіз практики застосування судового контролю за виконанням судових рішень засвідчує необхідність його вдосконалення.

Під час розгляду судами України справ щодо визнання рішень іноземних судів на території України та звернення до їх виконання постає чимало проблемних питань, серед яких: неоднакове тлумачення судами окремих положень процесуального законодавства, що суперечить принципу правової визначеності; ненадання суду заявником доказів щодо набрання рішенням іноземного суду законної сили; надання до суду неналежно оформлених чи неоформлених документів; пропущення законодавчо встановлених строків звернення до суду з клопотанням про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду тощо.

Саме в розділі Конституції України, присвяченому правосуддю, встановлено, що суд ухвалює рішення іменем України, тож вони є обов'язковими. Частина 2 ст. 129-1 покладає на державу обов'язок щодо забезпечення виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Передбачено, що контроль за виконанням судового рішення здійснює суд. У контексті зазначеної конституційної норми логічним вбачається повноваження щодо примусового виконання судових рішень покласти на судову владу, створивши державну виконавчу службу саме в системі судової гілки влади. Інститут приватних виконавців також може продовжити функціонувати.

Обґрунтовано пропозицію розглядати судовий контроль за виконанням судового рішення в Україні як одну з конституційних гарантій здійснення правосуддя в Україні, що полягає в можливості реалізації сторонами права оскарження в судовому порядку незаконних дій чи бездіяльності виконавців і праві суду в межах адміністративної справи вимагати від боржника подання звіту про виконання судового рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авторгов А. Виконання судових рішень: шляхи реформування законодавства та інституцій. *Юрліга*. 2019. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitics/189227_vikonannya-sudovikh-rshen-shlyakhi-reformuvannya-zakonodavstva-ta-nstitutsy.
2. Авторгов А. Якщо звернути увагу на запропоновану реформу органів ДВС, то, по суті, фактично нічого не змінюється. *Юридична газета online*. 2016. № 7 (453). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/yakshcho-zvernuti-uvagu-na-zaproponovanu-reformu-organiv-dvs-to-po-suti-faktichno-nichogo-ne-zminyue.html>.
3. Адміністративне право : підручник / Ю. П. Битяк (кер. авт. кол.), В. М. Гаращук, В. В. Богущкий та ін. ; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. Харків : Право, 2010. 624 с.
4. Актуальні питання цивільного судочинства у світлі судової реформи в Україні : монографія / [С. В. Ківалов, Н. Ю. Голубєва, І. В. Андронов та ін.] ; за заг. ред. Н. Ю. Голубєвої. Одеса : Юрид. літ., 2017. 212 с.
5. Актуальні проблеми теорії держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, Є. О. Гіда, А. М. Завальний та ін.] ; за заг. ред. Є. О. Гіди. Київ : Ліпкан О. С., 2010. С. 135–136.
6. Актуальні проблеми теорії держави та права. Частина І. Актуальні проблеми теорії держави : навч. посіб. / [С. М. Тимченко, С. К. Бостан, С. М. Легуш та ін.]. Київ : КНТ, 2007. 228 с.
7. Аналіз Національних механізмів судового контролю за виконанням судових рішень в Україні (в контексті виконання рішень ЄСПЛ у справах «Юрій Миколайович Іванов проти України» і «Бурмич та інші проти України»). Київ, 2021. 24 с. URL: <https://rm.coe.int/analysis-jud-control-execution-of-judgments-ms-otradnova-ukr-final/1680a21d4b>.
8. Андронов І. В. Питання класифікації рішень суду в цивільному процесі України. *Університетські наукові записки*. 2006. № 3–4 (19–20). С. 204–207.

9. Асірян С. Р., Милоненко Ю. В., Приліпко В. В. Проблеми виконання рішень ЄСПЛ в Україні та шляхи їх подолання на прикладі Федеративної Республіки Німеччина. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Вип. 63. С. 307–311. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/232296/231102>.
10. Атаманова Ю. Зізнатися у виконанні. URL: <https://lcf.ua/news/ziznatisya-u-vikonanni/>.
11. Балсиене Я., Мейлюс К., Тамошюниене Э., Вишинскис В. Реформа системы исполнительного производства в Литве. *Веснік БДУ*. 2013. № 1. С. 79–83. (Серія 3, Гісторыя. Эканоміка. Права).
12. Баранкова В. В. Виконання судових рішень. Цивільне процесуальне право України / за заг. ред. В. В. Комарова. Харків, 1999. С. 424–425.
13. Бережний О. І. Преюдиціальність судових рішень у кримінальних справах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2003. 20 с.
14. Берестова І. Е. Теоретичні засади захисту публічних інтересів у цивільному судочинстві та конституційному провадженні : монографія. Київ : Маслаков, 2018. 496 с.
15. Берназюк Я. О. Конституційні гарантії виконання судового рішення в адміністративному процесі. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 4 (92). С. 200–215.
16. Берназюк Я. О. Конституційні гарантії реалізації в Україні принципу обов'язковості судового рішення (на прикладі вирішення публічно-правових спорів). *Судово-юридична газета*. 2020. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1048627/>.
17. Белов Д. М., Мишанич К. С. Проблеми виконання рішень Конституційного Суду України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 30. Т. 1. С. 70–75. (Серія «Право»).
18. Білоусов Ю. В., Івановська А. М. Шляхи забезпечення виконання рішень Конституційного Суду України. *Університетські наукові записки*.

Часопис Хмельницького університету управління та права. 2006. № 2 (18) С. 58–68.

19. Богданевич Т. С. Офіційне тлумачення Основного Закону Конституційним Судом України : дис. ... д-ра філософії : 081. Київ, 2019. 256 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/14936/3/dysertatsia_bohdanevych_ts.pdf.

20. Богонюк Г. І. Відповідальність за невиконання судового рішення в історії кримінального права. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 2 (23). С. 3–10.

21. Боднар С. В. Характерні ознаки поняття «рішення адміністративного суду». *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 37. Т. 2. С. 95–98. (Серія «Право»).

22. Боже І. Практика виконання судових рішень у Латвії. *Вісник центру комерційного права*. 2009. № 4. С. 6–8.

23. Бойко І. В. До питання про виконання судових рішень в адміністративних справах. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 144. С. 109–119.

24. Бонтлаб В. Новели правового регулювання виконання судових рішень у цивільному судочинстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 4–9.

25. Бориславська О. М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз : монографія. Харків : Право, 2018. 384 с.

26. Боровська І. А. Виконання судових рішень як завершальна стадія судового захисту права на безпечне життя і здоров'я довкілля. *Митна справа*. 2014. № 1(2.2). С. 120–125.

27. Бородін І. Л. Правове регулювання виконавчого провадження: історія та сучасність. *Юридичний вісник*. 2008. № 2. С. 39–42. (Серія «Повітряне і космічне право»).

28. Бояринцева М. А. Діяльність адміністративного суду в умовах імплементації європейських принципів судочинства в Україні : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2019. 30 с.

29. Брайченко С. М., Фоменко В. М. Теоретичні аспекти процедури виконання судових рішень в Україні. *Фінансовий простір*. 2019. № 2 (34). С. 20–26.
30. Братель О. Рішення суду як процесуальний юридичний факт цивільного судочинства України. *Наукові записки Кіровоградського державного університету імені Володимира Винниченка*. 2017. Вип. 1. С. 55–66. (Серія «Право»). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/snslnp_2017_1_11.
31. Бринцев В. Д. Судовий конституціоналізм в Україні: доктрина і практика формування : монографія : у 2 кн. Кн. 2. Харків : Право, 2015. 376 с.
32. Букач М. О. Історія запровадження кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 6. С. 15–19.
33. Булгакова М. Виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини. URL : <http://jurists.lviv.ua/articles/european-court-full.php>.
34. Буцан А. О. Системи примусового виконання судових рішень: застосування зарубіжного досвіду. *Право і суспільство*. 2018. № 3. Ч. 2. С. 109–114.
35. Бялий. Г., Некляєв Ю. Чи дійсно держава «гарантує»? Огляд ЗМІ: ЄСПЛ та виконання судових рішень. *Юридична газета*. 2016. № 43 (541). URL: <https://radako.com.ua/news/oglyad-zmi-iespl-ta-vikonannya-sudovih-rishen>.
36. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. Київ : Юрид. думка, 2007. 992 с.
37. Венедиктова І. Виконання рішень іноземних судів та міжнародних арбітражів. *Судово-юридична газета*. 2018. URL: <http://solonko.com.ua/index.php/component/k2/item/224-vykonannia-rishen-inozemnykh-sudiv-ta-mizhnarodnykh-arbitrazhiv/224-vykonannia-rishen-inozemnykh-sudiv-ta-mizhnarodnykh-arbitrazhiv>.
38. Виконавче провадження : навч. посіб. (у схемах і таблицях) / [Ю. М. Юркевич, О. Б. Вербас-Сидор, Н. М. Грабар та ін.]. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 600 с.

39. Виконавче провадження : навч. посіб. / [уклад.: К. В. Гусаров, М. Є. Червинська, Л. М. Мазур та ін.]. Харків : Право, 2017. 186 с.
40. Виконавче провадження : посібник / [В. В. Комаров, В. В. Баранкова, В. А. Бігун та ін.] ; за ред. В. В. Комарова. Харків, 2014. 717 с.
41. Виконання судових рішень в Українській РСР (історико-правовий нарис) / П. П. Заворотько, В. П. Пастухов. Київ : Вища шк., 1973. 215 с.
42. Виконання судових рішень у кримінальному провадженні: теоретичний та практичний аспекти : монографія / З. Ф. Дільна, В. П. Бойко. Львів : Сполом, 2017. 240 с.
43. Виконання судових рішень : навч. посіб. / М. Й. Штефан, М. П. Омельченко, С. М. Штефан. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 320 с.
44. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 20 січ. 2016 р. № 1-в/2016 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-16#Text>.
45. Воробйов О. Досвід Грузії у сфері виконання судових рішень. *Vse. Media*. 2017. URL: <https://pv.net.ua/?p=119>.
46. Воронько О. Досвід Франції у реалізації заходів примусового виконання через стягнення коштів із рахунку боржника. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 4 (32). Vol. 2. С. 29–34.
47. Воронько О. О. Виконання судових рішень у цивільних справах в Україні та Франції: порівняльно-правовий аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Івано-Франківськ, 2021. 172 с.
48. Ганьба Б. Системний підхід та його застосування в дослідженні України як демократичної, соціальної, правової держави : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2001. 185 с.
49. Гергелійник В. О. Правові проблеми становлення та функціонування конституційної юстиції України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2000. 18 с.

50. Гетманцев О. В. Звернення судових рішень до виконання в системі цивільного судочинства. *Науковий вісник Чернівецького ун-ту*. 2013. Вип. 660: Правознавство. С. 77–80.
51. Гладкий С. О. Методологія та організація наукових досліджень : навч.-метод. посіб. Полтава, 2016. 240 с.
52. Головчук А. В. Протидія невиконанню судових рішень вимагає удосконалення законодавчих приписів. *Держава і право*. 2009. Вип. 44. С. 509–515.
53. Гончаренко В. Д., Рогожин А. Й., Святоцький О. Д. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. : у 2 т. / за заг. ред. В. Д. Гончаренка. Київ : Ін Юре, 1998. Т. 1. 504 с.
54. Горбач Н. Методологічні засади сучасних гуманітарних досліджень. Львів: Каменярь, 2007. 27 с. (Серія «Акценти»).
55. Господарське процесуальне право України : підручник / В. Д. Чернадчук, В. В. Сухонос, В. П. Нагребельний, Д. М. Лук'янець. Суми : Універ. кн., 2006. 330 с.
56. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 6 листоп. 1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/conv#Text>.
57. Грабильников А. В. Конституційно-правові основи судового рішення як акту судової державної влади. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. 2011. №1 (1). С. 80–84. (Серія «Юридичні науки»).
58. Гражданский процесс : курс лекций / В. И. Тertyшников. 4-е изд., испр. и доп. Харьков : Консум, 2005. 216 с.
59. Гражданский процессуальный кодекс Грузии. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/29962/92/ru/pdf>.
60. Гражданский процессуальный кодекс: Текст и практический комментарий. *Практика Верховных Судов УССР и РСФСР и литература по гражданському процессу по 1 ноября 1925 г.* / сост. Ф. Шостя ; ред. и пред. А. И. Строева. 2-е изд., доп. и перераб. Харьков : НКЮ УССР, 1925. 367 с.

61. Гришко Є. М. Ретроспективний аспект формування системи інституцій примусового виконання рішень юрисдикційних органів в Україні. *Економіка та держава*. 2010. № 7. С. 123–125.
62. Гришко О. М. Адміністративно-правовий статус органів та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 270 с.
63. Гук Б. М. Адміністративно-правове регулювання примусових заходів виконавчого провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 237 с.
64. Гук Б. М. Проблеми дефініції поняття виконавчого провадження. *Університетські наукові записки*. 2009. № 1 (29). С. 101–106.
65. Гультай М. М. Історичні витoki вітчизняного конституціоналізму: звичаї, традиції, пам'ятки права та філософські концепції : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 240 с.
66. Гультай М. М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя : курс лекцій. Київ : Центр учб. літ., 2019. 269 с.
67. Гусарев С., Тихомиров О. Юридична деонтологія. Київ : Віра-Р ; Дакор, 2000. 358 с.
68. Гусарев С. Діяльнісний підхід у структурі методології сучасного правознавства. *Право України*. 2011. № 8. С. 160–166.
69. Дайджест судової практики Верховного Суду у спрах, що виникають на стадії виконання судових рішень (Рішення, внесені до ЄДРСР за період з 01.03.2018 до 15.07.2019). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00366>.
70. Демський Е. Ф. Адміністративне процесуальне право України : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 496 с.
71. Дерев'янка Б. В. Становлення законодавства й практики діяльності органів із забезпечення виконання рішень господарських та інших судів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. № 29. С. 255–260.
72. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Факт, 2003. 384 с.

73. Деякі питання доступу до автоматизованої системи виконавчого провадження та Єдиного реєстру приватних виконавців України у період воєнного стану : наказ Міністерства юстиції України від 4 квіт. 2022 р. № 1310/5. URL: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/ukrajini-minyust/nakaz-vid-04042022-1310-deyaki-pitannya-2022-97216.html>.

74. Деякі питання територіальних органів Міністерства юстиції : постанова Кабінету Міністрів України від 9 жовт. 2019 р. № 870. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/870-2019-п#Text>.

75. Джуська А. В. Конституційне право особи на правову допомогу: методологія дослідження. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 3. С. 38–43.

76. Драган О. Кримінальна відповідальність за невиконання судових рішень: питання теорії та практики. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1 (47). С. 56–61.

77. Дружиніна-Сендецька Т. В. Тлумачення у праві: особливості герменевтичного підходу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2015. 19 с.

78. Дьордйай В. І. Адміністративно-правові засади функціонування інституту приватних виконавців в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 69. С. 281–286. (Серія «Право»).

79. Експертний аналіз. Парламентський нагляд за виконанням рішень Європейського суду з прав людини: короткий огляд практики держав-членів Ради Європи щодо розв'язання системних проблем невиконання. Страсбург, 2020. 28 с. URL: <https://rm.coe.int/analysis-parliamentarian-oversight-over-exec-of-judg-l-apostol-ukr/1680a06a24>.

80. Євграфов П. Б. Вплив Конституційного Суду України на формування громадянського суспільства і правової держави. *Вісник Конституційного Суду України*. 2001. № 5. С. 36–41.

81. Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_069.

82. Єрмоленко Д. Теоретико-правові засади правосвідомості молоді : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Запоріжжя, 2014. 451 с.
83. Жаровська І. М. Щодо проблем методології держави і права. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. № 827. С. 138–141. (Серія «Юридичні науки»).
84. Заворотько П. П. Виконання судових рішень в Українській РСР / П. П. Заворотько, В. П. Пастухов. Київ : Вища шк., 1973. 216 с.
85. Загальна теорія держави і права : підручник / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.] ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
86. Загальна теорія права : підручник / М. І. Козюбра, С. П. Погребняк, О. В. Цельєв, Ю. І. Матвєєва ; за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2016. 392 с.
87. Зайчук О. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. Зайчука, Н. Оніщенко. Київ : Юрінком-Інтер, 2006. 688 с.
88. Збірник законів та розпоряджень Робітничо-селянського Уряду України. Офіц. вид. Київ : НКЮ, 1924 р. Ч. 16–17. Відділ 1-й. 345 с.
89. Звіт стосовно візиту до України з метою проведення двосторонніх консультацій щодо вдосконалення виконавчого провадження. 2018. 12 с. URL: <https://rm.coe.int/report-mission-to-ukraine-ukr/16808f255a>.
90. Зеленов А. С. Виконання судових рішень в адміністративних справах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2018. 206 с.
91. Зеленов А. С. Виконання судового рішення як завершальна стадія розгляду адміністративної справи. *Економічна теорія та право*. 2016. № 3 (26). С. 248–258.
92. Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : КУП НАНУ, 2013. 892 с.
93. Ігонін Р. В. Проблема співвідношення і взаємодії органів примусового виконання судових рішень і судів загальної юрисдикції (структурно-функціональний вимір). *Вісник Академії митної служби України*. 2010. № 2. С. 38–44. (Серія «Право»).

94. Інструкція з організації примусового виконання рішень : наказ Міністерства юстиції України від 2 квіт. 2012 р. № 512 (у ред. наказу від 16 верес. 2020 р. № 3208/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-12#Text>.

95. Інструкція про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень : наказ Міністерства юстиції України та Державної судової адміністрації України від 27 черв. 2008 р. № 1092/5/54. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0573-08/page#Text>.

96. Інструкція про провадження виконавчих дій : наказ Міністерства юстиції України від 15 груд. 1999 р. № 74/5. URL: <http://ukrconsulting.biz/%D0%B9.html>.

97. Історія Верховного Суду України. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/DCEF80B885A1C8B8C225812F002DA85E](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/DCEF80B885A1C8B8C225812F002DA85E).

98. Історія держави та права України : підручник / [А. Й. Рогожин, М. М. Страхов, В. Д. Гончаренко та ін.] ; за ред. М. Й. Рогожина. Харків : Основа, 1993. Ч. 1. 432 с.

99. Історія держави та права України : підручник / В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв, Є. О. Румянцев ; за ред. В. Д. Гончаренко. Харків : Право, 2013. 704 с.

100. Калінін Р. С. Історіографія дослідження адміністративно-правового регулювання виконавчого провадження у вітчизняній правовій доктрині. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 3. С. 126–131.

101. Камінська Н. В., Косяк Н. В. Проблеми виконання в Україні рішень Європейського Суду з прав людини. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 250–261.

102. Кампо В. Методологія досліджень конституційної юстиції в Україні: науковий огляд. *Право України*. 2014. № 6. С. 158–170.

103. Кельман М. С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2013. 35 с.

104. Кельман М. С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2013. 449 с.

105. Кінах М. Виконання рішень ЄСПЛ – не просто правове зобов’язання держави, але й інструмент наповнення прав людини. *Юридична газета online*. 2021. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/vikonannya-rishen-espl--ne-prosto-pravove-zobovuyazannya-derzhavi-ale-y-instrument-napovnennya-prav-l.html>.

106. Ковальова С. Г. Еволюція судової системи і судочинства на українських землях Великого князівства Литовського : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса. 2004. 21 с.

107. Ковбас І. В., Крайній П. І. Примусові заходи забезпечення виконання рішень у виконавчому провадженні: проблеми та перспективи. *Право і суспільство*. 2020. № 2 . Ч. 2. С. 157–163.

108. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 лип. 2005 р. № 2747. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/conv#n11451>.

109. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

110. Колобов Л. Порівняльний аналіз виконавчого провадження в провідних зарубіжних країнах. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. № 6-2 (28). Р. 86–89.

111. Колодій А. М. Принципи права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.

112. Коломоець Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 576 с.

113. Комаров В. В. Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України. Харків : Право, 2012. 624 с.

114. Коментар Інституту проблем законодавства ім. Ярослава Мудрого до Проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Конституційний Суд України» (щодо забезпечення виконання рішень і висновків

Конституційного Суду України)» від 19 серпня 2016 року за № 5033 (перше читання). URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/lh3vt00a?an=ul-2&ed=2016_08_19.

115. Комзюк А. Т., Бевзенко В. М., Мельник Р. С. Адміністративний процес України : навч. посіб. Київ : Прецедент, 2007. 531 с.

116. Комітет Міністрів Ради Європи відреагував на проблему невиконання судових рішень в Україні. URL: <https://r2p.org.ua/komitet-ministriv-rady-yevropy-vidreaguvav-na-problemu-nevykonannya-sudovyh-rishen-v-ukrayini-2/>.

117. Конвенція про виконання іноземних арбітражних рішень від 10 черв. 1958 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_070.

118. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

119. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах : міжнар. док. від 22 січ. 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009#Text.

120. Кононенко О. Правове забезпечення виконання судових рішень. *Право України*. 1998. № 9. С. 16–18.

121. Константий О. В. Проблеми захисту в адміністративному судочинстві суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів : монографія. Київ : Істина, 2015. 544 с.

122. Константий О. В. До питання удосконалення виконання рішень судів в адміністративних справах. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 119–122.

123. Константий О. В. Захист прав фізичних та юридичних осіб в адміністративному судочинстві: проблеми теорії і практики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2015. 415 с.

124. Конституційна юрисдикція : підручник / [Ю. Г. Барабаш, І. І. Дахова, О. П. Євсєєв та ін.] ; за ред. Ю. Г. Барабаша, А. О. Селіванова. Харків : Право, 2012. 168 с.

125. Конституційне подання 49 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення статті 151-2 Конституції України від 24 черв. 2019 р. № 044/19-02-0018. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_4165.pdf.

126. Конституційне право України : підручник / [Т. М. Слінько, Л. І. Летнянчин, Ф. В. Веніславський та ін.] ; за заг. ред. Т. М. Слінько. Харків : Право, 2020. 592 с.

127. Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 400 с.

128. Конституція України / упоряд.: Л. І. Бірюк, Н. І. Адамчик, Є. Г. Кудлай [та ін.]. Харків : Панов А. М., 2021. 348 с.

129. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

130. Концепція судово-правової реформи : постанова Верховної Ради України від 28 квіт. 1992 р. № 2296-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12/conv#Text>.

131. Корнейчук С. П. Поняття, зміст та особливості адміністративно-примусової діяльності Державної виконавчої служби України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 316–323. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2013_2_44.

132. Корнієнкова К. Проблема систематичного невиконання Україною рішень Європейського суду з прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 346–348. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-1/86>.

133. Костицький М. В. Деякі питання методології юридичної науки. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 3–11.

134. Костюк В. Н. Методология научного исследования. Киев–Одесса : Вища шк., 1983. 178 с.

135. Костюк О. М. Методологія дослідження нормативного тлумачення. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 54–58.

136. Косяк Н. В. Виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини: проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 56. Т. 1. С. 45–50. (Серія «Право»).

137. Косяк Н. В. Обов'язковість судового рішення як засада національного та європейського судочинства. *Сучасний стан і перспективи розвитку юридичної освіти в Україні в умовах європейської інтеграції* : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 22 квіт. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 126–130.

138. Косяк Н. В. Питання обов'язковості виконання рішень та висновків Конституційного Суду України. *Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 17 трав. 2019 р.) : у 2 ч. Ч. 1. Хмельницький, 2019. С. 253–256.

139. Косяк Н. В. Причини невиконання судових рішень органами публічної влади в Україні. *Правові засади організації та здійснення публічної влади* : зб. тез IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 2–6 берез. 2021 р.). Хмельницький, 2021. С. 289–292.

140. Косяк Н. В. Судове рішення та рішення суду: співвідношення понять. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019 № 38. С. 32–35. (Серія «Юриспруденція»).

141. Кот О. В. Судові акти в господарському процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2011. 21 с.

142. Кременовська І. Реформа виконавчої служби України: як це працює у Європі. *Аргумент*. 2016. URL: <http://argumentua.com/stati/reforma-vikonavcho-sluzhbi-ukra-ni-yak-tse-pratsyu-uvrop>.

143. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : підручник. Київ : Книга, 2005. 528 с.

144. Кримінальна відповідальність за невиконання рішення суду у кримінальному провадженні : монографія / В. В. Шаблистий, О. В. Чорна ; за заг. ред. В. В. Шаблистого. Дніпро : Біла К. О., 2020. 164 с.

145. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

146. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

147. Кройтор В. А. Принцип обов'язковості судових рішень у цивільному судочинстві: актуальність та нормативний зміст. *Право і безпека*. 2008. № 2. С. 149–154.

148. Кропивна К. О. Судовий контроль як засіб забезпечення ефективного виконання судових рішень. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2016. № 3–4. С. 177–182. (Серія «Політологія. Соціологія. Право»). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_soc_2016_3-4_29.

149. Крупнова Л. В. Розвиток інституту примусового виконання рішень: від радянського етапу до незалежної України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6, т. 1. С. 221–224.

150. Крупнова Л. В. Система виконавчого провадження в Україні: теоретико-правові та праксеологічні аспекти : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 455 с.

151. Кузьменко О., Авторгов А. Правовий статус державного виконавця у радянському праві. *Право України*. 2007. № 9. С. 17–20.

152. Куйбіда Р. О. Кодекс адміністративного судочинства України : наук.-практ. комент. : у 2 т. Т. 2. Київ : Кн. для бізнесу, 2007. 552 с.

153. Кулава М. К. Принципи державного регулювання діяльності органів ДВС та приватних виконавців. *Публічне урядування*. 2018. № 3 (13). С. 71–80. URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/article/view/500/788>.

154. Курило М. П. Судові рішення в різних галузях процесуального права: можливості уніфікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 6–1. Т. 2. С. 57–60. (Серія «Юриспруденція»).

155. Курс цивільного процесу : підручник / [В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.] ; за ред. В. В. Комарова. Харків : Право, 2011. 1352 с.

156. Лілак Д. Д. Мудрість прадавніх про право, закон, владу, правосуддя. Київ : Оріяни, 2000. 144 с.

157. Ляшенко Р. О. Приведення судових рішень у цивільних справах до примусового виконання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2013. 229 с.

158. Мазур О., Грицаєнко Л. Виконання рішень Європейського суду з прав людини: виклики для України в контексті зарубіжного досвіду. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2019. № 1. С. 32–41. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/1-2019/mazur.pdf>.

159. Майданевич Г. А. Поняття і зміст категорії «виконання судових рішень». *Наукові записки*. 2019. Вип. 7. (Спецвип.). С. 117–121. (Серія «Право»).

160. Майданевич Г. А. Суб'єкти публічного регулювання примусового виконання судових рішень і рішень інших органів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 5, Т. 2. С. 85–89.

161. Майка М. Б. Виконання ухвал суду у цивільному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Львів, 2019. 233 с.

162. Макушев П. В. Державна виконавча служба в Україні: адміністративно-правове дослідження : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 535 с.

163. Макушев П. В. Міжнародний досвід правового регулювання діяльності працівників державних органів у виконавчому провадженні. *Альманах міжнародного права*. 2014. № 6. С. 33–40.

164. Мальський М. М. Міжнародний виконавчий процес: теорія та практика : монографія. Київ : Дрогобич ; Коло, 2019. 468 с.

165. Мальський М. М. Принципи виконавчого процесу та їх аналіз через призму практики Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. Вип. 8. С. 154–157. (Серія «Юриспруденція»).

166. Мальський М. М. Роль суб'єктів виконавчого процесу на окремих стадіях виконавчого провадження. *Держава і право*. 2019. Вип. 83. С. 195–211. (Серія «Юридичні науки»).

167. Мальський М. М. Становлення міжнародного виконавчого процесу через розвиток виконавчого процесу та його місце в системі права України. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 301–307.

168. Мальцева Є. В. Порівняльний аналіз систем виконавчого провадження в Україні та зарубіжних державах. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 44–48. (Серия «Юридические науки»).

169. Мамченко Н. Як парламент заблокував виконання рішень судів, в яких боржником є держава. *Судово-юридична газета*. 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/169274-yak-parlament-zablokuvav-vikonannya-rishen-sudiv-v-yakikh-borzhnikom-ye-derzhava>.

170. Маркуш М. Шляхи підвищення ефективності виконання рішень Конституційного суду України: теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Конституційного Суду України*. 2009. № 5. С. 76–88. URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/05-06.11.2009.pdf>.

171. Марченко М. Г. Становлення приватного виконавця в Україні. *Підприємство, господарство і право*. 2016. № 4. С. 25–29.

172. Методологія юридичної науки. *Юридична енциклопедія*. URL: http://leksika.com.ua/10550123/legal/metodologiya_yuridichnoyi_nauki.

173. Миронюк Р. В. Зарубежный опыт принудительного исполнения решений судов и других органов публичной администрации и направления его внедрения в Украине. *LEGEA ȘI VIAȚA*. 2015. С. 52–55.

174. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред.: Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Ін Юре, 2003. Т. 1. 1231 с.

175. Мірило верховенства права (правовладдя) національного рівня: практика України (Rule of law Checklist at national level: case of Ukraine) / за заг. ред. М. Козюбри. Київ, 2021. 152 с. URL: <https://rm.coe.int/rol-2021-web-ukr/1680a4a0ea>.

176. Мойсей Г. Законодавчі зміни щодо виконання рішень ЄСПЛ в Україні. *Юридичний факультет Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*. 18 листоп. 2022 р. URL: <https://law.chnu.edu.ua/zakonodavchi-zminy-shchodo-vykonannia-rishen-espl-v-ukraini/>.

177. Мороз В. П. Адміністративно-правове забезпечення примусового виконання судових рішень в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Дніпро, 2021. 385 с.

178. Мудрак Ю. Коментар на тему «Рішення Конституційного суду України від 30.09.2010 № 20-рп/2010 та його правові наслідки». URL: <https://www.epravda.com.ua/press/2010/10/12/251508/>.

179. Назарко А. Виконання рішень Конституційного Суду України щодо визнання неконституційним нормативного акта: проблеми теорії та практики. *Публічне право*. 2021. № 3 (43). С. 33–40.

180. Назаров І. В. Історичні особливості формування судової системи України. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2010. Вип. 19. С. 12–22. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3114/1/Nazarov_12.pdf.

181. Налуцишин В. В. Об'єкт невиконання судового рішення за законодавством України та держав Європейського Союзу. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1 (8). С. 140–162.

182. Налуцишин В. В., Налуцишин В. В. Організація та здійснення виконання рішень судів в окремих державах Європейського Союзу. *Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів* : зб. наук. пр. / за ред. Ю. В. Білоусова. Хмельницький : Мельник А. А., 2019. 296 с.

183. Нестор Я. В. Конституційні принципи здійснення судочинства в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2018. 221 с.

184. Неугодніков А. М. Адміністративне судочинство Німеччини. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. № 12. С. 255–258.

185. Нікітіна І. О. Поняття і правова природа стадій провадження у справах щодо тлумачення положень Конституції та законів України. *Науковий вісник*

Академії муніципального управління. 2011. Вип. 2. С. 291–298. (Серія «Право»). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_pr_2011_2_35.

186. О порядке исполнения судебных решений : Инструкция от 28 сент. 1939 г. *Сборник приказов и инструкций Министерства юстиции СССР 1936–1948 гг.* М., 1949. С. 255.

187. О порядке назначения судебных исполнителей : Указ Президиума Верховного Совета СРСР от 30 апр. 1955 г. *Бюллетень текущего законодательства*. 1955. № 5 (май). С. 127.

188. О расширении прав краевых, областных судов и упразднении управлений министерств юстиции союзных республик при краевых, областных Советах депутатов трудящихся : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 4 авг. 1956 г. *Ведомости Верховного Совета СССР*. 1956. № 16 (858). Ст. 356. С. 441–442.

189. Об исполнительных производствах : Закон Грузии от 16 апр. 1999 г. № 1908. *Законодательный вестник Грузии*. 1999. № 13 (20).

190. Об утверждении Основ гражданского судопроизводства Союза ССР и союзных республик : Закон Союза ССР от 8 дек. 1961 г. *Ведомости Верховного Совета СССР*. 1961. № 50. Ст. 526. С. 346–374.

191. Овчаренко О., Соломко О. Аналіз практики притягнення приватних виконавців до дисциплінарної відповідальності. Київ. 2021. 46 с. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/603/619/67c/60361967c7197115524258.pdf>.

192. Окрема думка судді Верховного Суду Берназюка Я. О. від 12 лютого 2019 року у справі № 240/4937/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/79758812>.

193. Олійник О. Досвід Литви у сфері виконання судових рішень є корисним для України. 2018. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/oleksandr-oliynik-dosvid-litvi-usferi-vikonannya-sudovih-rishen-e-korisnim-dlya-ukraini>.

194. Олійничук Р. П. Судове рішення як акт державної судової влади. *Економічна думка*. 2016. № 1. С. 125–127. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/retrieve/22218/125-127.pdf>.
195. Осауленко А. О., Осауленко О. І. Міжнародні стандарти захисту прав та свобод людини і громадянина під час здійснення правосуддя та виконання кримінальних покарань. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 84–86. URL: <http://lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv?id=152>.
196. Основи адміністративного судочинства в Україні : навч. посіб. / за ред. Н. В. Александрової, Р. О. Куйбіди. Київ : Конус-Ю, 2006. 256 с.
197. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права : навч. посіб. / за заг. ред. Р. О. Куйбіда, В. І. Шишкіна. Київ : Старий світ, 2006. 576 с.
198. Основы судоустройства Союза ССР и союзных республик (утверждены постановлением Центрального исполнительного комитета СССР от 29.10.1924 г.). *Собрание законов СССР*. 1924. № 23. Ст. 203.
199. Офіційний сайт Асоціації приватних виконавців України. URL: <https://www.facebook.com/pg/apvu.com.ua/posts/>.
200. П'ятницький А. В. Становлення правових засад реалізації заходів примусового виконання судових рішень в Україні. *Право UA*. 2018. № 1. С. 46–52.
201. П'ятницький А. В. Адміністративно-правове забезпечення реалізації заходів примусового виконання судових рішень в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2018. 225 с.
202. Пасайлюк І. В. Рішення суду як об'єкт апеляційного оскарження. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 146–158.
203. Пастухов В. П. История развития законодательства об исполнении судебных решений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Киев, 1970. 20 с.
204. Пашков С. Завдання і функції судової міліції: проблеми теорії та практики. *Право України*. 2010. № 5. С. 90–93.

205. Пашук А. Й. Суд і судочинство на Лівобережній Україні в 17–18 ст. (1648–1782). Львів : Львів. ун-т, 1967. 179 с.

206. Педак С. Ефективність судового контролю за виконанням судових рішень у справах щодо реєстрації податкових накладних. 2021. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/efektyvnist-sudovogo-kontrolyu-za-vykonannnyam-sudovyh-rishen-u-spravah-shhodo-reyestratsiyi-podatkovykh-nakladnyh/>.

207. Педан А. І. Правова природа виконавчого провадження в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 41. Т. 3. С. 130–134. (Серія «Право»).

208. Перепелиця А. І. Організаційно-правові засади діяльності державної виконавчої служби в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2005. 19 с.

209. Першопричини невиконання рішень національних судів України: аналітична доповідь Українського центру економічних і політичних досліджень імені О. Разумкова. *Національна безпека і оборона*. 2019. № 3–4 (179–180). 92 с.

210. Писаренко Г. М. Судові рішення в адміністративних справах: поняття, види, особливості ухвалення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 62. С. 43–51.

211. Підпригора О. А. Римське право / О. А. Підпригора, Є. О. Харитонов. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 528 с.

212. Положення про автоматизовану систему виконавчого провадження : наказ Міністерства юстиції України від 5 серп. 2016 р. № 2432/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1126-16#Text>.

213. Положення про Департамент державної виконавчої служби Міністерства юстиції України : наказ Міністерства юстиції України від 1 берез. 2019 р. № 616/к. URL: <https://dostup.pravda.com.ua/request/55608/response/134301/attach/9/.pdf>.

214. Положення про Кваліфікаційну комісію приватних виконавців : наказ Міністерства юстиції України від 27 листоп. 2017 р. № 3792/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1443-17#Text>.

215. Положення про Міністерство юстиції України : постанова Кабінету Міністрів України від 2 лип. 2014 р. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text>.

216. Порівняльне судове право : навч. посіб. / І. Є. Марочкін, Л. М. Москвич, Н. В. Сібільова, В. С. Бабкова, Ю. І. Крючко ; за ред. І. Є. Марочкіна та Л. М. Москвич. Харків : Право, 2008. 112 с.

217. Порядок виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників : постанова Кабінету Міністрів України від 3 серп. 2011 р. № 845. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/845-2011-%D0%BF#Text>.

218. Порядок проведення конкурсу на зайняття посад державної служби : постанова Кабінету Міністрів України від 25 берез. 2016 р. № 246. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2016-%D0%BF#Text>.

219. Посібник з написання судових рішень у цивільному і кримінальному судочинстві. Київ : Ваіте, 2016. 206 с.

220. Постанова Верховного Суду від 24 квітня 2018 року у справі № 825/705/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73634627>.

221. Постанова Верховного Суду від 29 листопада 2019 року у справі № 805/5043/15-а. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86000072>.

222. Постанова Верховного Суду від 6 лютого 2020 року у справі № 161/4497/16-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87421810>.

223. Постанова Верховного Суду України у справі від 15 вересня 2014 р. № 21-272А14. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0>.

224. Постанова Верховного Суду України у справі від 31 березня 2014 р. № 21-37А14. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/408f6b82d20fbb1cc2257cc8001df901/\\$FILE/21-17437%D0%B014.doc](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/408f6b82d20fbb1cc2257cc8001df901/$FILE/21-17437%D0%B014.doc).

225. Постанова Вищого адміністративного суду України від 14 квітня 2016 року у справі № К/800/54801/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57199470>.

226. Постанова Вищого адміністративного суду України від 23 лютого 2016 року у справі № К/800/31200/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56279052>.

227. Постанова Вищого адміністративного суду України від 5 листопада 2014 року у справі № К/9991/35375/11. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41556320>.

228. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 30 січня 2020 р. № 819/150/17 (К/9901/18105/18). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=87297351&red=100003f6b8f342ac2ebbadd04c89e04f6b29b7&d=5>.

229. Правозастосування : навч. посіб. / [О. А. Назаренко та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : Маслаков, 2020. 160 с.

230. Притика Ю. Д. Актуальні питання визначення понять визнання та виконання рішень іноземних судів. *Право України*. 2013. № 7. С. 199–207.

231. Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів : Закон України від 29 листоп. 2001 р. № 2860-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2860-14#Text>.

232. Про виконавче провадження : Закон України від 21 квіт. 1999 р. № 606-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 24. Ст. 207.

233. Про виконавче провадження : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>.

234. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

235. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи в умовах воєнного чи надзвичайного стану та на тимчасово

окупованих територіях : Закон України від 1 лип. 2022 р. № 2345-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2345-20#n16>.

236. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>.

237. Про внесення змін до Закону України «Про Конституційний Суд України» (щодо забезпечення виконання рішень і висновків Конституційного Суду України) : проект Закону України від 19 серп. 2016 р. № 5033. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/JH3VT00I?an=3>.

238. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України : Закон України від 6 верес. 2005 р. № 2798-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2798-15#Text>.

239. Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» : Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2129-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2129-20#Text>.

240. Про гарантії держави щодо виконання судових рішень : Закон України від 5 черв. 2012 р. № 4901-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4901-17>.

241. Про державну виконавчу службу : Закон України від 24 берез. 1998 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 36 Ст. 243.

242. Про державну службу : Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.

243. Про доступ до судових рішень : Закон України від 22 груд. 2005 р. № 3262-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text>.

244. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квіт. 2014 р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

245. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листоп. 1996 р. № 9. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>.

246. Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя : постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 груд. 2014 р. № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-14#Text>.

247. Про затвердження Положення про Департамент державної виконавчої служби : постанова Кабінету Міністрів України від 3 серп. 2005 р. № 711. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-2005-%D0%BF#Text>.

248. Про затвердження Порядку формування і ведення Єдиного реєстру приватних виконавців України : наказ Міністерства юстиції України від 5 серп. 2016 р. № 2431/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1125-16/conv#Text>.

249. Про затвердження Регламенту Пленуму Верховного Суду : постанова Пленуму Верховного Суду від 30 листоп. 2017 р. № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001780-17#Text>.

250. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 лип. 2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>.

251. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 черв. 2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.

252. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.

253. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон Верховної Ради України від 2 черв. 2016 р. № 1403-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text>.

254. Про практику застосування адміністративними судами законодавства у справах із приводу рішень, дій або бездіяльності державної виконавчої служби : постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 13 груд. 2010 р. № 3. *Вісник Вищого адміністративного суду України*. 2011. № 1. С. 41–47.

255. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17 лип. 1997 р. № 475/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263.

256. Про реалізацію експериментального проекту у сфері примусового виконання рішень : постанова Кабінету Міністрів України від 29 серп. 2018 р. № 700. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/700-2018-п#Text>.

257. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ Президента України від 20 трав. 2015 р. № 276/2015. *Урядовий кур'єр*. 2015. № 92.

258. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січ. 2015 р. № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>.

259. Про судові рішення в адміністративній справі : постанова Пленуму Вищого адміністративного суду від 20 трав. 2013 р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007760-13?lang=en>.

260. Про судоустрій і статус суддів : Закон України: від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

261. Про українське право / за ред. проф. І. Безклубого. 2015. Число IX. 204 с.

262. Про Федеральний Конституційний Суд : Закон Федеративної Республіки Німеччина. Тексти законів. *Bundesverfassungsgesetz*. Бонн, 1996.

263. Проблеми сучасної конституціоналістики : навч. посіб. / [М. П. Орзіх та ін.]. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 267 с. (Серія «Проблеми сучасної конституціоналістики»).

264. Проблеми та перспективи запровадження індивідуальної конституційної скарги в Україні : монографія / О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш, С. Г. Серьогіна, І. І. Бодрова. Київ : Атіка Н, 2010. 108 с.

265. Проблемы науки гражданского процессуального права / В. В. Комаров, В. А. Бигун, В. В. Баранкова ; под ред. В. В. Комарова. Харьков : Право, 2002. 440 с.

266. Професія судового виконавця в Польщі. *Електронний вебпортал приватних виконавців України*. URL: <http://ispolnitel.com/publications/67-rubrika-obzor-zarubezhnogo-opyta-polsha>.

267. Путро О. І. Гетьман К. Розумовський і судова реформа в Україні-Гетьманщині. *Український археографічний щорічник*. 1993. Вип. 2. С. 56–59.

268. Пушкар Е. Г. Исковое производство в гражданском процессе. Львов : Вища шк., 1978. 200 с.

269. Рабинович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Вид. 9-те, зі змінами. Львів : Край, 2007. 192 с.

270. Результати засідання дисциплінарної комісії приватних виконавців від 11.01.2022 щодо розгляду подання про притягнення приватного виконавця до дисциплінарної відповідальності. 2022. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/rezultati-zasidannya-distsiplinarnoi-komisii-privatnih-vikonavtsiv-vid-11012022-schodo-rozglyadu-podannya-pro-prityagnennya-privatnogo-vikonavtsya-do-distsiplinarnoi-vidpovidalnosti>.

271. Рішення Європейського суду з прав людини «Горнсбі проти Греції» від 19 берез. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_079#Text.

272. Рішення Європейського суду з прав людини «Калашников проти України» від 11 груд. 2008 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_430.

273. Рішення Європейського суду з прав людини «Кечко проти України» від 8 листоп. 2005 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_025.

274. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бакай та інші проти України» від 9 листоп. 2004 р. *Офіційний вісник України*. 2005. № 10. Ст. 513.

275. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бурмич та інші проти України» від 12 жовт. 2017 р. URL: <https://minjust.gov.ua/m/4600>.

276. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Дубенко проти України» від 11 січ. 2005 р. *Офіційний вісник України*. 2005. № 24. Ст. 1393.

277. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ромашов проти України» від 27 лип. 2004 р. *Офіційний вісник України*. 2005. № 3. Ст. 178.

278. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Сокур проти України» від 26 квіт. 2005 р. (Заява № 29439/02). *Офіційний вісник України*. 2005. № 33. Ст. 2025.

279. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Стаднюк проти України» (Заява № 30922/05) від 27 лют. 2008 р. *Офіційний вісник України*. 2009. № 24. Ст. 834.

280. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» від 15 січ. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479/conv.

281. Рішення Комітету міністрів Ради Європи щодо 300 справ, які стосуються невиконання або суттєвих затримок у виконанні органами державної влади або державними підприємствами остаточних судових рішень від 8 черв. 2009 р. URL: <http://www.minjust.gov.ua/0/38823>.

282. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 151-2 Конституції України від 2 груд. 2019 р. № 11-п/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-19#Text>.

283. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «ДІД Конс» щодо офіційного тлумачення положень пункту 15 частини першої статті 37 Закону України «Про виконавче провадження» у взаємозв'язку з положеннями частини першої статті 41, частини п'ятої статті 124, пункту 9 частини третьої статті 129 Конституції України, статті 115 Господарського процесуального кодексу України, пунктів 1.3, 1.4 статті 1, частини другої статті 2, абзацу шостого пункту 3.7 статті 3 Закону України «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу» (справа про стягнення заборгованості з підприємств паливно-енергетичного комплексу) від 13 груд. 2012 р. № 18-пп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-12>.

284. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство») від 9 лип. 1998 р. № 12-рп/98. *Офіційний вісник України*. 1998. № 32. Ст. 1209.

285. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) постанови Верховної Ради України «Про чинність Закону України «Про Рахункову палату», офіційного тлумачення положень частини другої статті 150 Конституції України, а також частини другої статті 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» стосовно порядку виконання рішень Конституційного Суду України» (справа про порядок виконання рішень Конституційного Суду України) від 14 груд. 2000 р. № 15-рп/2000. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/566-vykonannya-rishen-ta-vysnovkiv-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny>.

286. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення підпункту 1 пункту 3 розділу IV Закону України «Про Конституційний Суд України» (в редакції Закону України від 4 серпня 2006 року № 79-V) (справа про повноваження Конституційного Суду України) від 26 черв. 2008 р. № 13-рп/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-08#Text>.

287. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) постанови Верховної Ради України «Про визнання такою, що втратила чинність, постанови Верховної Ради України «Про призначення позачергових виборів депутатів Тернопільської обласної ради» від 10 черв. 2009 р. № 14-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-09#Text>.

288. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України

(конституційності) постанови Верховної Ради України «Про чинність Закону України «Про Рахункову палату», офіційного тлумачення положень частини другої статті 150 Конституції України, а також частини другої статті 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» стосовно порядку виконання рішень Конституційного Суду України (справа про порядок виконання рішень Конституційного Суду України) від 14 груд. 2000 р. № 15-рп/2000. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-00/ed20140222/conv>.

289. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої, абзаців першого, другого, четвертого, шостого частини п'ятої статті 141 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та положень пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» (справа про щомісячне довічне грошове утримання суддів у відставці) від 8 черв. 2016 р. № 4-рп/2016 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-16#Text>.

290. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Крупка Дмитра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу України, Костіна Володимира Володимировича, Мельниченка Олександра Степановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 82 Кримінального кодексу України та за конституційною скаргою Гогіна Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81 Кримінального кодексу України (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі) від 16 верес. 2021 р. № 6-р(II)/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text>.

291. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму : монографія. Ужгород : РІКУ, 2018. 439 с.

292. Садовнік В. П. Структурованість системи наукового пізнання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 3 (28). Т. 1. С. 66–69.

293. Сайко Л. Ю. Історія виникнення і розвитку інституту виконавчого провадження. *Міжнародно-правове забезпечення стабільності та безпеки суспільства* : матеріали наук.-теорет. конф. (Суми, 25 трав. 2013 р.). Суми, 2013. С. 104–106.

294. Сайко Л. Ю., Ляшенко В. В. Правові аспекти запровадження інституту приватних виконавців в Україні. *Молодий вчений*. 2015. № 5 (3). С. 75–78.

295. Сайфуліна Ю. В. Феноменологічний підхід щодо розуміння права. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 40–44.

296. Самолук Ю. М. Судове рішення у цивільному процесі: спірні питання. *Судова апеляція*. 2009. № 1 (14). С. 91–98.

297. Сасевич О. М. Поняття та правова природа судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 1. Т. 2. С. 235–239. (Серія «Юридичні науки»).

298. Селіванов А. О. Конституційна юрисдикція: поняття, зміст, принцип верховенства права, правові позиції по справах прав людини і конституційних конфліктів у сфері публічної влади. Київ : Ін Юре, 2008. 120 с.

299. Сенік С. В. Виконавчість як ознака законної сили судових актів у цивільному процесі України у контексті застосування статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (на матеріалах практики Європейського суду з прав людини). *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 175–181.

300. Сибилев Д. М. Генезис исполнительного производства в Украине: доктрина и тенденция. *Арбитражный и гражданский процесс*. 2010. № 11. С. 40–43.

301. Сивокозов О. Інститут приватного виконання в Україні: досягнення та виклики. URL: <https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2019/10/Enforcement-of-Judgments-in-Ukraine-Accomplishments-and-Challenges.pdf>.

302. Синицька Я. П. Судове рішення в адміністративному судочинстві: поняття та значення. *Право і безпека*. 2011. № 5 (42). С. 93–97.

303. Системний звіт Ради бізнес-омбудсмена «Як бізнесу домогтися виконання судового рішення в Україні». 2021. URL: <https://boi.org.ua/files/ep/zt/ua150321.pdf>.

304. Сіверін Д. В. Зарубіжний досвід діяльності органів, що здійснюють повноваження, пов'язані із виконанням судових рішень, та його адаптація до вітчизняної правової системи. *Європейські перспективи*. 2014. № 3. С. 81–87.

305. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / пер. з рос. Харків : Консум, 2006. 656 с.

306. Скомороха В. Є. Конституційна юрисдикція в Україні: проблеми теорії, методології і практики. Київ : Леся, 2007. 716 с.

307. Скомороха В. Конституційна юрисдикція і правова доктрина: проблеми взаємного впливу в умовах демократичного поступу, перспективи демократії. *Конституційний контроль і процеси демократичної трансформації у сучасному суспільстві* : матеріали Міжнар. конф., присвяч. 20-й річниці Конституційного Суду України (Київ, 7–8 жовт. 2016 р.). Київ, 2016. С. 111–126.

308. Словник української мови : в 11 т. Т. 1. 1970. С. 411. URL: <http://sum.in.ua/s/vykonuvaty>.

309. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; [редкол.: І. К. Білодід, А. А. Бурячок, В. О. Винник]. Т 9. Київ : Наук. думка, 1978. 916 с.

310. Смотрич Д. В. Процесуально-правові засади виконання судових рішень в адміністративних справах : дис. ... д-ра філософії : 081. Львів, 2021. 242 с.

311. Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства Украины. 1919. № 11. Ст. 141.

312. Солонар А. В. До питання запровадження інституту приватних виконавців в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 1. С. 65–68.

313. Солонар А. В., Васильєва В. В. До питання запровадження інституту приватних виконавців в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 1. С. 65–68. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/44373>.

314. Солоха О. В. Історія становлення інституту примусового виконання рішень у цивільних справах. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 130–133.

315. Стефанюк В. С. Судовий адміністративний процес : монографія. Харків : Консум, 2003. 464 с.

316. Стеценко Н. С. Інститут судових приставів за судовою реформою 1864 року в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2012. 285 с.

317. Стешенко В. М. Зміст поняття «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України». URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9786/1/Steshenko.pdf>.

318. Стешенко В. М. Пропозиції щодо удосконалення практики застосування судами України міжнародних договорів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 289–294.

319. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ Президента України від 20 трав. 2015 р. № 276/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text>.

320. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки : Указ Президента України від 11 черв. 2021 р. № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>.

321. Субтельний О. Україна: історія / пер. з англ. Ю. І. Шевчука ; вступ. ст. С. В. Кульчицького. Київ : Либідь, 1991. 509 с.

322. Суди й судовий процес старої України. Нарис історії / Я. Падох. Ньюйорк – Париж – Сідней – Торонто – Львів, 1990. 128 с.

323. Сушко П. П. Організаційно-правові засади здійснення судового контролю в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2009. 22 с.
324. Талан Л. Виконавче провадження в структурі цивілістичного процесу. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 2. С. 96–97.
325. Теория юридического процесса / под ред. и с предисл. В. М. Горшенева. Харьков : Вища шк., 1985. 192 с.
326. Теорія держави і права : навч. посіб. / [С. К. Бостан, С. Д. Гусарєв, Н. М. Пархоменко та ін.]. Київ : Академія, 2013. 348 с.
327. Теорія держави та права України : підручник / [О. М. Бандурка, М. Ю. Бурдін, О. М. Головка та ін.]. Харків : Майдан, 2018. 436 с.
328. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
329. Терела Г. В. Юридична техніка та складання процесуальних документів : навч.-метод. посіб. Полтава : ПУЕТ, 2016. 213 с.
330. Тертишніков В. І. Цивільний процес України : навч.-практ. посіб. Харків : Юрайт, 2012. 424 с.
331. Тертышников В. И. Основы гражданского судопроизводства Украины по новому ГПК Украины. Харьков : Вапнярчук Н. М., 2006. 256 с.
332. Типове Положення про відділ державної виконавчої служби міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України : наказ Міністерства юстиції України від 7 квіт. 2020 р. № 1336/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0618-16#Text>.
333. Типове Положення про управління забезпечення примусового виконання рішень міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України : наказ Міністерства юстиції України від 20 квіт. 2016 р. № 1183/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0618-16#Text>.
334. Труш М. Порядок набрання законної сили судовими рішеннями в адміністративній справі та особливості їх виконання. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 156–161.

335. Труш М. І. Судове рішення в адміністративному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2017. 20 с.

336. Тур Н. А. Австрийский устав гражданского судопроизводства 1895 года в сопоставлении с нашим уставом. СПб. : Тип. Правительств. Сената, 1896. 242 с.

337. Україна посідає 7-ме місце з кінця з невиконання рішень Європейського суду з прав людини. *Судово-юридична газета*. 2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/150919-ukrayinazaymaye-7-mistse-z-kintsya-po-nevikonannyyu-rishen-yeuropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini>.

338. Фазикош Г. Юридична та соціальна природа судового рішення в цивільному судочинстві: сучасні наукові погляди. *Право України*. 2001. № 3. С. 23–29.

339. Федоренко В. Л. Теоретичні основи системи конституційного права України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2010. 40 с.

340. Федущак-Паславська А. До питання про рецепцію римського приватного права в Україні. *Вісник Львівського університету*. 2002. Вип. 37. (Серія «Юридична»).

341. Француз І. Г. Теоретико-правові аспекти примусового виконання судових рішень в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2018. 22 с.

342. Фурса С. Я., Щербак С. В. Виконавче провадження в Україні : навч. посіб. / С. Я. Фурса, С. В. Щербак. Київ : АТІКА, 2002. 480 с.

343. Халюк С. О. Повноваження Вищої ради правосуддя щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 18–22. URL: http://pjbv.nuoua.od.ua/v2_2022/4.pdf.

344. Хотинська О. З. Обов'язковість судових рішень як конституційна засада судочинства України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2006. 195 с.

345. Цветкова К. Особливості виконання державою судових рішень. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/osoblivosti-vikonannya-derzhavoyu-sudovih-rishen/>.

346. Цвіркун Ю. І. Судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративних справах, відповідачами в яких є колегіальні суб'єкти публічної адміністрації. *Право та державне управління*. 2019. № 2. Т. 2. С. 66–75. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2019/tom_2/12.pdf.

347. Цивільне процесуальне право України : навч. посіб. / за ред. С. С. Бичкова. Київ : Атіка, 2006. 384 с.

348. Цивільне процесуальне право України : підручник / [С. С. Бичкова, І. А. Бірюков, В. І. Бобрик та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. Київ : Атіка, 2009. 760 с.

349. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

350. Цивільний процес : навч. посіб. / [О. Г. Бортнік, О. Л. Зайцев, В. А. Кройтор та ін.] ; за заг. ред. проф. В. А. Кройтора. Харків : ХНУВС, 2022. 336 с.

351. Цивільний процес України : наук.-практ. посіб. / В. І. Тertiшніков. Харків : Юрайт, 2012. 442 с.

352. Цивільний процес : навч. посіб. / за заг. ред. Ю. В. Білоусова. Київ : Прецедент, 2005. 293 с.

353. Цивільний процес : навч. посіб. / В. Ф. Усенко, А. А. Грабовський, Д. І. Минюк. Ірпінь, 2005. 312 с.

354. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 черв. 1963 р. № 1540-VI. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1963. № 30. Ст. 464.

355. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

356. Цивільний процесуальний кодекс УРСР: текст та практичний коментар: з поартикульним поясненням ухвал цивільної касаційної колегії і

Пленуму найвищого суду та обіжників НКЮ і Найвищого суду / упор. Ф. Шостя ; за заг. ред. А. И. Строева. 2-ге вид., переробл. Харків : НКЮ УРСР, 1925. 375 с.

357. Цивільний процесуальний кодекс УСРР. *Збірник законів та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України*. Офіц. вид. НКЮ. Харків, 1929. № 8, відділ 1-й. С. 324–364.

358. Цивільно-процесуальний кодекс Німеччини. Неофіц. перекл. URL: https://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=462514.

359. Цимбалістий Т. О. Реалізація актів Конституційного Суду України. *Вибори та демократія*. 2008. № 1 (15). С. 25–29.

360. Чепкаленко Д. О. Розвиток інституту виконання судових рішень у XV – першій половині XIX ст. *Право і суспільство*. 2017. № 1. Ч. 2. С. 56–63.

361. Чубар Л. Обов'язок державних органів виконувати рішення конституційних судів. *Вісник Конституційного Суду України*. 2001. № 5. С. 56–60.

362. Чубатий М. Огляд історії українського права. Історія джерел та державного права. Мюнхен ; Київ : Ноосфера, 1994. 220 с.

363. Чумак О. О. Адміністративно-правові засади діяльності державної виконавчої служби в Україні в умовах реформування органів виконавчої влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпро, 2016. 36 с.

364. Шандрук С. Системи примусового виконання рішень суду. Світовий досвід. *Науковий вісник*. 2010. Вип. 5. (Серія «Демократичне врядування»). URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik5/fail/+Shandruk.pdf.

365. Шевелер Н. В. Проблемні питання виконання рішень Європейського суду з прав людини на території України. *Альманах міжнародного права*. 2015. Вип. 7. С. 107–114. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9741/1/13.pdf>.

366. Шевчук С. В. Загальнотеоретичні проблеми нормативності актів судової влади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2008. 433 с.

367. Шевчук С. В. Нормативність актів судової влади: від правоположення до правової позиції. *Вісник Верховного Суду України*. 2008. № 9. С. 23–27. URL:

<https://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/0/96d2874f40bf97acc225764000495b7e?OpenDocument&Click=>.

368. Шевчук С. В. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. 2-ге вид. Київ : Реферат, 2010. 640 с.

369. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції. Київ : Укр. центр правн. студій, 2001. 302 с.

370. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушніренко. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Знання-Прес, 2002. 295 с.

371. Шелевер Н. В. Особливості виконавчого провадження в країнах Європейського Союзу. *Форум права*. 2016. № 1. С. 262–266.

372. Шкляр С. Реформа примусового виконання рішень крізь призму досвіду Франції. URL: <https://blog.liga.net/user/vshklyar/article/27428>.

373. Шрекенбауер Г. Виконання судових рішень в Німеччині. *Вісник центру суддівських студій*. 2006. № 7–8. С. 20–22.

374. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: академічний курс : підручник. Київ : Ін Юре, 2005. 624 с.

375. Штефан М. Й. Виконання судових рішень : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 320 с.

376. Штутін Я. Л. Лекції з радянського цивільного процесу. Київ : КДУ, 1954. 343 с.

377. Щербак С. В. Адміністративно-правове регулювання виконавчого провадження в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2002. 228 с.

378. Энгельман И. Е. Учебникъ рускаго гражданского судопроизводства. [2-е изд., исправл. и дополн.]. Юрьев, 1904. 459 с.

379. Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 2 / [редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін.]. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004. 744 с.

380. Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 5 / [редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін.]. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2003. 736 с.

381. Юридичні терміни. Тлумачний словник / [В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушко, Т. П. Базова та ін.] ; за ред. В. Г. Гончаренка. Київ : Либідь, 2003. 320 с.

382. Ющенко Т. Забезпечення позову на підтримку міжнародного комерційного арбітражу в судах України: рух у правильному напрямку. 2021. URL: <https://svpartners.com.ua/the-still-somewhat-muddied-waters-of-court-ordered-interim-measures-in-support-of-commercial-arbitration-in-ukraine>.

383. Якимчук С. О. Виконання судових рішень у цивільних справах як стадія судового розгляду. *Університетські наукові записки*. 2009. № 4 (32). С. 81–84.

384. Якимчук С. О. Виконання судових рішень як частина судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2014. 240 с.

385. Якимчук С. О. Виконання судових рішень як частина судового розгляду : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2015. 27 с.

386. Якимчук С. О. Історико-правовий нарис виконання судових рішень. *Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів* : зб. наук. пр. / за ред. Ю. В. Білоусова. Хмельницький : Мельник А. А., 2019. 296 с.

387. Alexander L., Schauer F. *On Extrajudicial Constitutional Interpretation*, 110 HARV. L. REV. 1359 (1997). P. 124, 1711–1712.

388. Bilousov Y., Chyzhov D., Osaulenko A., Pereyhina R., Derevianko S. International institutions in the mechanism for the protection of human rights and freedoms in the national security context. *Cuestiones Politicas*. Vol. 40. № 73 (2022). P. 108–127. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/38388>.

389. Case of Estima Jorge v. Portugal: Judgment European Court of Human Rights, 24 April, 1998. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58155>.

390. Case of Scordino v. Italy (no. 1): Judgment European Court of Human Rights, 29 March, 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72925>.

391. Case of Sika v. Slovakia: Judgment European Court of Human Rights, 13 June. 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-75740>.

392. Hufen F. Verwaltungsprozessrecht. 6., neubearb. Aufl. Verlag C.H. Beck München, 2005. 667 p.

393. Kopytova O. S., Bratel O. H., Kulyk T. O., Kosiak N. V. Judicial supremacy in the period of transit of the legislation of the countries of transitional justice belonging to the continental legal system. *ASTRA Salvensis*. 2022. Year X. № 1. P. 133–150.

394. Kravtsova Z. S., Sinkevych O. V., Kudriavtseva O. M. The Functions of State Institutions: Constitutional Legal Aspect. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2019. Vol. X, Spring, 1 (39). P. 285–294. URL: <https://journals.aserspublishing.eu/jarle/article/view/4357>.

395. Kulyk T., Khaliuk S., Sokh K., Tsiatkovska A. Justice as a condition for implementing Ukraine's European integration course. *Cuestiones Políticas*. 2022. Vol. 40 № 72. P. 474–498. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/37775/41552>.

396. Lee T. R. Stare Decisis in Historical Perspective: From the Founding Era to the Rehnquist Court. 1999. Vol. 52. Issue 3. P. 648–743. URL: <https://scholarship.law.vanderbilt.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1962&context=vlr>.

397. U.S. Marshals Service. Fact Sheet. U.S. Department of Justice. 2018. URL: <https://www.usmarshals.gov/duties/factsheets/index.html>.

ДОДАТКИ

Додаток А

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Національної
академії внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор
Станіслав ГУСАРЄВ

19 липня 2022 р.

Акт

про впровадження результатів дисертації Косяк Наталії Вікторівни на тему «Конституційно-правові основи забезпечення обов'язковості виконання судового рішення в Україні» в освітній процес та науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: завідувача кафедри публічного управління та адміністрування, доктора юридичних наук, доцента Пастуха Ігоря Дмитровича (голова комісії); завідувача кафедри теорії держави та права, кандидата юридичних наук, доцента Пендюри Максима Миколайовича; завідувача кафедри філософії права та юридичної логіки, доктора юридичних наук, доцента Павлишина Олега Володимировича склала цей акт про те, що результати дисертації Косяк Наталії Вікторівни за темою «Конституційно-правові основи забезпечення обов'язковості виконання судового рішення в Україні» впроваджені в освітній процес та науково-дослідну роботу академії.

1. Матеріали дисертації Косяк Наталії використовуються в освітньому процесі та науково-дослідній діяльності професорсько-викладацьким складом та науковими працівниками академії при підготовці наукових видань, а також при проведенні лекційних, семінарських та практичних занять із здобувачами вищої освіти з навчальних дисциплін «Конституційне право», «Муніципальне право», «Актуальні проблеми конституційного та муніципального права», «Конституційне процесуальне право», «Міжнародний захист прав людини».

2. Результати дисертації Косяк Наталії відображені у науково-практичних та навчально-методичних матеріалах для здобувачів вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» і «магістр» з вищезазначених дисциплін, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

1. Косяк Н.В. Судове рішення та рішення суду: співвідношення понять. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2019 № 38. С. 32-35.

2. Косяк Н.В. Виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини: проблеми та шляхи їх вирішення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2019. №56. Том 1. С. 45-50.

3. Kryvolapchuk, V., Kulyk, O., Barko, V., Kalynovskyi, B., & Kosiak, N. (2020). Attitude of Young People to the Criminality Problem in Ukrainian Postmodern Society. *Postmodern Openings*, 11(1Sup1), 93-115. <https://doi.org/10.18662/po/11.1sup1/125> (Web of Science)

4. Olena S. KOPYTOVA, Oleksandr H. BRATEL, Tetiana O. KULYK, Nataliia V. KOSIAK (2022). Judicial supremacy in the period of transit of the legislation of the countries of transitional justice belonging to the continental legal system. *ASTRA Salvensis*, year X, no. 1, 2022. С.133-150. **(Scopus)**

5. Косяк Н.В. До питання виконання актів Конституційного Суду України. Конституція України в умовах сьогодення: збірник тез Науково-практичного круглого столу присвяченого Дню Конституції України (м. Київ, 24 червня 2019 року). К.: Навч.-наук. інст. №3 НАВС 2019. С. 106-109.

6. Косяк Н.В. Питання обов'язковості виконання рішень та висновків Конституційного Суду України. Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації» (м. Хмельницький, 17 травня 2019 року). [у 2-х част.]. – Частина 1. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. С. 253-256.

7. Косяк Н.В. Причини невиконання судових рішень органами публічної влади в Україні. Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 2–6 березня 2021 року). – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 289-292.

8. Косяк Н.В. Обов'язковість судового рішення як засада національного та європейського судочинства. Сучасний стан і перспективи розвитку юридичної освіти в Україні в умовах європейської інтеграції [Текст] : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 22 квіт. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 126-130.

Члени комісії:

Завідувач кафедри публічного управління та адміністрування НАВС,
доктор юридичних наук, доцент  **Ігор ПАСТУХ**

Завідувач кафедри теорії держави та права НАВС,
кандидат юридичних наук, доцент  **Максим ПЕНДЮРА**

Завідувач кафедри філософії права та юридичної логіки НАВС,
доктор юридичних наук, доцент  **Олег ПАВЛИШИН**



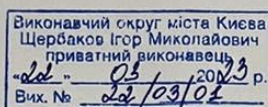
МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Приватний виконавець виконавчого округу міста Києва

Щербаков Ігор Миколайович

04070, м. Київ, вул. Спаська, буд. 35, 2-й поверх, офіс 10,

тел.: (044) 229-00-18, e-mail: ig.shcherbakov@gmail.com



Акт

впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ Косяк Наталії Вікторівни на тему «Конституційно-правові основи забезпечення обов'язковості виконання судового рішення в Україні» у практичну діяльність

Даний акт складений про те, що результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ Косяк Наталії Вікторівни на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» на тему «*Конституційно-правові основи забезпечення обов'язковості виконання судового рішення в Україні*» є актуальними та використовуються у практичній діяльності приватного виконавця виконавчого округу міста Києва Щербакова Ігоря Миколайовича (посвідчення приватного виконавця №0062, видане Міністерством юстиції України 20.06.2017 року). Практичні рекомендації та теоретичні обґрунтування вказаного дослідження спрямовані на інституційне забезпечення обов'язковості виконання судового рішення в Україні та судовому контролю за його виконанням.

Приватний виконавець
виконавчого округу міста Києва



І.М. Щербаков

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Косяк Н. В. Судове рішення та рішення суду: співвідношення понять. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 38. С. 32–35. (Серія «Юриспруденція»).

2. Косяк Н. В. Виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини: проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 56. Т. 1. С. 45–50. (Серія «Право»).

3. Kryvolapchuk V., Kulyk O., Barko V., Kalynovskyi B., Kosiak N. Attitude of Young People to the Criminality Problem in Ukrainian Postmodern Society. *Postmodern Openings*. 2020). No. 11 (1Supl1). P. 93–115. (Web of Science).

4. Копытова О. С., Bratel O. H., Kulyk T. O., Kosiak N. V. Judicial supremacy in the period of transit of the legislation of the countries of transitional justice belonging to the continental legal system. *ASTRA Salvensis*. 2022. Year X, No. 1. P. 133–150. (Scopus).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Косяк Н. В. До питання виконання актів Конституційного Суду України. *Конституція України в умовах сьогодення* : зб. тез наук.-практ. круглого столу, присвяч. Дню Конституції України (м. Київ, 24 черв. 2019 р.). Київ, 2019. С. 106–109.

6. Косяк Н. В. Питання обов'язковості виконання рішень та висновків Конституційного Суду України. *Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 17 трав. 2019 р.) : у 2 ч. Ч. 1. Хмельницький, 2019. С. 253–256.

7. Косяк Н. В. Причини невиконання судових рішень органами публічної влади в Україні. *Правові засади організації та здійснення публічної влади* : зб. тез

IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 2–6 берез. 2021 р.).
Хмельницький, 2021. С. 289–292.

8. Косяк Н. В. Обов'язковість судового рішення як засада національного та європейського судочинства. *Сучасний стан і перспективи розвитку юридичної освіти в Україні в умовах європейської інтеграції* : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 22 квіт. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2021. С. 126–130.